



FILOZOFICKÁ FAKULTA TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE  
KATEDRA HISTÓRIE

Studia  
Historica  
Tyrnaviensia

IUVENILIA I.



**KATEDRA HISTÓRIE**

**Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia**

**I**

## **Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia I.**

Zborník recenzovaných príspevkov z 1. ročníka študentskej vedeckej konferencie Katedry histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, konanej 7. decembra 2021

### **Zostavovateľ:**

doc. Mgr. Monika Tihányiová, PhD.

### **Recenzenti:**

prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.

prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univer. prof.

Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., univer. prof.

Mgr. Radoslava Ristovská, PhD.

### **© Autori**

Adam Bielez, Miroslav Kotrha, Mária Letzová, Alena Macková, Martin Užovič, Dominika Zbončáková

Rukopisy neprešli jazykovou korektúrou. Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

ISBN 978-80-568-0519-0

## OBSAH

**Monika Tihányiová**

*Úvod*

6

**Miroslav Kotrha**

*Verní a neverní královnej Márii*

8

**Mária Letzová**

*Zdravotná starostlivosť na území Slovenska v ranom novoveku  
na príklade Juraja Turza a Alžbety Coborovej*

27

**Martin Užovič – Dominika Zbončáková**

*František II. Rákoci a Rád Zlatého rúna*

46

**Alena Macková**

*Anton Valc Sulíny (\*1787 – †1866) – trnavský veľkoobchodník  
s vínom*

76

**Adam Bielez**

*Vplyv pôsobenia nemeckej armády na život civilného obyvateľstva  
po vypuknutí a potlačení Slovenského národného povstania*

90

## Úvod

Vážení čitatelia,

predstavujeme vám prvé číslo internetového zborníka, ktorý je výstupom z prvého ročníka Študentskej vedeckej konferencie, ktorá sa konala online 7. decembra 2021 s cieľom prezentovať prácu študentov Katedry histórie FF TU v Trnave. Uvedomujeme si totiž, že mnohé seminárne a záverečné práce, ktoré počas svojho štúdia študenti vypracovali, majú veľký potenciál na ďalšie rozvíjanie, či inšpirovanie ostatných študentov.

V zborníku sa nachádzajú štúdie z rôznych období, od stredoveku až po prvú polovicu 20. storočia, ako aj z rôznych odborných tém, predovšetkým z domácich dejín. Treba zdôrazniť, že všetci študenti pracovali nielen s relevantnou odbornou literatúrou, ale aj so zachovanými prameňmi, pochádzajúcimi z vydaných edícií alebo priamo z archívov.

Miroslav Kotrha, študent prvého ročníka magisterského, vo svojej štúdií sledoval skupinu uhorských šľachticov, ktorí sa po smrti kráľa Ľudovíta Veľkého a po zvolení Karola Malého za uhorského kráľa, nebáli postaviť a bojovať za Ľudovítovu dcéru, kráľovnú Máriu. Štúdia si vyžadovala nielen zorientovanie sa v problematickom období krátko po smrti kráľa Ľudovíta, ale aj v opise jednotlivých vojenských akcií, v identifikácii šľachticov a početných lokalít, ktoré boli predmetom donácií.

Mgr. Mária Letzová, študentka prvého ročníka doktorandského štúdia, sledovala na základe zachovanej dobovej korešpondencie úroveň zdravotnej starostlivosti v prostredí uhorskej aristokracie, a to na príklade rodiny Juraja Turza a jeho manželky Alžbety Coborovej. Bližšie sa zameriava na ich sídlo v Bytči a na profesionálnych lekárov a rôznych liečiteľov a liečiteľky, ktorí sa starali o zdravotný stav príslušníkov rodu.

Študent tretieho ročníka bakalárskeho štúdia Martin Užovič v spolupráci so študentkou Katedry dejín umenia FF TU Bc. Domi-

nikou Zbončákovou sa podujali na spracovanie známej témy zo života a doby Františka II. Rákociho, na priebeh posledného stavovského povstania, avšak s menej známym zameraním sa na španielsku insígniu Rádu zlatého rúna a okolnosti jej udelenia Františkovi Rákocimu ako jedinému z uhorských šľachticov, španielskou dynastiou Habsburgovcov. Okrem opisu vzniku a vývoja tohto rádu sa autori štúdie zamerali aj na dobové zobrazenia Rákociho so skúmanou insígniou a na ich odborné posúdenie.

Mgr. Alena Macková, študentka 3. ročníka doktorandského štúdia, vo svojej štúdii predstavuje život a obchodné aktivity Antona Valca Sulínyho, veľkoobchodníka s vínom, žijúceho na prelome 18. a 19. storočia v Trnave. Autorkinej pozornosti neušla ani Sulínyho stavebná činnosť a unikátne vínne pivnice, o výstavbu ktorých sa postaral. Čitateľom ich predstavuje za pomoci súdobých správ viacerých cestovateľov a novinárov.

Zborník uzatvára príspevok PhDr. Adama Bielesza, študenta tretieho ročníka externého doktorandského štúdia, ktorý sa vo svojej odbornej činnosti venuje obdobiu druhej svetovej vojny a Slovenskému národnému povstaniu. V predkladanej štúdii na základe početných konkrétnych príkladov zo slovenských regiónov opisuje vplyv pôsobenia nemeckej armády na život civilného obyvateľstva po vypuknutí a potlačení Slovenského národného povstania.

Veríme, že prvý ročník konferencie, ako aj vydaného zborníka z nej, sa stane inšpiráciou pre ostatných študentov, ktorí sa nielen zaujímajú o históriu, ale chcú mnohé z nej hlbšie spoznať a pochopiť, napríklad aj vďaka vlastnému bádaniu.

*Monika Tihányioá*

# VERNÍ A NEVERNÍ KRÁLOVNEJ MÁRII

MIROSLAV KOTRHA

## Faithful and unfaithful to Queen Mary

**Abstract:** Queen Mary was the first female ruler of Hungarian kingdom and the last of the house of Anjou. She was crowned as the queen of Hungary after death of her father Luis I. the Great. After her coronation, she was too young to reign independently, so she reigned with her mother Queen Elizabeth. Some nobles were unhappy with female ruler on throne and started to search for the last male Anjou successor, Carol the Naples. In 1385, Carol came to the Hungarian kingdom and seized throne, but his reign was very short, because after a few days he was assassinated by one of Queen Mary's faithful nobles. Nobles who supported King Carol were very angry, their answer was a revolt which broke out in the southern part of kingdom. It was led by John of Horvath. Mary and Elizabeth came to the south to relieve the tension, but they were captured and kept in the castles of the rebels. Sigismund of Luxembourg, the husband of Queen Mary, took advantage of this situation. He became the king of Hungary and started an expedition to set the queens free. Sigismund fought side-by-side nobles who were faithful to Queen Mary. Many of them were rewarded with donation for their faithful services in battles against the rebels. On the other hand, the defeated unfaithful nobles were deprived of their possessions and they had to flee from the country. The situation in the kingdom was unstable until the last revolt in 1401, when some nobles wanted to enforce the son of Carol, Ladislaus of Naples, to the Hungarian throne. Queen Mary died in hunting accident in 1395, she was pregnant and her child died too.

**Keywords:** The revolt of John of Horvath, Donation of King Sigismund and Queen Mary, Brave Hungarian nobles, Faithful and unfaithful nobles, King of Naples, Hungarian kingdom, Siege of castles, Captivity of the Queen Mary.

Vláda kráľovnej Márie sa označuje ako obdobie úpadku kráľovskej moci v prospech mocenských klík šľachticov, usilujúcich sa využiť turbulentnú situáciu v kráľovstve vo vlastný prospech. Kráľovná Mária bola prvou ženskou panovníčkou na uhorskom tróne, vládu jej zaručil otec Ľudovít I. Veľký. Napriek tomu, že jej mal pôvodne pripadnúť poľský trón, bola v septembri roku 1382 korunovaná za Uhorskú kráľovnú. Mária ako



kráľovná nevládla samostatne, ale celú moc držala pevne v rukách jej matka Alžbeta Kotromaničova.<sup>1</sup>

Na začiatku svojho panovania mala Mária sotva 12 rokov. Na základe dohody uzavretej v Trnave v roku 1379 si mala za manžela vziať syna rímskeho cisára Karola IV., Žigmunda. Situácia sa však vyvíjala inak. Po Ľudovítovej smrti a Máriinej korunovácii začala kráľovná Alžbeta, Máriina matka, spriadať plány, ako by mohla ich sobášu zabrániť a rozhodla sa pre svoju dcéru hľadať iného manžela. Ako vhodná náhrada za Žigmunda sa jej videl brat francúzskeho kráľa Karola VI., Ľudovít Orleánsky.<sup>2</sup> Uhorskí veľmoži brali stav, že je na tróne žena, ako neprijateľný a postupne sa začali formovať strany, na ktorých stáli prívrženci Žigmunda Luxemburského, Alžbety Kotromaničovej a nakoniec aj podporovatelia Karola Malého Dračského. Práve posledný spomenutý sa zdal mnohým šľachticom ako najvhodnejšia voľba za uhorského kráľa. Karol bol druhostupňovým bratrancom kráľa Ľudovíta a niekoľko rokov pôsobil vo funkcii chorvátskeho a slavonskeho vojvodu, vďaka čomu sa mu podarilo vybudovať si dobrú povesť najmä u miestnych šľachticov na juhozápade kráľovstva. Keď pápež Urban VI. zbavil kráľovnú Janu Neapolského kráľovstva, podnikol Karol, na pokyn Ľudovíta, výpravu do Neapola, ktorý dobyl a nechal sa v Ríme korunovať za neapolského kráľa ako Karol III.<sup>3</sup>

Pri týchto udalostiach nesmieme zabudnúť na Žigmunda, odhodlaného urobiť pre svadbu s Máriou čokoľvek a získať tak aj jej trón. V časoch úmrtia Ľudovíta a korunovácie Márie sa Žigmund nachádzal v Poľsku. O tom, že Mária bola korunovaná za uhorskú kráľovnú sa dozvedel až neskôr, no keď to zistil, odišiel do Budína, aby sa uchádzal o ruku svojej snúbenice. Alžbeta ho však poslala bojovať opäť do Poľska proti Semovítovi Mazovskému. Poľská šľachta začala na kráľovnú Alžbetu naliehať, a tak bola nútená nechať na poľský trón usadnúť svoju druhú dcéru Hedvigu, čím si Žigmund definitívne uvedomil, že poľskú korunu nezíska. Rozhodol sa teda zabojsovať o tú uhorskú. Situácia sa mu však značne skomplikovala, a to najmä pre podpísanie manželskej zmluvy medzi Máriou a Ľudovítom Orleánskym.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> SEGEŠ, Vladimír (ed.). *Kniha kráľov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003, s.146-147.

<sup>2</sup> Ženou Ľudovíta Orleánskeho sa mala najskôr stať najstaršia dcéra Ľudovíta Veľkého Katarína, no zomrela ešte v mladom veku. *Dejiny Slovenska I*. Zost. Richard Marsina, Bratislava: Vydavateľstvo Veda, 1986, s. 320.

<sup>3</sup> DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2017, s. 32-33.

<sup>4</sup> ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen. A History od Medieval Hungary, 895 – 1526*. New

Karol bol ako posledný mužský dedič uhorskej koruny vhodný nástupca pre šľachticov, ktorí sa snažili zamedziť zväčšovaniu vplyvu palatína Mikuláša z Gorjan a iných neoblúbených šľachticov oddaných Alžbete. Prvá revolta snažiaca sa presadiť na trón mužského nástupcu Anjuovcov vypukla v Chorvátsku. Nemala však dlhé trvanie a už na jeseň roku 1383 ju potlačil dalmátsko – chorvátsky bán Štefan Lackfi. Aj napriek tomu, že získal kontrolu nad ním ovládaným územím, obával sa možného Karolovho vylodenia.<sup>5</sup> Karol sa po nástupe na neapolský trón musel vysporiadať s francúzskou armádou, keďže strýko francúzskeho kráľa Karola VI., Ľudovít z Anjou, si tiež nárokoval Neapolské kráľovstvo ako svoje dedičstvo po kráľovnej Jane.<sup>6</sup> V roku 1384 sa kráľovná Mária vydala spolu s palatínom Mikulášom a matkou Alžbetou na juh krajiny, aby tu svojou prítomnosťou zmiernila napätie. Všetko naznačovalo tomu, že ich cesta bola úspešná, mestá i šľachtici kráľovnú vítali. Niektorí však svoje úmysly pred kráľovnou skrývali. Takýmto šľachticom bol napríklad mačviansky bán Ján Horváti, ktorý čakal len na odchod kráľovnej z južných oblastí kráľovstva a ukončenie konfliktu medzi Karolom a Ľudovítom z Anjou, aby sa mohol otvorene postaviť proti kráľovnej a podporiť nároky Karola III. na uhorský trón.<sup>7</sup> Vojná medzi Ľudovítom z Anjou a Karolom III. bola tiež jedným z dôvodov, prečo sa veľmoži okolo kráľovnej vdovy Alžbety a kráľovnej Márie rozhodli hľadať spojenectvo u Ľudovíta Orleánskeho. Snahy o sobáš Márie s Ľudovítom Orleánskym sa nepáčili niektorým šľachticom aj napriek tomu, že boli verní kráľovnej. Išlo najmä o Štefana Lackfiho, Mikuláša zo Seče a taverníka Mikuláša Zámboá. Sami sa nepridávali na stranu Karola, no ostali verní Ľudovítovým snahám o manželstvo medzi Máriou a Žigmundom. Je zrejmé, že Francúzsko považovali za príliš vzdialené na rozdiel od Českého kráľovstva a Svätej ríše rímskej. Väčšina šľachticov však ostávala na strane kráľovnej, preto sa rozhodli postaviť sa proti sobášu Márie so Žigmundom.<sup>8</sup> Cisár

---

York: I.B.Tauris, 2001, s. 196.

<sup>5</sup> Neskôr sa Štefan Lackfi dostal do blízkeho kontaktu s Horvátiovcami.

<sup>6</sup> ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, s. 196.

<sup>7</sup> BÁNLAKY, József. *A magyar nemzet hadtörténelme IX. I. Mária, II. (Kis) Károly és Zsigmond kora (1382-1437)*. [Online]. Budapešť. [cit. 25.1.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/i-lazadasok-forrongasok-partharcok-es-hadjaratok-maria-kiralyno-uralkodasanak-kezdeten-13831385-ig-14D5/3-az-13831385-evi-delvideki-bonyodalma-14EC/>

<sup>8</sup> ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, s. 196.

Václav IV. mal tiež záujem, aby sa jeho brat Žigmund stal uhorským kráľom. Od bratovej korunovácie si sľuboval rozšírenie vplyvu Luxemburgovcov ďalej na východ. Žigmund odišiel do Českého kráľovstva, kde si s Václavovou pomocou naverboval vojsko a spolu so svojimi bratrancami, Prokopom a Joštom, vtrhol do severozápadnej časti Uhorska, kde obsadzoval mestá jedno za druhým, až si napokon vynútil sobáš s Máriou, no na korunováciu si musel ešte počkať.<sup>9</sup>

V roku 1384 bol do Neapolu poslaný sprievod, na čele ktorého stál záhrebský biskup Pavol Horváti. Pavol predstúpil pred kráľa so žiadosťou, aby sa Karol zmocnil vlády v Uhorsku. Karol sa po prijatí ponuky od rebelujúcich šľachticov rozhodol preplávať cez Jadranské more a už koncom roka 1385 sa vylodil v Zadare. Krajinou postupoval bez akéhokoľvek odporu až napokon prišiel do Budína a 31. decembra 1385 sa v Stoličnom Belehrade nechal korunovať za uhorského kráľa ako Karol II. Kráľovné boli v zložitej situácii, na jednej strane postupoval s vojskom svojho brata Žigmund, na druhej sa v Dalmácii vylodil Karol a na juhu krajiny sa pre vzdorovitosť rozhodol aj bosniacky kráľ Tvrtko. Žigmund sa po dosiahnutí manželstva s Máriou vrátil do Česka, zatiaľ čo Mária spolu s matkou ostala v Uhorsku. Karol sa správal ku kráľovným prívetivo, jeho prístup sa mu však vypomstil, keďže už po pár dňoch od začiatku jeho panovania bol naňho spáchaný atentát, ktorý vykonal Blažej Forgáč.<sup>10</sup> Karolov prívetivý prístup ku kráľovnej Márii sa odôvodňuje aj tým, že sa snažil o manželstvo štrnásťročnej Márie s jeho osemročným synom Ladislavom.<sup>11</sup> Avšak Mária v jednej zo svojich donácií opisuje, že sa Karol chcel zbaviť kráľovnej Alžbety uvrhnutím do väzenia a Máriu sa snažil odviesť niekam ďaleko od Uhorského kráľovstva.<sup>12</sup>

Vražda kráľa Karola II. Malého situáciu v kráľovstve ešte viac vyostřila a vyvolala otvorený odpor voči kráľovnej. Ohniskom odporu bola Slavónia a južné časti kráľovstva. Na čelo revolty sa postavil Ján Horváti, bývalý mačviansky bán. Horváti vyhlasoval, že po smrti kráľa Karola prešiel nárok na uhorský trón na Karolovho syna Ladislava.<sup>13</sup> Kráľovné sa pokúsili situáciu ukladiť tým, že sa spolu so svojim sprievodom verných vybrali na

---

<sup>9</sup> DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s.41.

<sup>10</sup> Tamže, s. 43.

<sup>11</sup> SEGEŠ, *Kniha kráľov*, s. 146-147.

<sup>12</sup> SEDLÁK, Vincent (ed.). *Pod vládou Anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2002, s. 375.

<sup>13</sup> SEGEŠ, *Kniha kráľov*, s. 146-147.

juh krajiny. Verili, že ich osobná prítomnosť opäť dokáže zmierniť napätie v kráľovstve. Pri ich ceste na chorvátsky hrad Koprivnica ich zastihla správa, že povstanie má ďaleko vážnejšie rozmery ako sa domnievali. Mikuláš z Gorjan preto navrhol, aby cestovali na jeho majetky v Gorjanoch (v dnešnom Chorvátsku). Po ceste, niekde medzi Dakovom a hradom Gorjany, však boli prepadnuté mužmi Jána Horvátiho a zajaté.<sup>14</sup>

Rebélia na juhu krajiny spôsobila, že sa mnohí šľachtici museli postaviť za svoju kráľovnú a ísť za ňu bojovať. Verná ostávala kráľovnej väčšina šľachty, a to najmä po tom, čo sa vyplnila túžba nebohého Ľudovíta Veľkého, aby sa Mária stala manželkou Žigmunda Luxemburského. Bližšie spoznanie udalostí, ktoré sa udiali počas rebélie, nám pomáhajú objasniť kroniky, akou je napríklad *Kronika Jána z Turca*, ale aj zachované donačné listiny kráľa Žigmunda a kráľovnej Márie. Prostredníctvom nich vieme približne určiť mená šľachticov a ich zásluhy v boji za svoju kráľovnú. Čo sa týka verných šľachticov spomenieme si len tých, ktorí boli za svoju vernosť odmenení preukázaním svojich služieb v boji s povstalcami. Je totiž zrejmé, že Žigmund a Mária udeľovali v prvých rokoch svojej vlády množstvo kráľovských majetkov, a to aj na základe vernosti a oddanosti, či už zosnulému kráľovi Ľudovítovi a kráľovnej Alžbete alebo v donácii neboli pomenované presné zásluhy, kvôli ktorým bola donácia vyhotovená.

Bezpochyby medzi najvernejších šľachticov kráľovnej Márie patril Blažej Forgáč,<sup>15</sup> ktorý atentátom na kráľa Karola zabezpečil Márii naspäť trón. Mária ho za jeho riskantný skutok aj patrične odmenila. Už niekoľko dní po smrti Karola vydala pre Blažeja donáciu, v ktorej mu dala do dedičnej držby hrad Gýmeš, spolu so štyridsiatimi dvoma priliehajúcimi dedinami.<sup>16</sup> O atentáte na kráľa Karola sa zmieňuje aj kronikár Ján z Turca. Podľa neho mal byť údajne Karol vlákaný do ľsti, ktorú mu nastražili Alžbeta a palatín

---

<sup>14</sup> BÁNLAKY, A *magyar nemzet hadtörténelme*, [cit.25.1.2022]. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/iv-a-delvideki-lazongasok-folytatasa-1386-es-1387-ben-erzsebet-kiralynye-halalaig-1509/>

<sup>15</sup> Blažej Forgáč bol hlavným kráľovským pohárnikom kráľovnej Márie, po jeho smrti bol hrad Gýmeš priznaný Blažejovým dedičom, keďže Blažej zomrel bezdetný. V roku 1397 potvrdil Žigmund hrad Gýmeš Petrovi Forgáčovi. FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. Vol. 2* (Ďalej CDH X/2), s. 475-476, č. CCLX.

<sup>16</sup> SEDLÁK et al.. *Pod vládou Anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón*, s. 264-268.

Mikuláš z Gorjan. Na pokyn Mikuláša vtrhol Blažej do komnaty, v ktorej sa nachádzal Karol, vytasil naňho meč a s prudkým úderom mu spôsobil zranenie na hlave. Blažej sa následne musel prebojovať skrz Karolovu stráž, čo sa mu aj podarilo. Karolova talianska stráž sa na nič nezmohla a Karol bol nakoniec zajatý na Vyšehrade, kde o pár dní zomrel.<sup>17</sup> Atentát na kráľa sa Blažejovi vydaril, no za cenu ohrozenia svojho života, ako sa v donácii kráľovnej Márie píše: „*nie bez utrženia mnohých a ťažkých zranení, ktoré mu ešte aj dnes ohrozujú život*“.<sup>18</sup> Radovať sa zo svojej odmeny mu bolo dopriate len na krátky čas. Ako verný sluha svojej kráľovnej ju sprevádzal na hrad Gorjany na juhozápade kráľovstva, kde ich prepadol oddiel Jána Horvátiho. Pri tomto strete padlo mnoho významných uhorských šľachticov, ako napríklad aj Pavol, syn Štefana, ktorý bol bez milosti prebodnutý mečom, či Ján, syn Pavla z Gorjan, ktorému zas vzbúrenci odsekli hlavu. Obaja boli bratrance palatína Mikuláša z Gorjan. Medzi zabitými sa spomína aj Gregor zvaný Botoš, syn Andreja (*de Kereztwr*). Do zajatia tu padli magister Pavol, syn bána Jána, Štefan, brat nebohého magistra Jána z Kaniže, syna Vavrinca, Štefan, syn Filipa z Koroghru a Ján Greutel z Neuna.<sup>19</sup> Vzbúrenci Blažejovi Forgáčovi, ako vykonávateľovi atentátu a palatínovi Mikulášovi z Gorjan, ako jeho strojcovi, odsekli hlavy, ktoré boli poslané kráľovnej vdove do Neapolu, kde ich vdova po kráľovi Karolovi nechala nosiť ulicami Neapola. Kráľovná Mária a Alžbeta boli pri prepade zranené a skončili v povstaleckom zajatí.

Uhorská šľachta verná kráľovnej sa rozhodla podporiť Máriinho manžela Žigmunda a vymenovala ho za kapitána Uhorska. Žigmund postupne preberal väčšinu moci v kráľovstve. Keďže mal uhorskú korunu na dosah, rozhodol sa, aj prostredníctvom mnohých ústupkov, presvedčiť uhorskú šľachtu, aby súhlasila s jeho korunováciou za uhorského kráľa. Žigmund bol korunovaný dňa 31. marca 1387. Korunováciu vykonal vesprémsky biskup v Stoličnom Belehrade.<sup>20</sup>

Alžbeta a Mária boli najprv uväznené na hrade Gomnec (v dnešnom Chorvátsku), odkiaľ sa ich Žigmund snažil vyslobodiť. So svojím vojskom sa

<sup>17</sup> SOPKO, Július (ed.). *Kronika Jána z Turca*. Bratislava: Prefekt, a. s., 2018, s. 508-509.

<sup>18</sup> SEDLÁK, *Pod vládou Anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón*, s.168.

<sup>19</sup> Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (ďalej MNL OL DL) 7309 [online] [cit.28.1.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76895/?pg=6&bbox=313%2C-5075%2C9416%2C-4>

<sup>20</sup> DVORÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 46.

mu podarilo dostať až do centra odboja, ktoré bolo v Slavónii a v Chorvátsku. Obľiehania hradu Gomnec sa zúčastnili viacerí šľachtici a mnohí boli za preukázanie veľkej odvahy v boji odmenení. Jedným z nich bol aj Dominik, syn Jakuba z Kukky.<sup>21</sup> Svojou vernosťou a statočnosťou, ktorú preukázal pri dobýjaní hradu Gomnec si v auguste 1387 vyslúžil od kráľa odmenu v podobe donácie na hrad Mukačevo s dvomi príľahlými dedinami Serne a Znajcovo v Berežskej župe.<sup>22</sup> Útok na hrad Gomnec sa zúčastnil aj Mikuláš, syn Mikuláša z Krnče. Mikuláš bojoval s odvahou leva, no v boji utrpel zranenie spôsobené vrhnutou strelou z obliehacieho stroja. Jeho zranenie nebolo smrteľné a Žigmund ho za jeho odhodlanosť, vernosť a skúsenosti, ktoré preukázal v boji pri pokuse o vyslobodenie kráľovnej Márie a Alžbety, odmenil kráľovskými majetkami Malé Bedzany a Obsolovce, ktoré vyčlenil z hradu Topoľčany.<sup>23</sup> Ťažké zranenie pri hrade Gomnec utrpel aj Gál zo Seče (pôvodne z rodu Baksa). V bitke bojoval bez strachu z nepriateľských šípov a kameňov vrhaných z hradu, pri tomto jeho riskantnom počínaní ho zasiahol vrhnutý kameň, pričom utrpel ťažké zranenie. Gál dostal v roku 1388 za svoju hrdinskosť majetok Hernádvécse v Zemplínskej župe. Majetok mu Žigmund neskôr opäť odobral výmenou za dve dediny Som a Zapson v Berežskej župe. Tieto majetky boli venované aj Jurajovi, Petrovi, Jánovi, Jakubovi a Ladislavovi, synom Jakuba, ktorý bol synom Juraja, strýka Gála zo Seče.<sup>24</sup> Bitka o hrad Gomnec bola bezpochyby veľkou bitkou, čo možno konštatovať aj podľa množstva donácií, ktoré boli po dobytí hradu vydané. K už spomenutým môžeme pridať aj donáciu z roku 1387 pre Petra zvaného Zenasa, syna Mikuláša a bratov Štefana a Andreja, synov Ladislava zo Sarvašu (Békešská župa), ktorí bojovali s pánmi z Lučenca, Ladislavom a Štefanom a boli odmenení vinicou v blízkosti hradu Temešvár.<sup>25</sup> Ďalej môžeme spomenúť aj Jána, syna severínskeho bána Benedikta z Kaply (podľa vrchu Kapla nad

---

<sup>21</sup> Pozri aj DL 71893

<sup>22</sup> MNL OL DL 71896 [online] [cit.1.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77142/?pg=2&bbox=326%2C-4744%2C6762%2C-1158>

<sup>23</sup> MNL OL DL 62537 [online] [cit.31.1..2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76830/?pg=0&bbox=144%2C-2855%2C4695%2C-320> MAREK, Miloš. *Fontes rerum slovacarum II, Archivum Familiae Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov*. Trnava – Krakov, 2010, s. 139, č. 127.

<sup>24</sup> MNL OL Diplomatiikai fényképgyűjtemény (DF) 212731 [online] [cit.31.1.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/95106/?pg=2&bbox=544%2C-2461%2C4008%2C75>

<sup>25</sup> MNL OL DL 97947 [online] [cit.1.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76828/?pg=0&bbox=110%2C-3901%2C5522%2C-886>

dnešnými Širkovcami, pôvodne z rodu Ratoldovcov), odmeneného v roku 1389 hradom Sólýomkó v Biharskej župe<sup>26</sup> a jeho brata magistra Dezidera, syna Benedikta z Kaple, ktorý rovnako ako jeho brat ostal počas revolty na strane kráľovnej. Žigmund mu za to v roku 1387 udelil majetok Abod a hrad Diósgyőr v Boršodskej župe. Donácia nebola určená len pre Dezidera, ale aj pre jeho brata Jána.<sup>27</sup> Peter, syn Mikuláša z Karanaczkeszi (Novohradská župa), spolu so svojim bratrancom Blažejom, synom Andreja, pomáhali Ladislavovi a Štefanovi z Lučenca. Ladislava z Lučenca Žigmund vymenoval za chorvátskeho, slavónskeho a dalmátskeho bána, aby tu nastolil poriadok a bojoval proti Horvátiovcom. V Temešvárskom banáte bránili bratrance krajinu pred mužmi Ladislava Horvátiho, pustošiacimi celý banát, neskôr sa dostali hlbšie na povstalecké územie, kde bojovali proti Jánovi Horvátiemu pri lokalite Berkasovo (dnes v Srbsku) a Csurgó (v dnešnom Maďarsku). Peter sa zúčastnil aj obliehania hradu Gomnec, no utrpel ťažké zranenie. Odmenou pre neho a jeho bratranca bola donácia z roku 1387 na majetkok Sängeorgiu de Mureş v Dolnobelehradskej župe.<sup>28</sup>

Kráľovi Žigmundovi sa napokon hrad Gomnec podarilo dobyť, ale ani kráľovná Mária a ani kráľovná Alžbeta neboli z rúk povstalcov vyslobodené, pretože ich stihli previesť na ďalší chorvátsky hrad Ivanič.<sup>29</sup> Hrad Ivanič bol vydobytý o niekoľko dní neskôr, pri jeho dobývaní sa vyznamenal Štefan Kont z Héderváru, no ani jemu sa nepodarilo kráľovné vyslobodiť. Kráľovné boli z hradu Ivanič ďalej prevážané na hrad Bosiljevo. Žigmund s pomocou svojich a Máriiných verných pokračoval v postupe a kráľovné boli opäť prevezené na ďalší chorvátsky hrad Počitejl. Aj tento hrad sa Žigmundovi podarilo dobyť, ale opäť bez vyslobodenia kráľovnej. Pri obliehaní hradu Počitejl sa najviac vyznamenal Ján Frankopan z Modruše (dnes v Chorvátsku). Ján bol prítomný vo významných bojoch proti povstalcom a mal mnoho zásluh na porážkach vojsk Jána Horvátiho. Žigmund ho v roku 1387 obdaroval

<sup>26</sup> FEKETE NAGY, Antonius – MAKKAI, Ladislaus (eds.). *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*. Budapešť: Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29, 1941, s. 363-365.

<sup>27</sup> MNL OL DL 7302 [online] [cit.2.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76821/?pg=1&bbox=1771%2C-3915%2C8207%2C-330>

<sup>28</sup> MNL OL DL 7298 [online] [cit.3.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/78240/?pg=1&bbox=1416%2C-4398%2C9070%2C-134>

<sup>29</sup> NADILÓ, Branko. *Törökellenes és más erősségek Verbovec (Vrbovec) és a Száva közti térségben*. [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://web.archive.org/web/20131005004148/http://jupiter.elte.hu/aaacikk2/064verbovec.htm>

hradom Ceting (Karlovacká župa) a majetkami v oblasti Klokoč v Záhrebskej župe.<sup>30</sup> Kráľovná Mária a Alžbeta boli napokon prevezené na hrad Novigrad, nachádzajúci sa na brehu Jadranského mora. Údajne sa ich mali povstalci pokúsiť dostať na lode a z prístavu odplávať do Neapola. Tento ich plán sa im už nepodarilo uskutočniť. Žigmund sa spojil s Benátskou republikou, ktorá so svojimi loďami a galérami znemožňovala rebelom vyplávať na more. Novigrad tak ostal obliehaný Benátkami z mora a Žigmundom zo súše. Kráľovná Alžbeta bola medzitým zavraždená vo väzení, pričom dôvodom jej usmrtenia malo byť odhalenie jej tajného posielania správ o postupe povstalcov. O vyslobodenie kráľovnej Márie sa pokúšal aj Stibor zo Stiboric, no jeho snahy neboli úspešné a sám skončil v povstaleckom zajatí. Bratia Horvátiovci sa obliehania hradu Novigrad nezúčastnili, hrad opustili a jej obrana bola zverená priorovi rádu johanitov (sídliačemu na hrade Vrana v dnešnom Chorvátsku) Jánovi, synovi Jána z Pališny. Presila, ktorá stála proti Jánovi z Pališny bola príliš veľká a sám si uvedomoval, že jej nedokáže dlho vzdorovať. Rozhodol sa teda, že hrad Novigrad vydá Benátčanom výmenou za svoj bezpečný odchod.<sup>31</sup> Kráľovná Mária tak bola konečne z rúk povstalcov oslobodená. Jej prvá slobodná cesta smerovala cez mesto Senj do Záhrebu, kde sa stretla so svojim mužom, ktorý sa od jej zajatia nechal korunovať kráľom Uhorska. Dobytie hradu Novigrad bol pre Žigmunda veľký triumf, no aj napriek jeho vydobytiu a oslobodeniu Márie, rebélie na juhu krajiny pokračovala ešte niekoľko rokov a úplne sa ju podarilo poraziť až po dobytí dôležitých chorvátskych hradov Požega a Bačva. Aj po potlačení povstania bola otázka nárokov Ladislava Neapolského stále nevyriešená a viacerí šľachtici zostali tajne v kontakte s Neapolským kráľovstvom.<sup>32</sup>

Boje proti rebelom zvädzali uhorskí šľachtici aj v ďalekej Raške v Srbsku. Dôkazom o tom je donácia kráľovnej Márie pre hontianskych a zvolenských županov Šimona a Franka, synov Kóňu zo Sečian, ktorí sa zúčastnili výpravy práve v Raške a vyznamenali sa pri obliehaní srbských hradov Borač a Čaštin.

<sup>30</sup> FEJÉR, Georgius (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. Vol. 1.* (ďalej CDH) Budae, 1834, s.355-361, č. CXCIX.

<sup>31</sup> DVORÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 48.

<sup>32</sup> BÁNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, [cit. 10.2.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/v-hadjaratok-maria-es-zsigmond-egyutt-es-uralkodasa-alatt-1387-tol-1395-ig-1515/3-az-13871394-evi-kuzdelmek-es-hadjaratok-a-napolyi-udvar-magyarorszagi-partja-valamint-tvartko-es-dabisa-bosnyak-kiralyok-ellen-1535/>



Za ich verné služby si od kráľovnej vyslúžili hrad Šášov a dedinu Žarnovica. Donáciu vydala kráľovná v roku 1387. Majetky dostali do dedičnej držby so všetkými právami a úžitkami. Frank a Šimon užívali aj hrad Lietava, ten im bol daný do zálohu za 3 000 zlatých florénov ešte od kráľovnej Alžbety. Lietavu museli bratia po získaní týchto majetkov vrátiť.<sup>33</sup> Listina bola pre bratov Šimona a Franka vydaná v roku 1387, no Šášov a Žarnovicu vlastnili len veľmi krátko, ešte v roku 1389 sa kráľ Žigmund rozhodol, že tieto majetky sa opäť vrátia do kráľovských rúk. Bratia však neostali na prázdno, ale ako náhradu dostali hrad Topolčany spolu s mestečkom rovnakého názvu Topolčany.<sup>34</sup> Na výprave proti rebelom v Raške bojoval aj temešvársky župan Ladislav, syn Petra zo Šaroviec. Ten v rámci tvrdých bojov v Srbsku o hrady Borač a Čaštin ukázal svoju statočnosť a kráľ ho obdaroval hradom Širia a majetkami Galsa, Siria, Zaránd, Cladova, Halmagiú, Kápolna, Varfurile, Izvoru Crișului, Pálulése nachádzajúce sa v Aradskej župe (dnes v Rumunsku).<sup>35</sup> Je zrejmé, že tieto dva hrady Borač a Čaštin patrili k dôležitým strategickým pevnostiam a Žigmund sa k ich obliehaniu musel vrátiť aj o pár rokov neskôr po tom, čo sa v krajine začala pomaly objavovať nová hrozba, ktorú predstavovala Osmanská ríša. Za spomenutie určite stojí aj celkom zaujímavá situácia, ktorá sa v roku 1388 stala palatínovi Mikulášovi zo Seče. Mikuláš spolu so svojimi synmi Frankom, Jánom, Mikulášom a Petrom vydobyli hrad Dobra v Železnohradskej župe. Kráľ Žigmund, ako vďaka za ich služby a prejavenu dôveru, jemu a jeho dvom synom spomínaný hrad Dobra daroval.<sup>36</sup> Na tom by nebolo nič nezvyčajné, avšak majiteľ hradu, od ktorého ho Mikuláš a jeho synovia vydobyli, sa rozhodol pridať na stranu kráľovnej Márie a nárokoval si hrad Dobra späť, s čím však bratia nesúhlasili. Palatín medzitým zomrel a celý spor sa vyriešil až po návrhu Hermana Celjského, ktorý ustanovil kompenzačnú sumu za hrad Dobra 7 200 zlatých s podmienkou, že budú prepustení všetci zajatci.<sup>37</sup> Herman Celjský, ostal po

<sup>33</sup> DL 7539, PESTHY, Frigyes (ed.). *Krassó vármegye története. III. Oklevéltár*. Budapest, 1882, s. 192-195.

<sup>34</sup> MNL OL DL 7555 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/79164/?pg=0&bbox=2478%2C-3428%2C5184%2C-1921>

<sup>35</sup> FEKETE NAGY – MAKKAI, *Documenta historiam Valachorum*, s. 394-399.

<sup>36</sup> MNL OL DL 100222 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76470/?pg=0&bbox=139%2C-2920%2C4690%2C-385>

<sup>37</sup> MNL OL DL 100231 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77849/?pg=0&bbox=531%2C-2622%2C3748%2C-830>

vypuknutí vzbury verný kráľovnej Márii a časom sa stále viac dostával do bližšieho okruhu kráľa Žigmunda Luxemburského.<sup>38</sup>

Šľachtici boli odmeňovaní za svoju statočnosť a vernosť v boji proti rebelujúcim šľachticom a nasledovníkom Jána Horvatiho, no nie vždy sa v listinách nachádza aj zmienka o tom, kde konkrétne odmenení šľachtici bojovali a pri akých hradoch alebo v akých bitkách sa vyznamenali. Pre ilustráciu môžeme spomenúť Mikuláša z Kiskesző (Železnohradská župa), za jeho služby v boji s povstalcami mu kráľ Žigmund udelil v roku 1387 dedinu Szörény v Baraňskej župe.<sup>39</sup> Ďalším takýmto šľachticom, odmeneným za svoju vernosť kráľovnej, bol aj Peter z Perína. Petrovi najskôr darovala v roku 1387 kráľovná Mária hrad Trebišov s príhlou dedinu Trebišov, nachádzajúcou sa v Zemplínskej župe<sup>40</sup> a ešte v tom samom roku mu udelil kráľ Žigmund hrad Svätý Mikuláš (dnes v obci Chynadiivo) v Berežskej župe.<sup>41</sup> Čo sa týka Petra z Perína, patril v ďalších rokoch vlády Žigmunda Luxemburského k najvplyvnejším mužom Uhorského kráľovstva, zastával funkcie šarišského kastelána, mačvianského bána, sikulského, užského, ugočského, satumarského a zemplínskeho župana a napokon od roku 1415 aj funkciu krajinského sudcu.<sup>42</sup>

Rebélia, ktorá zasiahla Uhorské kráľovstvo po smrti kráľa Karola, bola dôvodom pre vyzdvihnutie zásluh šľachtica aj niekoľko rokov po jej skončení ,a to aj po roku 1395, teda po úmrtí kráľovnej Márie. V roku 1403 udelil Žigmund donáciu pre Jána, syna Jána z Marótu. V donácii sa spomínajú Jánove verné služby počas povstania Jána Horvatiho a jeho nasledovníkov, okrem toho sa Ján zúčastnil aj výprav, ktoré viedol kráľ Žigmund proti tureckému sultánovi Bajazidovi a verný ostal aj kráľovi Žigmundovi po vypuknutí vzbury v rokoch 1401 až 1403, kedy mali poprední uhorskí šľachtici v pláne zosadiť Žigmunda a dosadiť na uhorský trón Ladislava Neapolského, syna zavraždeného kráľa Karola. Ján bol za svoje verné služby odmenený majetkami povstalcov, ktorí boli za svoju neveru potrestaní

<sup>38</sup> Po smrti kráľovnej Márie ostal kráľ Žigmund niekoľko rokov slobodný, jeho druhou manželkou sa stala až dcéra Hermana Celjského, Barbora.

<sup>39</sup> FEKETE NAGY – MAKKAJ, *Documenta historiam Valachorum*, s. 330- 331.

<sup>40</sup> MNL OL DL 209831 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76742/?pg=0&bbox=-36%2C-2344%2C3791%2C-213>

<sup>41</sup> MNL OL DL 7262 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76536/?pg=0&bbox=-402%2C-3293%2C4149%2C-758>

<sup>42</sup> NAGY, Iván. *Magyarország családai, Perényi család.* [online] [cit.26.10.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/kiencedik-kotet-796B/perenyi-csalad-perenyi-baro-808F/>

stratou všetkých majetkov a podielov na majetku v prospech kráľa Žigmunda. Týkalo sa to majetkov šľachticov Štefana, syna Pavla z Giante, Štefana, syna Ladislava zvaného Hempza z Gomby (Peštianska župa), Mattkoa zo Szentmartónkaty (Peštianska župa) a bratov Juraja a Štefana, synov Štefana z Bodoňu. Ich majetky sa nachádzali v oblastiach Vukovárskej, Srieemskej, Báčskej, Bodrogskej a Peštianskej župy.<sup>43</sup> Donácie spomínajúce vzburu Jána Horvátiho sa objavujú počas celej vlády Žigmunda Luxemburského.

Doposiaľ sme spomenuli len niekoľko odporcov kráľovnej Márie, hoc ich bolo veľké množstvo. V listinách sa ich mená vyskytujú len sporadicky. Medzi najväčších bezpochyby patrili bratia Horvátiovci, Pavol, Ladislav a Ján, synovia Petra Horvátiho. Práve Pavol, záhrebský biskup, bol ten, ktorý pricestoval za kráľom Karolom do Neapolu s prosbou, aby prišiel do Uhorského kráľovstva a usadol na uhorský trón. Pavol po skončení vzbury nebol zabitý, no už nikdy nemohol vykonávať funkciu biskupa.<sup>44</sup> Ladislav, ďalší z bratov Horvátiovcov, sa spomína v listinách ako plienil a raboval oblasti Temešvárskeho banátu,<sup>45</sup> zúčastnil sa bitky pri Belehrade, kde ho však porazil Štefan z Koroghu.<sup>46</sup> Je pravdepodobné, že sa potlačenia vzbury nedožil, keďže sa v niektorých listinách označuje už ako nebohý.<sup>47</sup> Najväčším nepriateľom kráľovnej Márie bol určite Ján Horváti, vodca celého povstania, ktorý sa po atentáte na kráľa Karola rozhodol podporovať jeho syna Ladislava, čím na juhu krajiny vypukla vzbura. Po vyslobodení kráľovnej Márie, zajatej na hrade Novigrad, sa snažil ďalej brániť svoje pozície a strpčovať tak cestu Žigmunda k preberaniu moci v krajine. Ako sme už spomínali, proti Jánovi bol úspešný až Mikuláš z Gorjan mladší, syn zavraždeného palatína Mikuláša z Gorjan. Mikuláš vydobýjal jeden hrad povstalcov za druhým, porazil Horvátiho v bitke pri Čereviči a Novom Milešove (v dnešnom Srbsku), dobyl hrad Ujlak (dnes Ilok v Chorvátsku) a napokon ho zajal na hrade Požega

<sup>43</sup> CDH VII/3, s. 93-102, č. XI.

<sup>44</sup> SOPKO, *Kronika Jána z Turca*, s. 515.

<sup>45</sup> MNL OL DL 7298 [online] [cit. 9.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/78240/?pg=1&bbox=2030%2C-4011%2C8466%2C-425>

<sup>46</sup> BÄNLAKY, *A magyar nemzet hadtörténelme*, [cit. 10.2.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/v-hadjaratok-maria-es-zsigmond-egyutt-es-uralkodasa-alatt-1387-tol-1395-ig-1515/2-a-kirollya-megvalasztott-zsigmond-1387-evi-masodik-hadjarata-a-folkelok-ellen-1522/>

<sup>47</sup> MNL OL DL 97949 [online] [cit.11.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76828/?pg=0&bbox=1698%2C-2112%2C2654%2C-1580>

(Požecká župa v dnešnom Chorvátsku). Mikuláš bol za tieto svoje zásluhy v boji s povstalcami odmenený viackrát. Spolu s Mikulášom sa pri dobývaní povstaleckého územia zúčastňoval aj Mikulášov brat Ján. Mikulášovi mladšiemu z Gorjan udelila kráľovná Mária hrad Szentlörincz (v dnešnom Chorvátsku, dnes už hrad nestojí)<sup>48</sup> a neskôr v roku 1408, mu kráľ Žigmund vydal zvláštny druh donácie, v ktorej Mikulášovi konfirmoval všetky jeho majetky a boli tu vymenované mnohé jeho zásluhy, medzi ktorými bol aj boj s povstalcami Jána Horvátiho.<sup>49</sup> Niekoľko desaťročí po skončení vzbury, kráľ Albrecht v jednej zo svojich listín pre Ladislava z Gorjan, spomenul aj zásluhy jeho starého otca Mikuláša z Gorjan staršieho a jeho otca Mikuláša z Gorjan mladšieho v boji proti Horvátiovcom.<sup>50</sup> Jánovi Horvátimu sa zo zajatia na hrade Požega podarilo ujsť a uchýlil sa k bosnianskemu kráľovi Tvrtkovi, ktorý sa rovnako staval na odpor voči kráľovnej. Ďalší osud Jána Horvátiho je neistý. Kronikár Ján z Turca vo svojej kronike opisuje hrozný trest, ktorý ho za zločiny voči kráľovskému majestátu postihol. Na nariadenie kráľovnej Márie mal byť privityzaný o konský chvost a tak vláčený, na to ho mali zviazať žeravými kliešťami a rozštvrtiť. Jeho rozsekané končatiny mali byť vystavené na mestskej bráne v Pätkostolí.<sup>51</sup> Táto informácia, ktorú nám Ján z Turca zanechal, sa však nepozdáva mnohým historikom a o jej vierohodnosti sa dosť pochybuje. Podľa D. Dvořákovvej si Ján z Turca túto pasáž vymyslel. Podľa nej je nepravdepodobné, že by sa Žigmund o tak dôležitej udalosti, akou bolo potrestanie svojho najväčšieho nepriateľa, nezmienil v nejakej svojej listine a nazdáva sa, že Ján spolu so svojimi vernými ušiel ďalej do Neapolu, kde zkrátko zomrel.<sup>52</sup> Pri vzbure v rokoch 1401 až 1403 sa objavuje zmienka o tom, že proti kráľovi Žigmundovi vtedy bojoval aj Mikuláš, syn nebohého Jána Horvátiho.<sup>53</sup> V jednej z listín obviňuje kráľ Žigmund Jána, syna Jána z Pališny, že spolu s Jánom Horvátim spustošil hrad a mesto Pätkostolie a s pomocou obliehacích mechanizmov ho obsadili, pričom vyplienili viaceré miesta patriace verným šľachticom kráľovnej Márie. V rámci ich plienenia brali do zajatia mužov i ženy a mnohých z nich zavraždili.<sup>54</sup>

<sup>48</sup> MNL OL DL 7309 [online] [cit.11.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76895/?pg=0&bbox=-1853%2C-4415%2C5801%2C-151>

<sup>49</sup> CDH X/4, s. 661, č. CCCXIII.

<sup>50</sup> CDH X, s. 82-88, č. XXVIII.

<sup>51</sup> SOPKO, *Kronika Jána z Turca*, s. 515.

<sup>52</sup> DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho kráľ*, s. 50.

<sup>53</sup> CDH VII./3, s. 357-367, č. XI.

<sup>54</sup> GÉRESI, Kálmán (ed.). *A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára első kötet*. Budapest,

Medzi neverných patrili aj Michal, Benedikt a Ján, synovia Jána z Čáne(Solnocká župa), ktorí sa pridali na stranu rebelov a so svojimi zlými skutkami a zločinmi spôsobovali kráľovstvu nemalé škody. Za túto ich nevernosť, zlé činy a vraždy, ktoré počas rebélie spáchali, ich kráľ Žigmund potrestal stratou všetkých ich majetkov a to neodvolateľne. Potrestaný tak mal byť celý ich rod. Na druhej strane však Žigmund obdaroval Ladislava, syna Marhalda z Karuli. Ladislav patrilo počas rebélie medzi verných podporovateľov kráľovnej, za čo si vyslúžil polovicu z majetkov Rékaša a Čaña v Solnockej župe, ktoré predtým patrili neverným bratom.<sup>55</sup>Ako sa dozvedáme z jednej z listín kráľa Žigmunda vydanéj v roku 1387, tak nelútostného dobývania hradu v Pátkostolí, pustošenia miest a zabíjania poddaných sa zúčastnil aj Mikuláš, syn Jula zo Siklósu. Mikuláša čakal rovnaký osud ako mnohých iných podporovateľov Jána Horvátiho a teda mu boli odobraté všetky jeho majetky. Patrili sem hrad Siklós, usadlosti v Baraňskej župe a ktorékoľvek iné Mikulášove majetky nachádzajúce sa v Uhorskom kráľovstve. Žigmund v roku 1387 obdaroval jeho majetkami verných, bratov Ladislava a Jána, synov Kakaša, Jána, syna Dominika a Ladislava, syna Štefana, šľachticov z Pászto (pôvodne z rodu Ratoldovcov)<sup>56</sup>. Do nemilosti za podporu Jána Horvátiho sa dostal aj Peter, syn Andreja z Lendavy, ktorý sa mal údajne postaviť proti kráľovskej korune a podieľať sa na plienení kráľovstva svojimi krutými skutkami a vraždami. Kráľovná ho teda potrestala stratou všetkých jeho majetkov, ktoré získal či už kúpou alebo ich zdedil. Tieto majetky kráľovná darovala v roku 1388 svojim verným, a to ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi a Štefanovi, ktorí boli obaja synmi Jána z Kaniže a magistrovi Mikulášovi, šopronskému županovi.<sup>57</sup> Ján z Kaniže si majetkovo priplesil aj v prípade neverného Mikuláša z Endrödu (dnes v Maďarsku). Mária sa totižto aj pri nevernosti Mikuláša rozhodla, že mu za jeho skutky odoberie všetok majetok. Ten ďalej darovala práve vernému ostrihomskému arcibiskupovi Jánovi z Kaniže, magistrovi Mikulášovi, ktorý bol železnohradským, zalianskym a šopronským županom a Štefanovi, synovi nebohého Jána z Kaniže.<sup>58</sup> Majetky Kanižaiovcov sa aj ďalej rozrastali, o čom

---

1882, s. 422-424.

<sup>55</sup> Tamže, s. 422-424.

<sup>56</sup> MNL OL DL 7244 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76461/?pg=0&bbox=-60%2C-3821%2C6376%2C-236>

<sup>57</sup> MNL OL DL 7357 [online] [cit.8.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77024/?pg=0&bbox=1797%2C-4460%2C9452%2C-196>

<sup>58</sup> MNL OL DL 87577 [online] [cit.6.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77529/?pg=0&bbox=790%2C-3243%2C5341%2C-708>

svedčia ďalšie donácie kráľa Žigmunda a kráľovnej Márie z roku 1388 na hrad Kapuvár v Rábskej župe<sup>59</sup> a pre Štefana z Kaniže na majetok Nagybarát v Rábskej župe.<sup>60</sup> Aj tieto donácie boli vyhotovené na základe vernosti a ich pomoci pri výprave kráľa Žigmunda proti rebelom.

Ján z Kaniže si v prvých rokoch vlády Žigmunda Luxemburského a kráľovnej Márie vyslúžil viaceré donácie, čím si do značnej miery majetkovo polepšil. Po vypuknutí povstania v rokoch 1401 až 1403 bol jedným z hlavných vodcov stojacich proti Žigmundovi a dokonca korunoval Ladislava Neapolského za uhorského kráľa. Po potlačení povstania ho Žigmund na základe udelenia milosti nechal v úrade.<sup>61</sup> Zaujímavú úlohu v tomto turbulentnom období zohral Štefan Lackfi, ktorý spočiatku zostával na strane kráľovnej, no neskôr sa začal spoločovať s Jánom Horvátim a podporovať neapolského kandidáta na uhorský trón. Otvorene však nevystupoval a povstania sa nezúčastnil. Po zajatí kráľovnej stál na Žigmundovej strane. Pri výpravách proti Horvátimu mu Mikuláš z Gorjan mladší zveril dolapenie Jána Horvátiho, avšak ten mal robiť všetko preto, aby sa mu rozkaz nepodarilo splniť a tak sa vyhýbal možnému trestu, ktorý by mu hrozil za neuposlušnosť rozkazu.<sup>62</sup> Situácia sa zmenila až po nešťastnej krížovej výprave, ktorú viedol kráľ Žigmund proti osmanským Turkom. V bitke pri Nikopole v roku 1396 porazil sultán Bajazid križiakov a dlhší čas nebolo zrejmé, kto vlastne bitku prežil a či ju prežil samotný kráľ Žigmund. Kráľova cesta do Uhorska viedla po mori cez územie Chorvátska. Lackfiovci sa medzitým otvorene postavili proti kráľovi Žigmundovi a chceli vyvolať opäť revoltu za dosadenie Ladislava Neapolského. Žigmund po príchode do Chorvátska prišiel k Lackfiovcom do mesta Križevci a oboch bratov nechal popraviť.<sup>63</sup>

Kráľovná Mária po svojom vyslobodení v roku 1387 postupne strácala všetku svoju moc, ktorá prechádzala do rúk jej manžela Žigmunda

<sup>59</sup> MNL OL DL 87576 [online] [cit. 8.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77298/?pg=0&bbox=251%2C-4229%2C6743%2C-1214>

<sup>60</sup> MNL OL DL 7297 [online] [cit.11.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76786/?pg=1&bbox=5485%2C-2595%2C7093%2C-1700>

<sup>61</sup> LUKAČKA, Ján (ed.). *Slovenské dejiny*. Bratislava: Perfekt, 2015, s. 99-100.

<sup>62</sup> BÁNLAKY, A *magyar nemzet hadtörténelme*, [cit. 10.2.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/v-hadjaratok-maria-es-zsigmond-egyutt-es-uralkodasa-alatt-1387-tol-1395-ig-1515/2-a-kirallya-megvalasztott-zsigmond-1387-evi-masodik-hadjarata-a-folkelok-ellen-1522/>

<sup>63</sup> ENGEL, *The Realm of St. Stephen*, s. 204.

Luxemburského. Márii boli ku koncu jej vlády obmedzené právomoci natoľko, že donácie mohla vyhotovovať iba na jej vlastné majetky. Tehotná kráľovná Mária umrela po nešťastnej nehode na poľovačke v roku 1395 spolu so svojim nenarodeným dieťaťom.<sup>64</sup>

## Zoznam použitých zdrojov

### Použitá literatúra

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2017, 600 s. ISBN 978-80-85501-67-4.

ENGEL, Pál. *The Realm of St. Stephen*. New York: I.B.Tauris, 2001, 472 s. ISBN 1-86064-591-7.

LUKAČKA, Ján et al. *Slovenské dejiny*. Bratislava: Perfekt, 2015, 552 s. ISBN 978-80-8046-730-2.

MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I*. Bratislava: Vydavateľstvo Veda, 1986, 534 s.

SEGEŠ, Vladimír (ed.). *Kniha kráľov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2003, 301 s. ISBN 80-10-00324-7.

SOPKO, Július (ed.). *Kronika Jána z Turca*. Bratislava: Prefekt, a. s., 2018, 592 s. ISBN 978-80-8046-888-0.

### Použité edície

FEJÉR, Georgius (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi VII. Vol. 3*. Budaë, 1835, 476 s.

GÉRESI Kálmán (ed.): *A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára első kötet*. Budapešť, 1882, 620 s.

FEKETE NAGY, Antonius – MAKKAI, Ladislaus (eds.). *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*. Budapešť: Études sur l'Europe Centre-Orientale. 29, 1941, 640 s.

PESTHY, Frigyes (ed.). *Krassó vármegye története. III. Oklevéltár*. Budapešť, 1882. s. 514.

---

<sup>64</sup> SEGEŠ, *Kniha kráľov*, s. 148.

SEDLÁK, Vincent (ed.). *Pod vládou Anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón*. Bratislava, Literárne informačné centrum 2002. 375 s.

### **Použité internetové zdroje**

BÁNLAKY, József. *A magyar nemzet hadtörténelme IX. I. Mária, II. (Kis) Károly és Zsigmond kora (1382-1437)*. [Online]. Budapešť. [cit. 10.2.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Banlaky-banlaky-jozsef-a-magyar-nemzet-hadtortenelme-2/9-i-maria-ii-kis-karoly-es-zsigmond-kora-13821437-14D4/v-hadjaratok-maria-es-zsigmond-egyuttes-uralkodasa-alatt-1387-tol-1395-ig-1515/2-a-kirallya-megvalasztott-zsigmond-1387-evi-masodik-hadjarata-a-folkelok-ellen-1522/>

NADILO, Branko. Törökellenes és más erősségek Verbovec (Vrbovec) és a Száva közti térségben. [online] 2006 [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://web.archive.org/web/20131005004148/http://jupiter.elte.hu/aacikkek2/064verbovec.htm>

NAGY, Iván. *Magyarország családai, Perényi család*. [online] [cit.26.10.2022] Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/kilencedik-kotet-796B/perenyi-csalad-perenyi-baro-808F/>

### **Použité pramene z internetového zdroja**

MNL OL DL 7309 [online] [cit.28.1.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76895/?pg=6&bbox=313%2C-5075%2C9416%2C-4>

MNL OL DL 71896 [online] [cit.1.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77142/?pg=2&bbox=326%2C-4744%2C6762%2C-1158>

MNL OL DL 62537 [online] [cit.31.1..2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76830/?pg=0&bbox=144%2C-2855%2C4695%2C-320>

MNL OL DF 212731 [online] [cit.31.1.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/95106/?pg=2&bbox=-544%2C-2461%2C4008%2C75>

MNL OL DL 97947 [online] [cit.1.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76828/?pg=0&bbox=110%2C-3901%2C5522%2C-886>



MNL OL DL 7302 [online] [cit.2.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76821/?pg=1&bbox=1771%2C-3915%2C8207%2C-330>

MNL OL DL 7298 [online] [cit.3.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/78240/?pg=1&bbox=1416%2C-4398%2C9070%2C-134>

[online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://web.archive.org/web/20131005004148/http://jupiter.elte.hu/aaacikkek2/064verbovec.htm>

MNL OL DL 7555 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/79164/?pg=0&bbox=2478%2C-3428%2C5184%2C-1921>

MNL OL DL 100222 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76470/?pg=0&bbox=139%2C-2920%2C4690%2C-385>

MNL OL DL 100231 [online] [cit.5.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77849/?pg=0&bbox=531%2C-2622%2C3748%2C-830>

MNL OL DL 209831 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76742/?pg=0&bbox=-36%2C-2344%2C3791%2C-213>

MNL OL DL 7262 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76536/?pg=0&bbox=-402%2C-3293%2C4149%2C-758>

MNL OL DL 7244 [online] [cit.7.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76461/?pg=0&bbox=-60%2C-3821%2C6376%2C-236>

MNL OL DL 7357 [online] [cit.8.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77024/?pg=0&bbox=1797%2C-4460%2C9452%2C-196>

MNL OL DL 87577 [online] [cit. 6.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77529/?pg=0&bbox=790%2C-3243%2C5341%2C-708>

MNL OL DL 87576 [online] [cit. 8.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/77298/?pg=0&bbox=251%2C-4229%2C6743%2C-1214>

MNL OL DL 7297 [online] [cit.11.2.2022]. Dostupné na internete: <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/76786/?pg=1&bbox=5485%2C-2595%2C7093%2C-1700>

# ZDRAVOTNÁ STAROSTLIVOSŤ NA ÚZEMÍ SLOVENSKA V RANOM NOVOVEKU NA PRÍKLADE JURAJA TURZA A ALŽBETY COBOROVEJ

MÁRIA LETZOVÁ

## Health care in the territory of Slovakia in the early modern period on the example of Juraj Turzo and Alžbeta Coborová

**Abstract:** The study deals with the question of the level of health care, its provision and demand for it in one of the aristocratic families of early medieval slovak history. The Turzo family, specifically the family of Count Juraj Turzo (1567 – 1616), offers an opportunity to look into this issue in detail. Since the family of Juraj Turzo, Palatine of Hungary from 1609 to 1616, already represented the country's noble elite at the turn of the 16th and 17th centuries, its members could afford first-class health care. For their health problems, they turned to eminent medical figures of European stature, but they did not shy away from calling in quality regional doctors, and often even resorted to lay healers. A good example of health care in the palatine's family is his second wife, Countess Alžbeta Cobor (1578? – 1626), who suffered from a number of health problems during their marriage. Juraj Turzo entrusted her treatment to several doctors and healers. Together with their medical reports and diagnoses, as well as references to their health in family correspondence, it completes the view of the state of early medieval health care, as well as access to it in the circles of the aristocracy in our territory.

**Keywords:** Health care, aristocracy, early modern period, Juraj Turzo, Alžbeta Coborová

### Úroveň medicíny a zdravotnej starostlivosti v ranom novoveku

Zdravie. Jedna zo základných ľudských potrieb, v ktorej sa tisícročia stelesňuje prirodzený pud o zachovanie rodu, seba a svojich najbližších. Túžba zostať zdravým a pomôcť chorým azda stála pri každom medicínskom pokroku. Zvlášť sa však tísila do popredia v dobe, kedy nebola odborná zdravotná starostlivosť samozrejmosťou a človek bol denne-denne svedkom života a smrti. Raný novovek na našom území predstavuje obdobie, kedy rozvoj lekárskej vedy a s ňou súvisiacej poskytovanej zdravotnej starostlivosti, výrazne pozorovateľný najmä od 18. storočia,

napreďoval len pomaly.<sup>1</sup> Až ten v neskoršom období prehľbil rozdiel medzi vedeckou, fundovanou medicínou a inými formami liečiteľstva, dnes často označovanými za alternatívne. Tento rozdiel však v období raného novoveku ešte nebol natoľko citeľný. I keď lekárske fakulty od stredoveku tvorili dôležitý pilier univerzít a vychovávali generácie odborníkov, len málo doktorov sa kriticky stavalo voči zaužívaným liečiteľským metódam.<sup>2</sup>

S príchodom renesančných názorov sa zmenil aj pohľad na ľudské telo a lekársku vedu celkovo. Konzervatívni lekári sa opierali o antických priekopníkov medicíny, predovšetkým o Galéna (129 – 200/216). Opačný názor zastával napríklad Paracelsus, Theophrast von Hohenheim (1493 – 1541), nazývaný aj „Luther medicíny“, ktorý za základ svojej lekárskej vedy považoval pokus a pozorovanie. Skupina na pomedzí týchto dvoch názorov, nezavrhujúca antické poznatky, no kriticky sa ich usilujúca prehľbovať a inovovať, sa zvykne označovať za skutočných renesančných lekárov. Jej významným predstaviteľom bol flámsky lekár a priekopník anatómie Andreas Vesalius (1514 – 1564).<sup>3</sup>

Pomalý pokrok v lekárskej vede a zastaralé spôsoby liečiteľstva by sme mohli pozorovať na rozmedzí renesancie a baroka aj na našom území. Tieto nedostatky sa odzrkadľovali predovšetkým v zaostalej úrovni zdravotnej starostlivosti a mali za dôsledok časté choroby, infekcie a aj epidémie. Zavolať k chorému lekára, alebo dokonca nejakého trvalo zamestnávať, si okrem iného vyžadovalo nemalé finančné náklady. Preto si lekára, lekárnika alebo aspoň liečiteľa mohla dovoliť len úzka vrstva vtedajšej spoločnosti. Ani to však nebolo zárukou pre správnu diagnózu a liečbu.

Azda viac ako dnes preto bola človeku oporou jeho viera v Boha. Vytrvale veril v Božíu pomoc pri prinavrátení zdravia. Vyzýval ju tam, kde už lekár nedokázal zasiahnuť, ba dokonca ju kládol nad lekára, lieky aj samotné liečenie: *„Verím Pánu Bohu, drahá moja duša, že vo všetkom, aj proti vôli diabla a zlomyseľníkov, dá Boh dobrý koniec; len ľutujem a bolí ma srdce, že*

---

<sup>1</sup> JÜTTE, Robert. *Ärzte, Heiler und Patienten – Medizinischer Alltag in der frühen Neuzeit*. München; Zürich: Artemis&Winkler, 1991, s. 17-19.

<sup>2</sup> VANJA, Christina. *Medizin, Religion und Magie – Krankheit und Heilung in der Frühen Neuzeit*, In MOMBURG, Martin – SCHULTE, Dietmar (Vyd.) *Das Verhältnis von Arzt und Patient. Wie menschlich ist die Medizin?* Paderborn: Heinz Nixdorf MuseumsForum, Brill – Fink 2021, s. 9.

<sup>3</sup> BUDA, József. *Az egészségügy története – orvoslástól az egészségfejlesztésig*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar 2018, s. 112.

*pri tebe nemôžem byť v tvojom zlom stave, drahé moje srdce a všetka moja radosť na tomto svete.*<sup>4</sup>

### **Lekárska starostlivosť na dvore Juraja Turza**

Ako sme sa zmienili, odborná zdravotná starostlivosť na území Slovenska na prelome 16. a 17. storočia nebola dostupná pre všetkých obyvateľov, ale predurčovala ju hlavne majetnosť pacienta. Pri jej skúmaní sa teda musíme obmedziť najmä na mestá a šľachtické dvory a rezidencie, kde neraz pôsobili aj viacerí lekári a liečitelia. Jedinečný príklad predstavuje dvor Juraja Turza (1567 – 1616). Keďže išlo o popredného aristokrata a v rokoch 1609 – 1616 dokonca palatína Uhorska, mohol si dovoliť na svoje obdobie naozaj špičkovú zdravotnú starostlivosť. Sám trpel rôznymi zdravotnými ťažkosťami, ktorým napokon i podľahol ešte pred dovŕšením päťdesiatky. Snažil sa ich však liečiť konzultáciami a vyšetreniami u popredných lekárov, či častým pobytom vo svojich obľúbených rajeckých kúpeľoch.

Juraja Turza liečil významný levočský lekár a vedec Samuel Spilenberger (1572? – 1654). Spilenbergerovi bolo vďaka základine Alexeja Turza umožnené štúdium na univerzite vo Wittenbergu. Neskôr študoval v Kolíne, Regensburgu a napokon na lekárskej fakulte univerzity v Bazileji. Tam v roku 1597 napísal svoju dizertáciu *Theses de morbo hungarico*, ktorá sa zaoberala zvláštnou formou choroby, spojenou s horúčkou a kožnými vyrážkami.<sup>5</sup> Samuel Spilenberger sa po štúdiách vrátil na Spiš, kde postupne získal uznanie a stal sa hlavným lekárom Spišskej stolice. Okrem Juraja Turza pôsobil aj v službách sedmohradského kniežata Gabriela Betlena a v roku 1619 bol členom lekárskeho konzília pri zomierajúcom cisárovi Matejovi I.<sup>6</sup> Ako kniežací lekár odporúčal Jurajovi Turzovi a jeho manželke Alžbete Coborovej viacerých iných lekárov.

Juraj Turzo sa so Spilenbergerom radil aj ohľadom choroby svojej manželky v roku 1608 a označil ho za učenca a výborného človeka.<sup>7</sup>

<sup>4</sup> ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, II. zv. Budapest: Az Athenaeum társulat kiadása, 1876, s. 245. List Juraja Turza Alžbete Coborovej z 11. 2. 1609.

<sup>5</sup> KREDATUSOVÁ, Alena. Spišský lekár, vzdelanec a podnikateľ Samuel Spilenberger (1572 – 1654). In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2007, roč. 17, č. 2, s. 6-7.

<sup>6</sup> Tamže, s. 8.

<sup>7</sup> ZICHY, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, II. zv., s. 205-207. List Juraja Turza Alžbete Coborovej z 11. 1. 1608 z Viedne.

Spilenberger ho zas v zime roku 1611 žiadal o ochranu a zabezpečenie príbytku na jeho cestách.<sup>8</sup> Zároveň ho detailne informoval o stave pacienta, ktorého v kotešovskej kúrii liečil na močové kamene.<sup>9</sup> Pacientovi aplikoval klystír a dával mu piť nápoj z mandlí a močopudných semien. Oznamoval však, že na odstránenie kameňov bude treba chirurgický zákrok. Mal pritom aj pomocníka, istého anabaptistu Osvalda, ktorý tiež dlhší čas pôsobil v službách Turzovcov. Osvald cez Spilenbergera žiadal, „*aby mu z bytčianskeho dvora, z ktorého dosiaľ tolko prijal, tiež kúsok nejakého mäsa a pivo chcela dať [Vaša milosť, Juraj Turzo], a tým by tu mohol mať pohodlnejší pobyt.*“<sup>10</sup> Lekár Spilenberger sa ale nepriamo sťažoval na anabaptistického liečiteľa: „*Je skutočne úbohý človek, nie však neužitočný, ktorého pomoc, kvôli nedostatku času, môžeme využiť na zbieranie liečivých rastlín, destiláciu, aplikovanie klystírov a podobné.*“<sup>11</sup>

Pôvod anabaptistického liečiteľa Osvalda, ktorého často titulovali tiež ako barbiera,<sup>12</sup> by sme mohli hľadať medzi lekármi z juhomoravskej mikulovskej novokrsteneckej komunity. Habáni, ktorí sa usadili na južnej Morave a konkrétne v Mikulove, sa okrem svojej náboženskej príslušnosti a remeselného zamerania vyznačovali lekársnym a liečiteľským nadaním. Znalého liečiteľa si vyžadoval už sám izolovaný život komunity, ktorá si sama liečila chorých. Liečebné postupy ránehojčov, liečiteľov a pôrodných báb pozostávali z prípravy nápojov z liečivých rastlín; dokázali aj naprávať kĺby, liečiť zlomeniny a púšťať žilou.<sup>13</sup> I keď habánski liečitelia neboli titulovanými lekármi, okrem členov komunity sa viacerí preslávili liečením mnohých významných osobností. Liečiteľa Juraja Zobela si k sebe dal v roku 1581 zavolať sám chorý cisár Rudolf II. Neskôr liečil českého veľmoža

---

<sup>8</sup> Alena Kredatusová sa vo svojej štúdií domnieva, že v liste žiadal aj o nobilitáciu. Samuel Spilenberger však bol povýšený do šľachtického stavu až 20. októbra 1615. KREDATUSOVÁ, Alena. Pečate členov rodu Spilenberger zo 16. – 17. storočia. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2010, roč. 20, č. 1-2, s. 41.

<sup>9</sup> Kotešová, dnes okr. Bytča.

<sup>10</sup> Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej ŠA BY), *Oravský komposesorát Thurzovská korešpondencia* (ďalej OK TK), kartón (ďalej k.) 16, inventárne číslo (ďalej i. č.) 548. List S. Spilenbergera J. Turzovi z 1. 2. 1611 z Kotešovej.

<sup>11</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 16, i. č. 548.

<sup>12</sup> Barbier – holič, ránehojč, kúpeľník.

<sup>13</sup> DIBLÍKOVÁ, Martina. *Novokřtenci z Mikulova*. Bakalárska práca. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Ústav antropologie, 2020, s. 24, 119.

Adama II. z Hradce, Petra Voka z Rožmberku a zemského hejtmana Fridricha z Žerotína. Zobelovým nasledovníkom vo vedení mikulovskej lekárskej obce bol Baltazár Goller (+1619), ktorý pred násilnou smrťou pôsobil ako lekár kardinála Františka Dietrichštejna.<sup>14</sup> Juraj Zobel vyučil liečiteľskému remeslu aj svojho syna Eliáša. Ten v septembri 1604 u seba v Mikulove liečil sekretára Juraja Turza. Podával mu správu o tom, že sa v jeho starostlivosti zotavuje, ale do najbližších piatich týždňov ešte nebude úplne vyliečený.<sup>15</sup>

Liečiteľ Osvald pôsobil v Bytči od konca 90. rokov 16. storočia. Využívala ho Alžbeta, manželka Juraja Turzu, ktorá ho dala zavolať napríklad v júni 1608, kedy trpela veľkou bolesťou hlavy a aj jej dcéra Barbora, *Babuška*, mala zimnicu a bola veľmi slabá.<sup>16</sup> Barbiera počas jeho prítomnosti nevyužívala len rodina Juraja Turza, ale pýtali si ho aj spriaznení šľachtici zo susedstva. Keď bola v lete roku 1600 manželka Daniela Pongráca,<sup>17</sup> ktorý sídlil v kaštieli v Nededzi, ťažko chorá, Daniel sa dozvedel od Barbory Peréniovej,<sup>18</sup> že sa práve u Juraja Turza v Bytči nachádza novokrstenecký barbier. Juraja ako svojho patróna prosil, aby ho uvoľnil k jeho manželke.<sup>19</sup> O päť rokov neskôr Daniel znovu žiadal, aby Juraj Turzo poslal barbiera na jeho koči, keďže jeden z jeho sluhov ťažko ochorel.<sup>20</sup> Môžeme predpokladať, že išlo o toho istého liečiteľa. Lekár Spilenberger ale v roku 1611 Osvalda, ktorý mu pomáhal pri chorom, podrobil kritike. Je teda pravdepodobné, že jeho liečiteľské umenie nedosahovalo najvyššiu úroveň, no zároveň bol často jedinou účinnou formou pomoci chorému. Záujem o liečbu anabaptistického barbiera, s istou pravdepodobnosťou mohlo ísť už o Osvaldovho nástupcu, pretrval u Turzovcov aj v 20. rokoch 17. storočia.<sup>21</sup>

Do skupiny ženských neprofesionálnych „ľudových“ liečiteľov na Turzovskom dvore významným podielom patrí Katarína Haláčiová, vdova

---

<sup>14</sup> PAJER, Jiří. *Novokřtění v Mikulově*. Rukopis, s. 4-5.

<sup>15</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 20, i. č. 678. List Eliáša Zobela J. Turzovi zo 6. 9. 1604 z Mikulova.

<sup>16</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 3, i. č. 106. List A. Coborovej J. Turzovi z 12. 6. 1608 z Bytče.

<sup>17</sup> Zrejme sa jednalo o Daniela I. Pongráca (+1616) a jeho manželku Annu Majlátovú.

<sup>18</sup> Barbora Peréniová (? – 1619) bola matkou Alžbety Coborovej, teda svokrou Juraja Turza.

<sup>19</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 13, i. č. 477. List D. Pongráca J. Turzovi z 30. 6. 600 z Nededze.

<sup>20</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 13, i. č. 477. List D. Pongráca J. Turzovi zo 4. 10. 1605 z Nededze.

<sup>21</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 897. List Kataríny Turzovej A. Coborovej z 24. 1. 1631 z Kežmarku.

po zemanovi Závišovi. Je možné, že pôsobila v službách trenčianskych Iľešháziouvcov a touto cestou sa o nej dozvedeli aj bytčianski Turzovci.<sup>22</sup> Z dvoch listov, ktoré si vymenila s Alžbetou Coborovou, badať ich dôverný vzťah. Katarína zrejme u bytčianskych Turzovcov strávila dlhšie obdobie a pravdepodobne sa okrem liečenia podieľala aj na výchove dcér Alžbety a Juraja. V októbri 1617, kedy trpela zdravotnými ťažkosťami, poslala list z Nozdrkoviec<sup>23</sup> – dovtedy pravidelne navštevovala Bytču. Radila sa s ňou nielen Alžbeta, ale aj jej chorľavejúca mama Barbora Peréniová ju prosila, aby sa s ňou poradila o vhodných liekoch.<sup>24</sup> Dokonca sám Juraj Turzo jej zveroval zdravotný stav svojej chorej manželky, i keď ho sám konzultoval s odbornými lekármi a posielal jej od nich lieky: „*Snád dá Pán Boh, že aj skrz pani Závišovú vylieči Pán a Boh spravodlivosti.*“<sup>25</sup> V zime roku 1609, kedy Alžbeta trpela silnými bolesťami hlavy, ju nabádal, aby ju k sebe dala zavolať: „*Preboha ťa prosím, aby, ako predtým pani Závišová liečila potením, kúpeľmi hlavy a obkladmi s bylinkami na tvoju hlavu, nech teraz nezanechá...*“<sup>26</sup> „...viem, že neodmietneš jej dobrú radu a liek.“<sup>27</sup> – napísal o mesiac neskôr. Začiatkom roka 1609 sa naozaj nachádzala v Bytči pri Alžbete Coborovej.<sup>28</sup>

Katarína Haláčiová bola prítomná aj pri pôrodoch viacerých dcér Juraja Turza. V septembri 1610 žiadal manželku, aby prišla do Pruského k Judite, jeho dcére z prvého manželstva, ktorá mala rodiť, a zavolať aj pani Závišovú.<sup>29</sup> O takmer až blízkom priateľstve svedčí okrem štýlu Kataríniných slovensky písaných listov aj fakt, že bola informovaná o intímnych záležitostiach rodiny, ktoré sa týkali zdravotného stavu, a poskytovala rady: „*Vašu osvícenú milosť velice za to prosím, že by... jej osvícené milosti pani Erdődce mé ponížené služby ráčila povedieť (i všeckým*

---

<sup>22</sup> HORVÁTH, Pavol. Ludové liečenie na Thurzovskom dvore v Bytči v prvej polovici 17. storočia. In *Slovenský národopis*, Bratislava, 1968, roč. 16, č. 2, s. 275.

<sup>23</sup> Nozdrkovce, dnes súčasť Trenčína.

<sup>24</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 829. List Barbory Peréniovej A. Coborovej zo 6. 7. 1617 z Veľkej Idy.

<sup>25</sup> ZICHY, Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez, II. zv., s. 205-207. List J. Turza A. Coborovej z 11. 1. 1608 z Bratislavy.

<sup>26</sup> Tamže, s. 244-246. List J. Turza A. Coborovej z 11. 2. 1609 z Viedne.

<sup>27</sup> Tamže, s. 216-217. List J. Turza A. Coborovej z 5. 3. 1608 z Viedne.

<sup>28</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 3, inv. č. 106. List A. Coborovej J. Turzovi zo 17. 2. 1609.

<sup>29</sup> ZICHY, Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez, II. zv., s. 283. List J. Turza A. Coborovej z 25. 9. 1610 z Bytče.



*mým milým kisasszonkám) aby jej milý Pán Bůh ráčil žehnať, i to, čo v živote nosí.*<sup>30</sup> O jej radu a pomoc neskôr prosili aj vydaté Turzovské dcéry. Barbora Turzová takto napísala matke v roku 1620 ohľadom lieku pre chorú dcérku Máriu: „*Azda by pani Závišová vedela urobiť nejakú masť.*“<sup>31</sup> Aj v nasledujúcich rokoch obsahujú listy Alžbety Cobarovej a jej dcér zmienky o panej *Katuši*, ktorá sa starala o ich choré deti.<sup>32</sup> Na základe toho by sme ju mohli stotožniť s Katarínou Haláčiovou a posunúť jej liečiteľskú činnosť na bytčianskom dvore do polovice 20. rokov 17. storočia. Slúžila by tak už štvrtej generácii rodu: matke Alžbety Cobarovej, samotnej Alžbete, jej dcéram a vnúčatám. Okrem Kataríny Haláčiovej pôsobila na bytčianskom dvore aj akási pani Lániová, od ktorej pýtali radu dcéry Turzovcov aj po vydaji a odchode z domu.<sup>33</sup>

Ak to bolo možné, v ťažších prípadoch uprednostňovali bytčianski Turzovci starostlivosť lekárov-odborníkov. Juraj Turzo často prízvukoval manželke, aby dala zavolať doktora, buď pre seba alebo pre deti. Dlhší čas, podľa korešpondencie približne v rozpätí rokov 1600 – 1620, bol rodinným lekárom trnavský doktor Martin Greimel (Grimelius). V marci 1601, hneď ako Juraj Turzo pricestoval do Trnavy, si ho dal zavolať, aby sa s ním poradil o stave svojej chorľavej manželky a detí. Sám Greimel však práve musel liečiť svoje choré dieťa a bol k dispozícii až po krátkom čase. Juraj nabádal Alžbetu, aby ho v prípade potreby neváhala zavolať: „...*dá Pán Boh, aby nebol potrebný... ale ak predsa chorľavieš, nezaškodí, ak ho zavoláš.*“<sup>34</sup> V tom čase bola chorá aj jedna z ich dcér a syn Imrich trpel svrabľavosťou. Starostlivý manžel tlmočil manželke odporúčania doktora: „*Imruška nech ničím nenatierajú, to tiež pre Boha prosí doktor, aby som*

<sup>30</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 24, i. č. 751. List Kataríny Haláčiovej A. Cobarovej zo 4. 10. 1617 z Nozdrkoviec.

<sup>31</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 892. List Barbory Turzovej A. Cobarovej zo 7. 9. 1611 zo Smoleníc.

<sup>32</sup> X. – Y. (ed.) A Fejérpataky család leveles ládájából. In *Magyar történelmi tár*, IV. füzet, 1900, s. 497-498. List A. Cobarovej Jurajovi Fejérpatakimu a Žigmundovi Maršovskému z 9. 1. 1625 zo Smoleníc, s. 505-506, list Judity Turzovej J. Fejérpatakimu a Ž. Maršovskému z 8. 1. 1626 z Pruského.

<sup>33</sup> VÁŠÁRYOVÁ, Zuzana. Zdravie a životospráva v bežnom živote najvyšších aristokratických vrstiev v Uhorsku, na prelome 16. a 17. storočia (z korešpondencie Alžbety Cobarovej). In *Československá historická ročenka*, 2001, s. 180.

<sup>34</sup> ZICHY, Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez, II. zv., s. 4-6. List J. Turza A. Cobarovej, z 8. 3. 1601 z Trnavy.

napísal, lebo hovorí, že by mu to uškodilo.<sup>35</sup> Sám jej poslal jazdca, ktorého mala v prípade potreby hneď vyslať do Trnavy. Polkorábovi s vozom, ktorým ho mal privieźć, mala dať so správcom 10 zlatých na trovy. Doktorovi mali za jeho službu zaplatiť 40 zlatých a lekárnikovi sumu za lieky. K zvyšku z 10 zlatých sa malo polkorábovi doplatiť do 10 zlatých. Jedna takáto cesta a liečba teda stála vyše 50 zlatých.<sup>36</sup>

Doktor Greimel v roku 1602 stanovil diagnostiku a odporúčal liečbu Alžbete Coborovej, ktorá trpela poruchou menštruačného cyklu.<sup>37</sup> Alžbeta poňho pravidelne posielala aj počas nasledujúcich rokov a po smrti manžela. V novembri 1620 ho dala privieźć na Lietavský hrad: „*Jak ráčila bila v. [vaša] osvst [osvícenost] mne vypraviti do Trnavy pre jeho mtt [milost] pana doctor Marton, jdouce pak cestou, našel jsem jeho mtt v meste Trenčíne, takže prišli sme dnes do Bytče v čas obedný, a tak budeme neco málo frištukovati. Protož v. osvst prosíme, jestli bychom se neco málo obmeškali zde v Bytči, že by ráčila v. osvst málo zhoveti, nic monej však že se budeme usilovati na Lethavu k večeri přijíti, a v. osvst dej milý Pan Buch v dobrém zdraví najíti.*“<sup>38</sup>

Túžba po zdraví a najúčinnjšom spôsobe liečby však viedla Turzovcov ďalej. Ako vznešení pacienti sa uspokojili až s elitami vtedajšieho lekárstva v monarchii. Vzdialenosť a peniaze pritom nehrali dôležitú úlohu. Už spomínaný Samuel Spilenberger je toho príkladom. Po porade s Jurajom Turzom predpisoval lieky chorej Alžbete Coborovej aj Johann Niklaus Stupanus (1542 – 1621), významný lekár a humanista taliansko-švajčiarskeho pôvodu, profesor medicíny na univerzite v Bazileji. Okrem jeho priekopníckej práce v oblasti medicínskej semiotiky napísal úvod do druhého vydania Machiavelliho diela *Vladár* a sám vydal latinský preklad jeho *Rozpráv o Liviovi*. Za jeho panegyrickú reč o talianskom humanistovi a reformátorovi Celiovi Secondovi Curionovi, vydanú v roku 1570, ktorú provokatívne venoval bazilejskému katolíckemu biskupovi, bol načas vylúčený z univerzity.<sup>39</sup> Doktor Stupanus v roku 1613 odporučil

---

<sup>35</sup> Tamže.

<sup>36</sup> Tamže.

<sup>37</sup> Tamže.

<sup>38</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 25, i. č. 780. List Gašpara Kesiho A. Coborovej z 2. 11. 1620 z Bytče.

<sup>39</sup> STUPANUS, Johann Nicolaus. Oratio panegyrica de Coelii Secundi Curionis vita atque obitu. Basileae, 1570. In *Amoenitates literariae*, tomus decimus quartus et ultimus. Francofurti (and) Lipsiae : Daniel Bartholomaeus (and) filius, 1731.

Jurajovi Turzovi Archibalda Andersona, doktora medicíny, ktorý na svoju cestu do Bytče potreboval sprievodcu z Uhorska.<sup>40</sup> Stupana vyhľadávali aj blízki príbuzní Juraja Turza. V októbri 1614 požičal svoj viedenský dom celkom chorému Michalovi Coborovi, švagrovi a zaťovi v jednej osobe, a jeho manželke Zuzane Turzovej, aby ho mohol Stupanus liečiť priamo vo Viedni.<sup>41</sup>

Žiak doktora Stupana na lekárskej fakulte univerzity v Bazileji, Juraj Fabuschius (Fabuš),<sup>42</sup> pôvodom z Valašského Meziříčí, zas vyšetroval a odporúčal liečbu Alžbete Coborovej na jeseň 1608. V lekárskej praxi sa však už so Stupanom profilovali viac ako konkurenti než kolegovia. Juraj Turzo podporoval na štúdiách medicíny v Bazileji aj Gašpara Cholia z (Jáchymova), ktorý pod vedením Stupana v roku 1607 vydal dielo *Disputatio Medica de Morbo Hungarico*. Jeden výtlačok venoval práve svojmu mecénovi.<sup>43</sup> Svoju prácu *De Sanguine, Vena Secta Dimissio*, vydanú v roku 1608, venoval Jurajovi aj známy lekár Ján Jessenius.<sup>44</sup> Spomenuté tituly sú len náčrtom zastúpenia literatúry s medicínskou tematikou, nachádzajúcej sa v Turzovskej knižnici.

Ako sme už spomínali, najvyššiu formu pomoci v dopyte po zdraví predstavovala pre bytčianskych Turzovcov ich viera v Boha. Po liekoch od doktorov sa snažili siahať len keď to bolo nutné. Juraj Turzo neraz zakončil svoj list manželke podobnou krátkou modlitbou: „*Dá Boh, aby nebolo treba, ale ak ti predsa bude horšie, drahá moja sestra, môžu mať lieky po Božom požehnaní toľký účinok, že môžu zlepšiť a vyliečiť tvoje zdravie, čo nech dá Pán a Boh spravodlivosti pre svojho svätého Syna, Ježiša Krista. Amen. Amen.*“<sup>45</sup>

---

<sup>40</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 16, i. č. 558. List N. Stupana J. Turzovi z 25. 2. 1613 z Viedne. Mohlo ísť o doktora Archibalda Andersona so škótskym pôvodom, ktorý pôsobil v podobnom období na univerzite v Ingolstadte. STEBLER, Franciscus Antonius. *Historia Trium Seculorum Medicae Ingolstadiensis... Pars prior*. Ingolstadt : Impressit Joann. Ferd. Luzenberger, Universitatis Typograph, 1772, s. 15.

<sup>41</sup> ZICHY, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez*, II. zv., s. 205-207. List J. Turza A. Coborovej z 20. 10. 1614 z Trnavy.

<sup>42</sup> Fabuschius sa vo svojej dizertácii, ktorá vyšla tlačou v roku 1595, zaoberal žltáčkou. FABUSCHIUS Georgius. *De ictero flavo*. Basileae: Typis Conrade Waldkirchii, 1595.

<sup>43</sup> SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, s. 109.

<sup>44</sup> Tamže, s. 104.

<sup>45</sup> ZICHY, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez*, II. zv., s. 205-207. List Juraja Turza Alžbete Coborovej z 11. 1. 1608 z Viedne.

## Analýza zdravotného stavu Alžbety Coborovej (1578? – 1626)

Alžbeta Coborová, dcéra Barbory Peréniovej a vicepalatína Imricha Cobora, bola podľa expertízy jej kostrových pozostatkov nízkej postavy. Nemerala viac ako 150 cm, no bola pevne stavaná. Okrem niekoľkých známkov po úderoch a zlomeninách, utŕžených najskôr ešte pred vydajom, o ktorých dosiaľ pramene mlčia, trpela radom zdravotných ťažkostí.<sup>46</sup> Tie ju sprevádzali aj počas manželstva s Jurajom Turzom. Boli látkou na rozhovory a vzájomnú úzkostlivosť o zdravie a jedným z dôvodov, prečo sa sama začala venovať liečiteľstvu.

Alžbeta vstupovala v roku 1592 do manželstva s 25 ročným Jurajom Turzom vo veku približne 14 rokov ako jeho druhá manželka. Medzi ňou a jeho dcérami z prvého manželstva, Zuzanou a Juditou, ktorým od začiatku plnohodnotne nahrádzala matku, bol desaťročný rozdiel. Jej manželstvo s Jurajom Turzom môžeme považovať za plodné a naplnené radosťou a nádejou z prijatia „*nových hostí od Pána Boha*“. V priebehu dvanástich rokov porodila Alžbeta deväť detí. Prvorodený syn Ján, ktorý sa narodil rok po svadbe, roku 1593, zomrel ako ročný. Po pôrode Barbory v roku 1595 až do roku 1599 rodila Alžbeta v ročnom intervale. Počas tehotenstva a počas pôrodov pri nej bola prítomná aj jej mama Barbora Peréniová. Juraj sa tiež v čase narodenia nového potomka snažil byť v Bytči. Takto nedočkavo vypisoval manželke listy aj na prelome februára a marca 1598, kedy sa musel zúčastniť snemu. Dozvedal sa o „*babe*“ a sľuboval žene, že so sebou privedie aj lekára, i keď dúfal, že ho nebude treba; ak pre nič, tak aspoň pre to, že vraj „*pozná taký spôsob a také lieky, ktoré ak budeš užívať, budeš naozaj ľahšie rodiť*“.<sup>47</sup> Keď mu Alžbeta odpísala, že sa cíti zle, s bolesťou v srdci jej spolu so zásielkou pomarančov a odporúčaním, aby si dala zavolať doktora, adresoval tieto slová: „*Porúčam ťa do ochrany milostivého Pána*

---

<sup>46</sup> Pri expertíze kostrových pozostatkov Alžbety Coborovej boli na röntgenogramoch oboch píštal viditeľné hustejšie miesta tzv. Harrisovej línie, ktoré boli identifikované ako dôsledok poruchy rastu pri prekonávaní telesného stresu v detstve, spôsobeného chorobami, hladovaním, nedostatkom vitamínov alebo aj emocionálnym vypätím. Podľa polohy línie mala Alžbeta prežiť nadmerné stresy medzi deviatym až trinástym rokom života. THURZO, Milan – BEŇUŠ, Radoslav. Antropologická a paleopatologická analýza kostrových pozostatkov príslušníkov rodiny Juraja Thurzu. In LENGYELOVÁ, Tünde (zost.) *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava: Pro Historia, 2012, s. 244.

<sup>47</sup> ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez*. I. zv. Budapest: Az Athenaeum r. társulat kiadása, 1876, s. 237-238.

*Boha, ktorý nech Ťa vyľieči z tvojho chorľavenia, spolu s našimi milovanými dcérami...*<sup>48</sup> Hneď ako mohol, po 6. marci, sa Juraj naozaj vrátil domov, aby spolu s manželkou očakával narodenie vyťúženého syna Imricha.

Najmä počas neskorších tehotenstiev sa Alžbeta často zle cítila a chorľavela. Tak tomu bolo v marci 1601, kedy po ročnej prestávke čakala dcéru Katarínu. Niekoľko mesiacov po pôrode, v januári 1602, ju trnavský lekár liečil na menštručné problémy. Alžbeta zrejme totiž mala problém dostať po pôrode pravidelnú menštruáciu. Doktor Greimel ju vyšetřil a predpísal jej lieky; kázal jej prestať užívať ostatné, ktoré jej nenaordinoval. Mali jej vyčistiť maternicu a navrátiť pravidelný cyklus. Greimel ďalej radil, aby sa, ak by menštruácia prišla a trvala dlhšie ako 6 – 7 dní, všetkým úsilím a liekmi snažili zredukovať teplotu maternice a tým zrejme aj zastaviť menštruáciu. Alžbete mali okrem liekov na vyčistenie a predpísanej diéty aplikovať aj klystír. V prípade, že by sa cyklus bez ťažkostí dostavil, po dvoch týždňoch, ak by neprišlo k pohlavnému styku – podľa doktora Greimela by vyčistená maternica ľahko mohla počať – by bola choroba celkom vyľiečená.<sup>49</sup> Alžbetin menštručný cyklus sa zaiste po čase upravil natoľko, že v prvej polovici roka 1603 znovu otehotnela.<sup>50</sup> Začiatkom októbra jej už Juraj posielal spolu s trochou dúl lieky od peštianskeho barbiera a koncom roka prišla v Bytči na svet malá Anna Turzová.<sup>51</sup> Aj v máji 1604 zavítal k Turzovcom mikulovský novokrstenecký liečiteľ Osvald liečiť Juraja Turza. Alžbeta už bola v tom čase tehotná a 15. septembra o šiestej hodine večer porodila svoje najmladšie dieťa, Žofiu.<sup>52</sup>

Okrem deviatich tehotenstiev a pôrodov, ktoré sa podpísali na Alžbetinom zdraví, trpela aj častými bolesťami hlavy, pripomínajúcimi až migrénu. Nezriedka sa na nich sťažovala v listoch manželovi, a to nielen počas tehotenstiev. Zdá sa, že najväčšie bolesti ju zasiahli na prelome rokov 1607 a 1608, ako približne 30 ročnú. Juraj Turzo sa o jej zdravotnom stave

<sup>48</sup> Tamže, s. 239-240. List J. Turza A. Cobarovej z 1. 3. 1598 z Bratislavy.

<sup>49</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 5, i. č. 193. List Martina Greimela J. Turzovi z 12. 1. 1602.

<sup>50</sup> ZICHY, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, I. zv., s. 79. List Juraja Turza A. Cobarovej z 26. 8. 1603 z Nových Zámkov. Juraj sa o Alžbetinom pöžehnanom stave dozvedel z listu, ktorý dostal Mikuláš Zrínsky a dozvedal sa od Alžbety, či je to naozaj pravda.

<sup>51</sup> Tamže, s. 87-88. list J. Turza A. Cobarovej z 4. 10. 1603 z Nových Zámkov.

<sup>52</sup> MV SR ŠA BY, *Oravský komposesorát*, Acta Varia Thurzoniana, Denník Juraja Turza z roku 1604.

vo Viedni radil aj s doktorom Stupanom, ktorý jej predpísal lieky, a žiadal radu aj od Spilenbergera. Nariadil ubolenej manželke, aby dala preložiť Stupanov recept kancelárovi Závodskému do slovenčiny, lebo ho musel dať prepísať, keďže doktor mal škaredé písmo. Slúbil, že sa postará, aby so sebou do Bytče priviezol doktora a lekárnik, ktorí vedia liečiť podľa predpisov. V tom čase už zrejme u Alžbety bola aj Katarína Haláčiová a novokrstenec Osvald.<sup>53</sup> Ak jej aj liečba zabrala, po niekoľkých mesiacoch sa znovu sťažovala na „*velkú bolest hlavy*“.<sup>54</sup>

Katarína Haláčiová liečila bolesti hlavy potením, kúpeľmi a bylinkovými obkladmi. Pri Alžbete bola zrejme aj vtedy, keď na jeseň roku 1608 vážne ochorela. Trápil ju silný kašeľ, ktorý jej bránil v spánku, a k pichavej bolesti v boku sa pridružili ďalšie komplikácie. Liečil ju doktor Fabuschius, ktorý o priebehu choroby podrobne informoval jej manžela. Natieral jej chrbticu a boky harmančekovým olejom. Kvôli kašľu uvažoval v súlade s Galénom o pleuritíde, teda zápale hrudnej strany pleury a peripneumónii, čiže zápale vnútorného listu pohrudnice. O pleuritíde ho presvedčili aj symptómy ako kašeľ, pichanie v boku a predovšetkým zvýšená teplota a „žlčová krv“. Pacientke podával liek s mandľovým olejom, ktorý mal podporovať tvorbu slín a na hrud' jej dával obklady. Po nejakom čase sa mu 13. októbra podarilo zraziť horúčku. Salvatellu, žilu na chrbte ľavej dlane, jej otvorili za prítomnosti kňaza. Ten im dodal útechy a súkromne stoloval s pacientkou a potom posedel aj s doktorom.<sup>55</sup> V liste, ktorý napísal Fabuschius Turzovi 8. novembra z Pruského, zrejme teda od Jurajovej dcéry Juidity, sa už podľa jeho slov Alžbete s Božou pomocou dobre darilo. Zostali jej však podľa neho ešte nejaké príznaky, ktorými bola bolesť pri srdci. Nariadoval, aby sa Alžbete prikladala náplasť, ktorá mala jeho pacientku spolu s liekmi úplne vyliečiť.<sup>56</sup>

I keď sa doktorovi Fabuschiovi podarilo dostať Alžbetu Coborovú zo zápalu pľúc a už jej nehrozilo také nebezpečenstvo, bolesti hlavy naďalej pretrvávali. Vianoce strávila najskôr doma s manželom, no už vo februári 1609 sa Juraj Turzo obával, aby sa jej neprinavrátila predošlá choroba.

---

<sup>53</sup> ZICHÝ, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethhez*, II. zv., s. 205. List J. Turza A. Coborovej z 11. 1. 1608 z Bratislavy.

<sup>54</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 3, i. č. 106. List A. Coborovej J. Turzovi z 12. 6. 1608.

<sup>55</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 5, i. č. 167. List Juraja Fabuschia Jurajovi Turzovi zo 17. 10. 1608 z Bytče.

<sup>56</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 5, i. č. 167. List Juraja Fabuschia Jurajovi Turzovi z 8. 11. 1608 z Pruského.

Sťažovala sa totiž, že kvôli bolesti a pichaniu v hlave nemôže dobre spať.<sup>57</sup> Manžel jej posielal lieky a odporúčal ju do starostlivosti Kataríny Haláčiovej a kým nepríde domov on sám, tak radšej aj doktora Greimela alebo Fabuschia.<sup>58</sup> Katarína Haláčiová bola už vtedy v Bytči. Odcestovaný Juraj Turzo ohľadom manželkinho stavu hovoril s doktorom vo Viedni a odosielal jej najľahší možný liek, aký našli na jej chorobu.<sup>59</sup>

Predpokladáme, že napriek veľkej snahe o vyliečenie trpela Alžbeta bolesťami hlavy do konca života. Vysvetlenie by mohla priniesť analýza jej kostrových pozostatkov, počas ktorej sa na lebke objavila *hyperostosis frontalis interna*, teda zhrubnutie vnútornej strany čelovej kosti alebo tzv. Morgagni-Stewart-Morelov syndróm. Tento syndróm sa vyskytuje u žien po 35. roku a vyvoláva symptómy ako silné bolesti hlavy, poruchy menštruačného cyklu, obezitu, zvýšené ochlpenie, stratu rovnováhy a iné.<sup>60</sup> Prítomnosť syndrómu by teda vysvetľovala viaceré Alžbetine zdravotné problémy. Expertíza objavila aj iné anomálie, ktorými trpela: išlo o zrastenie druhého a tretieho hrudníkového stavca a prekonanie zápalu kostí podľa nepravidelného zhrubnutia písťaly. Okrem toho bola Alžbeta konfrontovaná s vtedy bežnými ochoreniami – napríklad v októbri 1609 sa spolu s manželom zotavovali z kataru.<sup>61</sup>

Ani po manželovej smrti na Štedrý deň roku 1616 neprestala vyhľadávať lekársku starostlivosť. Neraz si k sebe dala zavolať doktora Greimela, a to nielen do Bytče, ale aj na Lietavu. Jeho odporúčania jej sprostredkúvala aj jej dcéra Barbora, manželka Krištofa Erdődyho.<sup>62</sup> Koncom roka 1623, keď okrem iného trpela pravdepodobne opuchmi, tzv. vodnatielkou,<sup>63</sup> zas poslala oravského zemana Mateja Gusiča s listom do Banskej Bystrice do tábora Gabriela Betlena za jeho lekárom Samuelom Spilenbergerom. Gusič

---

<sup>57</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 3, i. č. 106. List A. Cobarovej J. Turzovi zo 7. 2. 1609 z Bytče

<sup>58</sup> ZICHY, *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, II. zv., s. 244-246.

<sup>59</sup> Tamže, s. 246-247. List Juraja Turza A. Cobarovej z 5. 3. 1609.

<sup>60</sup> THURZO – BEŇUŠ, Antropologická a paleopatologická analýza kostrových pozostatkov príslušníkov rodiny Juraja Thurzu, s. 243.

<sup>61</sup> ILA, Bálint (ed.) *A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai*. Budapest: Magyar protestáns irodalmi társaság, 1934, s. 84 – 86. List Eliáša Lániho J. Turzovi 26. 10. 1609 z Bytče.

<sup>62</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 28, i. č. 892. List Barbory Turzovej A. Cobarovej zo 14. 2. 1622 zo Smoleníc.

<sup>63</sup> V origináli *vízi betegség*, inak aj *vízibetegség* alebo *vízkörság*. Choroba, ktorá sa prejavuje abnormálnym nahromadením telesnej tekutiny na rôznych miestach telovej dutiny.

mu odovzdal list spolu s desiatimi zlatými za lieky a pýtal od neho radu na lieky a liečbu neduhu, ktorý mu Alžbeta popísala.<sup>64</sup> Spilenberger sa ospravedlňoval, že by jej rád poslúžil, ale v tábore nemali liečivo pre ženy. Napísal však recepty na lieky, ktoré Alžbete odporučil poslať do Krakova židovskému lekárovi, rabínovi Lazárovi (Eliezerovi), ktorý predtým liečil aj Betlena.<sup>65</sup> Podľa slov Spilenbergera šlo o výnimočného odborníka: „...v celom Poľskom kráľovstve, ani v inom takého niet...“<sup>66</sup> a sudoriferum, ktoré by jej mohol naordinovať, sa nedalo zohnať ani v Uhorsku, ani v Nemecku. Bol už však veľmi starý a necestoval k pacientom. Mohol by vraj k Alžbete poslať svojho učňa, lebo jeho písmo nevedelo veľa ľudí prečítať. K chorým ženám posielal krakovský doktor akúsi ženu.<sup>67</sup>

### Záver života Alžbety Coborovej

Alžbeta Coborová si počas celého života zachovala svoju čínorodú povahu. Plnila povinnosti svojho manžela a dozerala na chod panstva. Nemenej dôležitú rolu pre ňu zohrávalo materstvo. Bola rodinne založená, vžila sa do úloh manželky a matky a udržiavala vzťah s dcérami aj po ich vydaji a starala sa o ich potreby. Preto pre ňu boli rany, ktoré utrpela smrťou manžela v roku 1616 a predčasným úmrtím jediného syna Imricha o päť rokov neskôr, zvlášť bolestivé. Po Jurajovi Turzovi prevzala funkciu župana Oravskej stolice, ktorú zastávala do konca života. Neprestala ani v duchu manžela držať ochranu nad evanjelickou cirkvou a vďaka jej podpore vyšlo viacero cenných náboženských diel. Naďalej prejavovala priazeň Wittenberskej univerzite. Žena, ktorá sa naučila písať až vstupom do manželstva.<sup>68</sup> Po období, kedy sa v zhoršenom zdravotnom stave dožadovala lekárskej pomoci Samuela Spilenbergera, ju čakala ďalšia skúška – svadba Imrichovej vdovy Kristíny Ňáriovej, ktorej vehementne

<sup>64</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 24, i. č. 747. List Mateja Gusiča Alžbete Coborovej z 1. 1. 1624 z Mokrače.

<sup>65</sup> Knieža Gabriel Betlen mal v tom prípade viacero židovských doktorov. KISS, Erika Márta. *Erdély zsidó közösségei a kezdetektől napjainkig a temetők tükrében*. PhD disszertáció, Országos rabbiképző.zsidó egyetem, Budapest: Zsidó Vállástudományi Doktori Iskola, 2014, s. 32. Je možné, že išlo o príbuzného významného sefardského židovského učenca, rabína a lekára Lazára Aškenaziho (1513 – 1586), ktorý bol krakovským rabínom v rokoch 1584 – 1585.

<sup>66</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 24, i. č. 747.

<sup>67</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 24, i. č. 747. Sudoriferum – liek vyvolávajúci potenie.

<sup>68</sup> LENGYEL, Tünde. Esettanulmány a kora újkori női műveltség kérdésehez. In *Századok*, 2019, roč. 153, č. 2, s. 240-241.



odmietala priznať jej materské právo a vydať jej dcéry kvôli dedičstvu. Prejavila tak svoju nekompromisnosť, a keď napokon musela vnučky vrátiť naspäť ich matke, utiahla sa do ústrania. V máji 1625, keď sa práve nachádzala u svojej dcéry Heleny v Trenčíne, sa necítila dobre a jej zať Ján Suňog, manžel Anny Turzovej, ju utešoval slovami: „*Že pak zdraví v. [vašej] osvícenosti posavad mdlé jest, za to Pana Boha srdečně prosím, zase v. osvícenost k dokonalému dobrému zdraví přivesti a za mnoha léta též propůjčovati ráčil.*“<sup>69</sup> K Suňogovi na Bielsko totiž práve prišiel doktor Spilenberger.<sup>70</sup> Mal ísť liečiť Alžbetu Coborovú a vyžiadal si ale vojenský sprievod na cestu. Pohotový zať sa mu chystal dať k dispozícii svojich ľudí a o to isté prosil aj svoju svokru: „*...něco hejtovníkův přes hory naprotiv nařízením svým vypraviti ráčte.*“<sup>71</sup> Doktor Samuel Spilenberger teda liečil Alžbetu ešte krátko pred smrťou. Jej zdravotný stav bol ale komplikovaný. Sama si ho veľmi nezľahčovala snahou o samoliečbu a kombináciami liekov.<sup>72</sup>

Posledné týždne života strávila u svojej najstaršej dcéry Barbory v Smoleniciach. Koncom marca 1626 sa jej stav rapidne zhoršil; sama si nerobila veľkú nádej na prinavrátenie zdravia, o čom sa zmienila aj lietavskému kastelánovi Jurajovi Fejérpatakimu: „*Kedže nás jeho svätá výsosť Pán Boh navštívil velmi těžkou chorobou, až natolko, že stav nášho zdravia a vyličeňia je jedine len v Božích milostivých rukách a riadení.*“<sup>73</sup> Chválila ho za jeho vernú službu a nariadovala mu, aby rovnako slúžil aj jej deťom.<sup>74</sup> Svoju chorobu oznámila Alžbeta aj dcére Kataríne Turzovej, manželke Štefana Tököliho. Katarínu, ktorá s manželom žila na Kežmarskom hrade, matkin zdravotný stav veľmi zarmútil: „*Nemôžem napísať ani vypovedať, moja milovaná pani matka, ako strašne som sa zarmútila listom Tvojej*

---

<sup>69</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 869. List Jána Suňoga Alžbete Coborovej z 15. 5. 1625 z Bielska.

<sup>70</sup> Bielsko, dnes súčasť mesta Bielsko-Biala v poľskom Těšínsku. V Suňogovom liste sa spomínal Spilenberger ako „*knížete Sedmrackého doctor a služebník*“, a podľa toho usudzujeme, že išlo práve oňho.

<sup>71</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 869.

<sup>72</sup> VÁŠÁRYOVÁ, Zuzana. Zdravie a životospráva v bežnom živote najvyšších aristokratických vrstiev v Uhorsku, na prelome 16. a 17. storočia (z korešpondencie Alžbety Coborovej), List K. Turzovej A. Coborovej z 27. 3. 1626.

<sup>73</sup> X. – Y. (ed.) A Fejérpataky család levelei ládájából, s. 508. List Alžbety Coborovej Jurajovi Fejérpatakimu z 23. 3. 1626 zo Smoleníc.

<sup>74</sup> Tamže, s. 508.

milosti, rozumejúc z neho starosť o chorý stav Tvojej milosti a jeho zhoršenie deň za dňom...<sup>75</sup> Rýchlo vyslala svojho človeka s listom k pánovi Alagimu,<sup>76</sup> u ktorého sa práve nachádzal doktor (pravdepodobne išlo tiež o Samuela Spilenbergera). Podľa Kataríninho listu bol doktor ochotný uprednostniť Alžbetu pred inými pacientmi a merať k nej dlhú cestu, pokiaľ ho pán Alagi nebude potrebovať. Doktor ale prostredníctvom Kataríny vyčítal Alžbete, že neužívala lieky podľa receptu a kombinovala predpisy od viacerých doktorov, čo zhoršilo jej zdravotný stav. Príliš sa zaujímala o ich zloženie, čo tiež doktor kritizoval. Obsah liekov sa totiž nezvykol vykladať pacientom, keďže pri niektorých chorobách bol taký, „že ak by chorý poznal zloženie lieku, nikdy by ho neužil.“<sup>77</sup> Katarína Turzová dúfala, že jej matka vydrží, kým príde doktor. I keď do jeho liečby vkladala veľkú nádej, Alžbeta Cobarová sa jej už nedočkala. Je otázne, či ju ešte dcérin list, poslaný cez veľkú vzdialenosť z Kežmarku do Smoleníc, zastihol nažive. Alžbeta zomrela v Erdődyovskom kaštieli v Smoleniciach v predposledný marcový deň roku 1626 ako približne 48 ročná.

## Záver

V našej štúdií sme sa zamerali na úroveň zdravotnej starostlivosti na jednom z popredných aristokratických dvorov našich ranonovovekých dejín – dvore bytčianskych Turzovcov. Okrem sídla neskororenesančnej vzdelanosti a umenia by sme ho teda mohli označiť aj za centrum dobovej medicíny, liečiteľstva a zdravotnej starostlivosti. Uprostred nej sme grófkú Alžbetu Cobarovú zámerne priblížili len ako pacienta, teda pasívneho prijímateľa zdravotnej starostlivosti od odborných lekárov, ako aj laických liečiteľov. Z hľadiska výskumu ranonovovekej zdravotnej starostlivosti a liečiteľstva je však rovnako dôležitý aj jej aktívny záujem o liečenie, laické poskytovanie zdravotnej starostlivosti a prípravu vlastných liekov; k dispozícii mala aj „apateku“ priamo v Bytčianskom zámku. Svedkom

<sup>75</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 897. List Kataríny Turzovej A. Cobarovej z 26. 3. 1623 z Kežmarského hradu.

<sup>76</sup> Zrejme Melichar Alagi (1587 – 1631) zemplínsky župan, v roku 1620 vyslanec na banskobystrickom sneme, medzi rokmi 1625 – 1631 krajinský sudca a od roku 1629 hornouhorský kapitán. PARENÍČKA, Pavol (red.) *Biografický lexikón Slovenska, I. zv.* Slovenská národná knižnica; Martin: Národný biografický ústav, 2002, s. 39.

<sup>77</sup> MV SR ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 897. List Kataríny Turzovej A. Cobarovej z 26. 3. 1623 z Kežmarského hradu.

jej činnosti na poli liečiteľstva sú mnohé prosby o radu alebo poslanie liekov pre seba alebo chorých príbuzných, ktoré jej adresovali spriaznení šľachtici. O nevšednej starostlivosti vypovedá aj jej korešpondencia s matkou, manželom, deťmi, naplnená túžbou po zdraví toho druhého, informáciami o liekoch a radami na postup pri chorobách, ale aj listy správcov jednotlivých panstiev, cenný doklad používania slovenčiny v korešpondencii, od ktorých si dala posielat liečivé rastliny na výrobu liekov a dávala im inštrukcie.

Veríme, že sondou do dejín ranonovovekej zdravotnej starostlivosti na príklade dvora grófa Juraja Turza, uhorského palatína, a analýzy zdravotného stavu jemu najbližšej osoby – jeho manželky, sa nám podarilo vykresliť jej úroveň a dopyt po nej na aristokratických dvoroch na prelome 16. a 17. storočia na území dnešného Slovenska.

## ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

### Archívne pramene

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Bytči, *Oravský komposesorát*, Acta Varia Thurzoniana, Denník Juraja Turza z roku 1604.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, *Oravský komposesorát*, *Thurzovská korešpondencia*, inventárne čísla 106, 167, 193, 477, 550, 678, 751, 747, 780, 829, 869, 892, 897.

### Edície prameňov

ILA, Bálint (ed.) *A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai*. Budapest: Magyar protestáns irodalmi társaság, 1934.

ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*. I. zv. Budapest: Az Athenaeum r. társulat kiadása, 1876.

ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, II. zv. Budapest: Az Athenaeum társulat kiadása, 1876.

X. – Y. (ed.) *A Fejérpataky család leveles ládájából*. In KOMÁROMY, András (szerk.) *Magyar történelmi tár*, IV. füzet. Budapest: Magyar történelmi társulat, 1900.

## Monografie

BUDA, József. *Az egészségügy története – orvoslástól az egészségfejlesztésig*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar, 2018.

FABUSCHIUS Georgius. *De ictero flavo*. Basileae: Typis Conrade Waldkirchii, 1595.

JÜTTE, Robert. *Ärzte, Heiler und Patienten – Medizinischer Alltag in der frühen Neuzeit*. München, Zürich: Artemis&Winkler, 1991.

PARENIČKA, Pavol (red.) *Biografický lexikón Slovenska, I. zv.* Slovenská národná knižnica; Martin: Národný biografický ústav, 2002.

SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009.

STEBLER, Franciscus Antonius. *Historia Trium Seculorum Medicae Ingolstadiensis... Pars prior*. Ingolstadt: Impressit Joann. Ferd. Luzenberger, Universitatis Typograph, 1772.

STUPANUS, Johann Nicolaus. *Oratio panegyrica de Coelii Secundi Curionis vita atque obitu*. Basileae, 1570. In *Amoenitates literariae*, tomus decimus quartus et ultimus. Francofurti (and) Lipsiae: Daniel Bartholomaeus (and) filius, 1731.

## Štúdie v zborníkoch a odborných časopisoch

HORVÁTH, Pavol. Ludové liečenie na Thurzovskom dvore v Bytči v prvej polovici 17. storočia. In *Slovenský národopis*, Bratislava, 1968, roč. 16, č. 2, s. 274-246.

KREDATUSOVÁ, Alena. Pečate členov rodu Spilenberger zo 16. – 17. storočia. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2010, roč. 20, č. 1-2, s. 41-45.

KREDATUSOVÁ, Alena. Spišský lekár, vzdelanec a podnikateľ Samuel Spilenberger (1572 – 1654). In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2007, roč. 17, č. 2, s. 3-16.

LENGYEL, Tünde. Esettanulmány a kora újkori női műveltség kérdéséhez. In *Századok*, 2019, roč. 153, č. 2, s. 235-250.

THURZO, Milan – BEŇUŠ, Radoslav. Antropologická a paleopatologická analýza kostrových pozostatkov príslušníkov rodiny Juraja Thurzu.

In LENGYELOVÁ, Tünde (zost.) *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava: Pro Historia, 2012, s. 239-246.

VANJA, Christina. Medizin, Religion und Magie – Krankheit und Heilung in der frühen Neuzeit, In MOMBURG, Martin – SCHULTE, Dietmar (Vyd.) *Das Verhältnis von Arzt und Patient. Wie menschlich ist die Medizin?* Paderborn: Heinz Nixdorf MuseumsForum, Brill – Fink, 2021, s. 9-35.

VÁŠÁRYOVÁ, Zuzana. Zdravie a životaspráva v bežnom živote najvyšších aristokratických vrstiev v Uhorsku, na prelome 16. a 17. storočia (z korešpondencie Alžbety Cobarovej). In *Československá historická ročenka*, 2001, s. 179-185.

### **Rukopisy**

PAJER, Jiří. *Novokřtění v Mikulově*. Rukopis.

### **Závěrečné práce**

DIBLÍKOVÁ, Martina. *Novokřtění z Mikulova*. Bakalárska práca. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Ústav antropologie 2020.

KISS, Erika Márta. *Erdély zsidó közösségei a kezdetektől napjainkig a temetők tükrében*. PhD disszertáció, Budapest: Országos rabbiképző.zsidó egyetem, Zsidó Vállástudományi Doktori Iskola, 2014.

# FRANTIŠEK II. RÁKOCI A RÁD ZLATÉHO RÚNA

MARTIN UŽOVIČ – DOMINIKA ZBONČÁKOVÁ

## Francis II. Rákóczi and the Order of the Golden Fleece

**Abstract:** František II Rákoci (also known as Francis II Rákóczi or Ferenc Rákóczi, II) is a notably well-known person in our Slovak, but especially in Hungarian, historiography. Despite of this, there are several facts about his life and agency in Europe that are still surrounded by the veil of mystery. Our article deals with one of these not thoroughly analysed, or more precisely, scarcely examined phenomena, regarding this significant Hungarian mogul. The paper particularly focuses on that period of František II Rákoci's life, in which he managed to obtain the Spanish insignia of the Order of the Golden Fleece as the only Hungarian nobleman. Considering that František II Rákoci did not belong to the sympathizers of the Hungarian monarchy reigning in Hungary, which granted the Order of the Golden Fleece to the local aristocracy in 18th century, it is highly improbable that he would have obtained this prestigious award under different circumstances. The paper is structured in a manner which firstly informs the reader about the issue of the Order of the Golden Fleece, subsequently František II Rákoci's life, the background of that time period and several circumstances which led to his achieving of the Spanish insignia of the Order of the Golden Fleece. Along with the historical problems, there are also analysed the portraits of František II Rákoci as well as the questions concerning Fine Arts, which are concealed within the portraits. In this case, the portraits of František II Rákoci serve not only as the visual proof of his life, but they also help to outline the persona of the nobleman himself, or they bring new notions into some problems connected with his agency in Hungary or Europe then, and they broaden the new ways of thinking about chosen topic.

**Klíčové slová:** Francis II. Rákóczi, Order of the Golden Fleece, War of Spanish Succession, Rákóczi's War of Independence

Predmetom našej štúdie bude obdobie života Františka II. Rákociho, počas ktorého sa mu, ako jedinému spomedzi uhorských šľachticov, podarilo získať španielsku insígniu Rádu Zlatého rúna. Náležitú pozornosť sme sa rozhodli venovať aj jeho portrétom a niektorým dobovým kontextom, ktoré dotvárajú celkový obraz o osobe Františka II. Rákociho a zároveň vysvetľujú, prečo je udelenie Rádu Zlatého rúna dôležitou

etapou v živote tohto šľachtica. Hoci patrí život Rákociho v odbornej literatúre k pomerne často spracovávaným témam, ani jedna z dostupných publikácií, s ktorými sme sa mali možnosť doposiaľ oboznámiť, sa hlbšie problematikou udelenia Rádu Zlatého rúna nezaoberá. Drvivá väčšina odborných textov o Františkovi II. Rákocim je zameraná predovšetkým na posledné protihabsburské stavovské povstanie, na čele ktorého Rákoci stál. Za všetky spomeňme aspoň štúdiu Ivana Mrvu *Povstanie Františka II. Rákociho*.<sup>1</sup> Nakolko sú životné okolnosti a historické kontexty, ktoré viedli k udeleniu tohto prestížneho ocenenia Františkovi II. Rákocimu málo prebádané, veríme, že čitateľ sa v našej štúdii oboznámi s faktami, ktoré doposiaľ neboli veľmi známe.

\*

Rád Zlatého rúna,<sup>2</sup> ktorý sa stal jedným z najslávnejších rádom v dejinách, možno zaradiť k veľkým svetským rytierskym rádom. Tie poukazujú na príslušnosť rytiera k určitej rádovej organizácii, resp. poukazujú na jeho vernosť panovníkovi a udeľujú sa za najrôznejšie zásluhy.<sup>3</sup> Väčšina rádom, ktoré radíme k tejto skupine, vznikla v období vrcholného stredoveku a výnimkou nie je ani Rád Zlatého rúna.<sup>4</sup> Za oficiálny rok jeho vzniku sa považuje rok 1430. Jeho zakladateľom bol burgundský vojvoda Filip III.

---

<sup>1</sup> MRVA, Ivan. *Povstanie Františka II. Rákociho*. In *Nedáľe od Trenčína* Eds. SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena. Trenčianska Turná – Bratislava: Eterna Press, 2008, s. 63-85.

<sup>2</sup> Alternatívne názvy v iných jazykoch, s ktorými sa možno stretnúť v našej i zahraničnej odbornej literatúre: The Order of the Golden Fleece, Der Orden vom Goldenen Vlies, L'Ordre de la Toison d'Or, La Orden del Toisón de Oro. Tieto názvy uvádzajú aj editori Encyclopaedia Britannica. The Editors of Encyclopaedia Britannica. *The Order of the Golden Fleece*. 2017. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/The-Order-of-the-Golden-Fleece>>

<sup>3</sup> František Lobkowicz rozdelil rády a vyznamenania podľa ich historického vývoja a spoločenskej funkcie na rády, ktoré následne delí na duchovné-rytierske rády, veľké svetské rády, dámske rády a na odznaky a záslužné rády vojenské i civilné, rády udeľované za zásluhy umelecké a vedecké a na vyznamenania (a medaily), ktoré delí podľa toho, za čo boli udelené, nasledovne: vyznamenania za statočnosť, vyznamenania za zásluhy, vyznamenania za verné služby a ďalšie dve podskupiny tvoria vyznamenania pamätne a ďalšie vyznamenania. LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995, s. 13

<sup>4</sup> František Lobkowicz uvádza aj ďalšie rády, ktoré vznikli v tomto období, napr. anglický Podvázkový rád, ktorý mohol slúžiť ako inšpiračný zdroj pre vznik Rádu Zlatého rúna. K ďalším rádom, ktoré vznikli v stredoveku poz. LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, s. 18. VAUGHAN, Richard. *Philip III*. 2021. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Philip-III-duke-of-Burgundy>>

Dobry, ktorý definitívne upravil rádovú symboliku a výrazne sa podieľal aj na vzniku rádových stanov, ktoré boli zverejnené v roku 1431.<sup>5</sup> Jedným z bodov stanov je i previazanie rádu s burgundskou korunou, čo znamená, že veľmajstrom Rádu Zlatého rúna bol vždy burgundský vojvoda. Filip III. Dobry sa rozhodol založiť Rád Zlatého rúna pri príležitosti svadby so svojou v poradí už tretou manželkou, Izabelou Portugalskou.<sup>6</sup>

Počet rytierov Rádu Zlatého rúna sa priebežne v histórii menil.<sup>7</sup> Postupne sa počet zvyšoval z pôvodných 24 rytierov na súčasných 50.<sup>8</sup> Spočiatku sa mohli stať členmi rádu len burgundskí šľachtici, prípadne významní panovníci okolitých katolíckych štátov. Po tom, ako prešla v roku 1520 správa rádu pod španielskych Habsburgovcov, konkrétne pod Karola I. Španielskeho,<sup>9</sup> začali udeľovať Rád Zlatého rúna vo všetkých krajinách Svätej ríše rímskej. Nový člen mohol byť do rádu prijatý len vtedy, ak niektorý zo starších členov uvoľnil miesto v ráde buď smrťou, alebo vylúčením. Po smrti člena rádu, resp. jeho vylúčení bola rádová *kolana*,<sup>10</sup> ktorú nosil, prinavrátená kapitule, aby mohla byť počas osláv Rádu Zlatého rúna, resp. počas stretnutia jeho rytierov, opätovne udelená novému rytierovi, ktorý

---

<sup>5</sup> K vývoju rádu a postupnej zmene symboliky GRAUS, Igor. Rád zlatého rúna. Najcennejšie burgundské dedičstvo. In *Historická revue*. 1996, č. 2/1996, s. 8-9.

<sup>6</sup> Tamže, s. 9.

<sup>7</sup> Na tretom stretnutí rytierov Rádu Zlatého rúna, ktoré sa odohralo v Dijone v roku 1433, zvýšil Filip III. Dobry ich počet z pôvodných dvadsaťštyri na tridsaťjeden. PRIZER, Wiliam. F. Brussels and the Ceremonies of the Order of the Golden Fleece. In *Revue Belge de Musicologie*, 2001, Vol. 55, s. 70.

<sup>8</sup> Do tohto čísla sa však neráta veľmajster rádu, ktorý je v súčasnosti zároveň hlavou rodu Habsburgovcov. Habsburgovci sa mohli stať dedičnými veľmajstrami Rádu Zlatého rúna vďaka rádovým stanovám, ktoré túto funkciu zviazali s titulom burgundského vojvodu, ktorý Habsburgovci získali sobášom Maximiliána Habsburského s vnučkou zakladateľa rádu, Máriou Burgundskou. Vládou ich syna Filipa Pekného nastupujú Habsburgovci na španielsky trón. Od roku 1516 až po súčasnosť je v ráde 51 rytierov, vrátane veľmajstra. KOLÁČNÝ, Ivan. *Rády a významnení Habsburské monarchie*. Praha: Elka Press, 2006, s. 73. Išlo o pomerne veľké spoločenstvo, ktoré malo vlastného kancelára (chancellor), pokladníka (tresorier), matrikára (greffier) a tiež herolda, ktorého inak nazývali Toisson d'Or alebo Erbový kráľ. Každý z týchto hodnostárov nosil ako znak svojej funkcie špeciálny odznak a herold mal navyše dvojradový reťaz zvaný Potence, na ktorej boli umiestnené na zlatých vymeniteľných štítkoch erby všetkých aktuálne žijúcich rytierov rádu. Táto tradícia sa v 17. storočí prestala dodržiavať.

<sup>9</sup> Karol I. Španielsky je v našom prostredí známy ako cisár Karol V. Habsburský.

<sup>10</sup> *Kolana* je ťažká zlatá reťaz, na ktorej bola zavesená insígnia Rádu Zlatého rúna. Každá *kolana* bola zo zadnej strany očíslovaná.



do rádu vstúpil.<sup>11</sup> Rádová kapitula zasadala v rôznych mestách. Nebol však presný poriadok, kde a kedy sa majú rytieri stretnúť. Z tohto dôvodu sa kapitula schádzala v niektorých mestách častejšie ako v iných.<sup>12</sup> Nakoľko je Rád Zlatého rúna v celej svojej histórii úzko spätý s katolíckou cirkvou, jeho hlavné zasadnutia sa konali zväčša 30. novembra, na sviatok patróna rádu, svätého Ondreja.<sup>13</sup> Išlo o niekoľkodňové oslavy, ktoré zahŕňali účasť na svätých omšiach a iných bohoslužbách, banquetoch, ale aj na poradách a oslavách pri príležitosti prijatia nových rytierov do Rádu Zlatého rúna.<sup>14</sup>

Rytieri Rádu Zlatého rúna museli podľa stanov nosiť každý deň rádovú insígniu. Asi od polovice 16. storočia si rytieri Rádu začali na vlastné náklady zaobstarávať zlatú insígniu na červenej náhrdelnej stuhe.<sup>15</sup>

Na začiatku 18. storočia prešiel Rád Zlatého rúna významnými zmenami. Prvého novembra v roku 1700 zomrel španielsky kráľ, ktorý bol v poradí už deviatym veľmajstrom rádu, Karol II.<sup>16</sup> Keďže nemal žiadnych potomkov,

---

<sup>11</sup> KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, s. 75.

<sup>12</sup> Prehľad zasadnutí počas prvých rokov fungovania rádu poskytuje aj PRIZER, *Brussels and the Ceremonies of the Order of the Golden Fleece*, s. 71.

<sup>13</sup> Svätý Ondrej, apoštol, bol okrem iného aj patrónom burgundských vojvodov. K svätému Ondrejovi poz. napr.: The Editors of Encyclopaedia Britannica. *St. Andrew*. 2019. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Saint-Andrew>>

<sup>14</sup> Štruktúra osláv nebola na každom zasadnutí jednotná. K téme poz. napr.: PRIZER, *Brussels and the Ceremonies of the Order of the Golden Fleece*, s. 71-72.

<sup>15</sup> Insígnia zavesená na stuhe zostala po smrti rytiera majetkom jeho potomkov. Niektorí potomkovia túto insígniu opätovne nosili ako pamiatku na rytierskeho predka. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, s. 76. Kolana tak zostala vyhradená len pre slávnostné príležitosti. Počas osláv bol predpísaný aj slávnostný odev, teda plášť, ktorý bol zväčša červenej farby, resp. v niektorom z jej odtieňov, a k nemu sa nosil, vo farbe prislúchajúcej k plášťu, aj chaperon. Chaperon je pokrývka hlavy podobná turbanu, ktorá sa nosila v západnej Európe v období stredoveku. V období neskej gotiky (1350 – 1450) sa modifikovala na kapucňu s dlhým špicom, ktorý sa niekedy nosil prehodený okolo ramien. K chaperonu poz.: LIBES, Kenna. *CHAPERON*. 2020. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <https://fashionhistory.fitnyc.edu/chaperon/> Postupom času sa začal nosiť červený zamatový talár s bielou podšívkou, cezeň prehodený purpurový plášť, taktiež s bielou podšívkou, ktorý bol však lemovaný bielym saténom. Na hlave sa nosil chaperon. Odev bol doplnený o červene pančuchy a topánky.

<sup>16</sup> Smrťou Karola II. (1665 – 1700) začína vojna o španielske dedičstvo (1701 – 1714). K životu Karola II. poz.: The Editors of Encyclopaedia Britannica. *Charles II*. 2021. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Charles-II-king-of-Spain>> Boj prebiehal medzi Habsburgovcami a Bourbonovcami. Vtedajší cisár Leopold I.

po jeho smrti sa rozpútal ozbrojený konflikt o španielsky trón, v dôsledku ktorého vznikli v roku 1701 dve vetvy Rádu Zlatého rúna. Rakúsky cisár Karol VI., ktorý sa osobne angažoval vo vojne o španielske dedičstvo, preniesol do Viedne archív rádu, čím založil rakúsku, resp. habsburskú vetvu Rádu Zlatého rúna, a staršia, naďalej pretrvávajúca španielska vetva začala týmto jeho činom postupne strácať na dôležitosti. To sa prejavilo napríklad v neskoršom vedení štatistík rádu. Do celkového súčtu rytierov sa po roku 1700 počítajú len rytieri, ktorí boli prijatí do rakúskej vetvy rádu.<sup>17</sup> Vzhľadom na uvedené skutočnosti je pochopiteľné, že v našich končinách, ktoré boli pod správou Habsburgovcov, bola po roku 1700 udeľovaná rakúska insígnia Rádu Zlatého rúna. Napriek tomu, že táto bola v našom prostredí udeľovaná šľachticom pomerne často, František II. Rákoci získal insígniu zo Španielska.

Insígnia Rádu Zlatého rúna môže nadobúdať rôzne modifikácie, čo značí, že sa v dejinách postupne menila. Na žiadnej z modifikácií nechýba jej hlavná časť – zavesené rúno z baránka s hlavou, rohami a kopýtkami. Pôvodne bol tento symbol zavesený na kolane. Postupne sa však z praktických dôvodov reťaz stenčovala na tenkú retiazku, ktorá bola neskôr nahradená spomínanou ľahšou červenou stuhou.<sup>18</sup> Insígnia Rádu Zlatého rúna sa v histórii nosila zavesená prevažne okolo krku.<sup>19</sup> Symboliku Rádu Zlatého rúna odvádzajú faleristi z dvoch rôznych zdrojov. Sám zakladateľ

---

chcel na trón dosadiť svojho mladšieho syna Karola a francúzsky kráľ Ludovít XIV. svojho vnuka Filipa z Anjou. Počas vojny zomrel cisár Leopold I. a za jeho nástupcu bol zvolený jeho najstarší syn, cisár Jozef I., ktorý pokračoval v bojoch. Ten však v roku 1711 zomiera na kiahne a novým rímsko-nemeckým cisárom sa stal Karol VI. Preto musel Španielsko opustiť a španielsky trón tak pripadol Filipovi z Anjou. K tejto téme poz.: DEMMERLE, Eva. *Habsburgovci*. Bratislava: Slovart, 2012, 260 s.; CURTIS, Benjamin. *The Habsburgs - The History of a Dynasty*. London: Bloomsbury, 2013, 300 s.; The Editors of Encyclopaedia Britannica.: *War of the Spanish Succession*. 2021. [Cit. 3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/War-of-the-Spanish-Succession>>; SEGEŠ, Vladimír. - ŠEDOVÁ, Božena. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska*. Bratislava: VHÚ, 2019, s. 234.

<sup>17</sup> KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*, s. 75.

<sup>18</sup> Tamže, s. 75.

<sup>19</sup> Najnovšie modifikácie rádovej insígnie sa však prispôbili modernému človeku. Dnes už ich držiteľia nemusia nosiť striktné zavesené okolo krku, ale nájdeme ich aj vo forme odznakov, ktoré sa pripínajú na sako či kabát, a neprekážajú tak nositeľovi vo vykonávaní bežných činností. AQUINO, Gabriel. *Habsburg Royal Orders*. 2019. [cit.1.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://royalwatcherblog.com/2019/01/11/habsburg-royal-orders/>>

rádu symbol bližšie nevysvetľuje, preto sa i my budeme držať faleristicky všeobecne uznaných symbolických východísk. Motív zlatého barančieho rúna býva často považovaný za narážku na antickú báj *Iasón a Médea*.<sup>20</sup> Druhá interpretácia motívu hľadá východisko v biblickej knihe Sudcov.<sup>21</sup> Vzhľadom na to, že zakladateľ rádu, burgundský vojvoda Filip III. Dobrý, pripravoval novú križiacku výpravu, ku ktorej napokon nedošlo, určitú ideovú paralelu s vojvodovým životom môžeme nájsť rovnako u biblického Gideona, ktorý mal spasíť svet, ako aj u mýtického Iasóna, ktorý mohol vďaka zlatému rúnu deklarováť svoju moc a nárok na trón, ktorý mu bol neprávom odňatý. Oba spomínané príbehy boli na burgundskom dvore pomerne často znázorňované, čo svedčí o tom, že ani v období vrcholného stredoveku neupadali do zabudnutia, ba čo viac, dobovej elite boli dobre známe, a preto môžeme pokojne odvodiť rádovú symboliku práve z nich.<sup>22</sup> Napokon sa oba príbehy dostali aj na samotnú insígniu.<sup>23</sup>

\*

---

<sup>20</sup> Podľa mytológie sa grécky hrdina Iasón, vodca Argonautov, vybral do ďalekej Kolchidy, na maloázijskom východnom pobreží Čierneho mora, aby tu získal zázračné zlaté rúno a dostal tak naspäť trón, ktorý mu po práve patril. Celá báj: PETIŠKA, Eduard. *Iasón a Médea*. 2013. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://greckebyaje.wordpress.com/2013/04/25/iason-a-medea/>>

Pozri aj: PETIŠKA, Eduard. *O zlatom rúne*. 2013. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://greckebyaje.wordpress.com/2013/04/04/o-zlatom-rune/>>

<sup>21</sup> Podľa biblického príbehu zachytil Gideon do ovčieho rúna nebeskú rosu, čím ukázal, že skrz neho Boh zachráni Izrael. Sdc 6, 36-40 Dostupné na internete: <<https://svatepismo.sk/kniha-sudcov-6>>

<sup>22</sup> LOBKOWICZ, *Encyklopedie řádů a vyznamenání*, s. 12.

<sup>23</sup> K najzásadnejšej zmene vo vzhľade insígnie došlo po rozdelení rádu na začiatku 18. storočia. Do súčasnosti sa zachovala jedna z novších verzií patriaca rakúskej rádovej vetve, vyrobená v priebehu 19. storočia, ktorá bola určená na každodenné nosenie. Táto insígnia bola zavesená na červenej nákrčnej rádovej stuhe, širokej na dva prsty (asi 5cm), ktorá sa zozadu zapínala sponou. Samotná insígnia sa skladala zo zlatého barančieho rúna, ktoré bolo prevýšené o ozdobný záves. Ten sa skladal zo zlatého, čierneho-smaltovaného kresacieho (oválneho) kameňa s bielymi iskrami a s červenými plameňmi, ktoré z neho šľahali do strán. Nad ním bola zlatá, tmavomodrým smaltom pokrytá, barokovo štylizovaná ocielka s nápisom PRETIUM LABORUM NON VILE (Odmena za námahu nie malá) spolu s reliéfnym výjavom, ktorý zachytával Iasóna s drakom z jednej strany a na druhej strane bolo slovné spojenie NON ALIUD (Nie inak) spolu s biblickým výjavom, ktorý zachytáva Gideonov boj. Poz. KOLÁČNÝ, *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie GRAUS, Igor. Pro virtute et merito : Vznik a vývoj vyznamenání do roku 1815*. Bratislava: VEDA, 2017, s. 154.

František II. Rákoci sa narodil do šľachtickej rodiny 27. marca 1676 v obci Borša ( Zemplínska stolica). Odmietavý postoj k Habsburskej monarchii a jej vládcom dostal už od svojich rodičov. Už jeho prastarý otec, sedmohradské knieža Juraj I. Rákoci, sa zúčastnil dvoch protihabsburských povstaní.<sup>24</sup> Hoci jeho starý otec, Juraj II. Rákoci, nebojoval proti Habsburgovcom priamo, zaplietol sa do vojny s poľsko-litovským zväzom, ktorá napokon ovplyvnila aj dianie v monarchii.<sup>25</sup> Otec Františka II. Rákociho, František I. Rákoci, sa zúčastnil Vešelénihó sprisahania, ktorého cieľom bolo eliminovať moc Habsburgovcov na území Uhorska aj v Chorvátsku. Sprisahanie bolo však včas odhalené a jeho stúpeni skončili, s výnimkou Františka,<sup>26</sup> na popravisku. Medzi popravenými strojcami sprisahania bol aj chorvátsky bán Peter Zrinsky, ktorého dcéra, Helena Zrínska, sa stala neskôr manželkou Františka I. a matkou Františka II. Rákociho.<sup>27</sup> Práve Helenin postoj, ktorý bol voči Habsburgovcom mimoriadne odmietavý, ju po smrti prvého manžela viedol k druhému sobášu, tentoraz s Imrichom Tökölim,<sup>28</sup> a to v čase, keď viedol povstanie namierené proti Habsburgovcom. Bol to práve otcím, kto už v útlom veku brával Františka II. Rákociho na vojnové výpravy a ťaženia. V roku 1688 bol Rákoci násilne vytrhnutý z prostredia, v ktorom vyrastal a jeho výchovu zverili pod kuratelú arcibiskupa Leopolda Koloniča. Ten výchovu a vzdelávanie prenechal jezuitom v Jindřichovom Hradci a neskôr v Prahe. Po štúdiách mimo domova sa František II. Rákoci vrátil do Uhorska. Časom mu panovník vrátil majetky, ktoré zhabal jeho otcímovi,

---

<sup>24</sup> Juraj I. Rákoci najprv bojoval medzi rokmi 1619 – 1626 po boku Gabriela Betlena a neskôr bol on sám strojom tretieho protihabsburského povstania. Toto povstanie prebehlo medzi rokmi 1643 – 1645.

KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 268-276.

<sup>25</sup> K téme poz. *Dejiny Slovenska II*. Zost. CAMEL, Samuel, Bratislava: SAV, 1987, s. 166.

<sup>26</sup> Františka I. Rákociho na prosbu jeho matky Žofie Bátoriovej za tristo tisíc florénov a niekoľko kaštieľov prepustili.

<sup>27</sup> MARKO, Vladimír. *František II. Rákoci: Vodca, ktorý obetoval v prospech slobody Maďarska svoj život*. 2021. [cit.28.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.tyzden.sk/kultura/75508/frantisek-ii-rakoci-vodca-ktory-obetoval-v-prospech-slobody-madarska-svoj-zivot/>>

<sup>28</sup> Tököli našiel v bojoch proti cisárovi spojencov v podobe osmanskej armády, ktorej pomáhal aj pri jej poslednom pokuse dobyť Viedeň. Preto, že intenzívne bojoval proti panovníkovi a neštítal sa spojiť ani s najväčšou hrozbou monarchie, bol napokon zbavený rodových majetkov. *Imre Thököly*, In *Encyclopaedia Britannica* [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Imre-Thokoly>>

udelil mu hodnosť ríšskeho kniežata, a tým sa zároveň mohol ujať funkcie dedičného župana Šarišskej stolice.<sup>29</sup>

Obdobie detstva a dospievania Františka II. Rákociho možno reprezentovať aj prostredníctvom jeho celofigurálneho detského portréту od neznámeho autora.<sup>30</sup> (Obr. č. 1) Asi osemročný František II. Rákoci stojí vzpriamene, ľavú ruku má zľahka položenú na stole a palec pravej ruky, ktorú drží vbok, má zasunutý za opaskom. Zvyšnými prstami drží opasok. Jemnej tvári dominujú modré oči. Malý šľachtic má plné pery a úzky nos. Vlnité vlasy, ktoré mu siahajú po ramená, má asymetricky rozdelené a vpravo ich zdobí červená sponka. Odev mladého šľachtica môžeme označiť za uhorský. František II. Rákoci je oblečený v červenom dolománe,<sup>31</sup> ktorý je opatrený zlatými, drobnými perlami zdobenými gombíkmi. Dolomán je prepásaný šnúrovým opaskom. Na opasku je zavesená zlatá ozdoba, ktorá je dekorovaná malými ornamentmi z drahých kameňov. Cez tento spodný odev má prehodenú mentieku,<sup>32</sup> ktorá je zdobená pletencovými ornamentmi a drobným kvetinovým dekorom. Mentieka je vo vrchnej časti zviazaná zlatou šnúrkou, ktorá je ukončená na oboch koncoch strapcami. Podľa vtedajšej uhorskej módy je dolomán doplnený o priliehavé nohavice v rovnakej farbe a kontrastné žlté čižmy s ostrohami. Cez stolček, ktorý je po chlapcovej lavici, je prehodený obrus. Obrus je na konci zdobený výšivkou, z ktorej sú spustené ozdobné strapce.

---

<sup>29</sup> SEGEŠ, Vladimír. Už mladé roky Františka II. Rákociho boli dobrodružné. In *Historická revue*, roč. 29, 2018, č. 9 [cit. 2.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://historickarevue.sme.sk/c/22528751/uz-mlade-roky-frantiska-ii-rakociho-boli-dobrodruzne.html>>

<sup>30</sup> Ide o olejomalbu na plátne zo zbierok Maďarského národného múzea s rozmermi 130.3 cm x 92 cm.

<sup>31</sup> Dolomán je po pás priliehavý, od pásu dole sa postupne rozširujúci kabátec s úzkym stojacim golierom a s dlhými rukávami, ktoré bývali zakončené psími ušami. Tie mohli v zime nahrádzať rukavice. Z pôvodnej dĺžky, ktorá siahala do polovice lýtok, sa dolomán vývojom skrátil a sial do polovice stehien. Spodná časť dolománu je vpredu riešená csákora strihom. K csákora strihu pozri: HALÁSZOVÁ, Ingrid. *Objekty pôvodu a úžitku*. [Vysokoškolské skriptá], Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 77. Dolomán sa spravidla zapínal na gombíky a slučky. MELICHOVÁ, Jana. *Detský portrét v Uhorsku*. [Diplomová práca], Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2012, s 34.

<sup>32</sup> Mentieka plnila funkciu kabáta. Bol to vrchný odev, o niečo dlhší ako dolomán, s dlhými dekoratívnymi, voľne visiacimi rukávami. Mentieky sa šili z drahých látok a obvykle boli podšité kožušinou. Od polovice 17. storočia sa mentieka nosila len prehodená cez plecica a zapínala sa pomocou ozdobného pásu. Tamže, s. 34.

Na stolčeku je položený palcát<sup>33</sup> a vysoký červený uhorský klobúk, ktorý je zdobený kožušinou a zlatou agrafou<sup>34</sup> s perličkami a čiernymi volavčími perami. Dieťa stojí na čiernobielej šachovnicovej dlažbe, pomocou ktorej vytvoril autor hlbší obrazový priestor. Diagonálna kompozícia je tvorená stolčekom, ktorý je z pohľadu percipienta na pravej strane obrazu, figúrou dieťaťa, ktorá je umiestnená v centre obrazu, a ťažkým závesom ukončeným čierno-zlatou výšivkou so strapcami, ktorý je v ľavom hornom rohu diela. Na obraze vpravo hore sa nachádza inskripčia, ktorá identifikuje dieťa ako Františka Rákociho a dielo datuje do roku 1684.

Na základe uvedeného opisu diela a jeho následnej komparácie s ďalšími portrétmi môžeme konštatovať, že detská móda v druhej polovici 17. storočia kopírovala módu dospelých.<sup>35</sup> Tá do určitej miery závisela aj od toho, či bol šľachtic alebo jeho rodina naklonená panovníkovi, a teda rýchlejšie preberala nové módné prvky zo západu, alebo naopak, či bol on alebo jeho rodina, podobne ako Rákociovci, proti Habsburgovcom a svoj odev preto ponechávala dlhší čas skôr tradičnejší.<sup>36</sup> Inšpiračné zdroje ozdobných prvkov mentieky mladého šľachtica, rovnako ako inšpiráciu pre podšitie odevu tmavou kožušinou, by sme však mohli hľadať u Osmanov. Dialóg medzi Uhorskom a Osmanskou ríšou bol v tomto období intenzívny a pozvoľné preberanie niektorých módných prvkov od nepriateľa nebolo výnimkou.<sup>37</sup> Nehovoriac o skutočnosti, že otcím Františka II. Rákociho s

<sup>33</sup> Palcát patrí k atribútom, ktoré poukazujú na moc a silu portrétovaného.

<sup>34</sup> Agrafa je ozdobná spona. Mohla byť pripnutá na odevu alebo na čiapke. BRUKKER, Gustáv – OPATÍKOVÁ, Jana. *Veľký slovník cudzích slov*, 2006, s. 99 [cit. 2.12.2021]. Dostupné na internete: <[https://www.vsvu.sk/workspace/media/documents/velky\\_slovník\\_cudzích\\_slov-5e862893addf8.pdf](https://www.vsvu.sk/workspace/media/documents/velky_slovník_cudzích_slov-5e862893addf8.pdf)>

<sup>35</sup> Portréty dospelých uhorských šľachticov z druhej polovice 17. storočia, ktorí sú odedí v podobnom odevu ako František II. Rákoci na analyzovanom portréte, sú doložené v mnohých slovenských, maďarských, ale aj v zahraničných zbierkach. Za všetky spomeňme aspoň portrét Jána Keményho, princa transylvánskeho. (Obr. č. 2) V podobnom odevu ako František II. Rákoci bol okolo roku 1670 namaľovaný aj jeho otec František I., ktorého portrét sa nezachoval. V hradnom múzeu v Sárospataku sa však nachádza jeho kópia z 20. storočia. (Obr. č. 3)

<sup>36</sup> *Odev na Slovensku pod vplyvom barokovej módy (20. roky 17. storočia až 20. roky 18. storočia)*. [cit.3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://profil.kultury.sk/sk/odev-na-slovensku-pod-vplyvom-barokovej-mody-20-roky-17-storocia-az-20-roky-18-storocia/>>

<sup>37</sup> *Renesančný odev na Slovensku (koniec 15. storočia až 20. roky 17. storočia)*. [cit.3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://profil.kultury.sk/sk/renesancny-odev-na-slovensku-koniec-15-storocia-az-20-roky-17-storocia/>>

Osmanmi intenzívne spolupracoval a okrem inšpirácie mohol od Osmanov získať aj niektoré materiály na šitie či zdobenie odevu, ktoré boli častým predmetom ich vzájomného obchodu.<sup>38</sup>

“*Franciscus II. Dei Gratia Sacri Romani Imperii & Transylvaniae princeps Rakoczi. Particum Regni Hungariae Dominus & Siculorum Comes, Regni Hungariae Pro Libertate Confoederatorum Statuum necnon Munkaciensis & Makoviczensis Dux, Perpetuus Comes de Saros; Dominus in Patak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyo, Lednicze, Szerencs, Onod.*”<sup>39</sup> Takto znela plná intitulácia vodcu posledného protihabsburského stavovského povstania. Povstanie sa odohrávalo na území Uhorského kráľovstva v rovnakom čase, v akom sa na západe bojovalo o španielske dedičstvo. František II. Rákoci šikovne využil sústredenie cisárskej armády v západnej Európe a už v roku 1701 požiadal francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV. o finančnú pomoc a výzbroj pre kurucké stavy. Francúzsky diplomat Longueval túto žiadosť posunul rímsko-nemeckému cisárovi Leopoldovi I., ktorý preto nechal Františka II. Rákociho uväzniť vo Viedenskom Novom Meste. Rákocimu sa však podarilo z väzenia utiecť a schoval sa v Poľskom kráľovstve, odkiaľ opätovne nadviazal kontakt s Ľudovítom XIV., ale aj s ruským cárom Petrom Veľkým, ktorý mu tiež ponúkol finančnú pomoc a vojenské vybavenie.<sup>40</sup> František II. Rákoci spolu s Mikulášom Berčénim získali na svoju stranu nielen francúzskeho kráľa a ruského cára, ale pripojili sa k nim aj veteráni z Tököliho povstania, bývalí uhorskí vojaci a poddaní z mestečiek a dedín na východe kráľovstva. V marci 1703 navštívili Františka II. Rákociho v poľskom meste Břežany dvaja vodcovia potiských povstalcov Tomáš Esze a Albert Kis. Prišli za ním s ponukou viesť povstalecký odboj podobne, ako to spravili už v roku 1697. Tentokrát ich ponuku František II. Rákoci prijal a dal im zástavy s nápisom *Pro libertate!* Podľa P. Kónyu: „*Po prvý raz tak došlo k zjednoteniu záujmov stavov a nepriviligovaných vrstiev, ktorých spájali tie isté ciele v boji proti vláde Leopolda I. Dohoda uzavretá v Břežanoch znamenala preto vytvorenie jednotného celokrajinského protihabsburského frontu v boji proti Leopoldovi I. Spojenie obidvoch táborov opozície výrazne poznačilo aj priebeh*

<sup>38</sup> HALÁSZOVÁ, *Objekty pôvabu a úžitku*, s. 76.

<sup>39</sup> MARKO, *František II. Rákoci: Vodca, ktorý obetoval v prospech slobody Maďarska svoj život*, [cit.28.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.tyzden.sk/kultura/75508/frantisek-ii-rakoci-vodca-ktory-obetoval-v-prospech-slobody-madarska-svoj-zivot/>>

<sup>40</sup> KÓNYA, *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*, s. 379-380

povstania, v ktorom zaujali pevné miesto spoločenské ciele poddaných a iných nepriviligovaných vrstiev.<sup>41</sup>

Spočiatku sa Rákocimu, napriek občasným porážkam, z ktorých spomeňme aspoň tú, ktorú mu uštedril Alexander Királyi pri Mukačeve, v bojoch darilo. Alexander Királyi sa napokon k Rákociho odboju pridal a okrem neho sa pridali aj ďalší cisárski velitelia.<sup>42</sup> V mesiacoch september a október roku 1703 sa kurucom podarilo obsadiť Krupinu, Levice, Lučenec, Rimavskú Sobotu a banské mestá na strednom Slovensku, ktoré však začiatkom novembra dočasne stratili. Neskôr v novembri sa im podarilo získať Levoču so Spišom a po bitke pri Zvolene, ktorá skončila 15. novembra, už kontrolovali územie celého stredného Slovenska. Začiatkom decembra obsadili Trnavu a dostali sa do okolia Bratislavy a Viedne, ktoré pustošili. Aj rok 1704 začal pre povstalcov pozitívne. V januári obsadili hrad Muráň a 28. mája vyhrali bitku pri Smoleniciach nad cisárskymi vojskami.<sup>43</sup>

Z úspechov sa však povstalci dlho netešili. Už v júni roku 1704 porazil cisársky generál Siegbert Heister kuruckého generála Šimona Forgáča v bitke pri Koroncó, neďaleko Győru. Jediná dobrá správa pre Františka II. Rákociho bola tá, že ho medzičasom zvolili za sedmohradské knieža. Do konca roka sa kurucom podarilo dobyť ešte Bojnice, Košice a Nové Zámky. Medzičasom sa ale cisárske vojsko, motivované úspešnými bojmi na západnom fronte,<sup>44</sup> odhodlalo porušiť dvojmesačné prímerie s kurucmi a 26. decembra 1704 sa odohrala dovtedy najväčšia bitka medzi cisárskym a kuruckým vojskom, známa ako bitka pri Trnave. Hoci obe armády disponovali približne rovnakým počtom mužov,<sup>45</sup> Rákoci mal k dispozícii menšie množstvo diel a horšiu výzbroj ako jeho súper. Jeho vojsko bolo navyše menej skúsené a slabšie vycvičené ako muži, ktorí hájili záujmy cisára.<sup>46</sup> Toto všetko sa

---

<sup>41</sup> Tamže, s. 380.

<sup>42</sup> Spomeňme napríklad Vavrinca Pekriho, Šimona Forgáča alebo Antona Esterházyho.

<sup>43</sup> Rákociho vojsko v tomto čase predstavovalo okolo 70 000 mužov, ktorí však boli málo disciplinovaní, zle vyzbrojení a slabo zásobovaní. *Dejiny Slovenska II.*, s. 184-185.

<sup>44</sup> Vo vojne o španielske dedičstvo sa podarilo v auguste 1704 veliteľom, princovi Eugenovi Savojskému a vojvodovi Johnovi Churchill – Marlboroughovi, zvíťaziť v bitke pri Blenheimu nad francúzsko-bavorským vojskom. Aj napriek prehre francúzskych vojsk, ktorá mala za následok postupne slabnúci francúzsky vplyv v strednej Európe, kráľ Ľudovít XIV. naďalej finančne podporoval Rákociho odboj. DANGL, Vojtech. *Bitky a bojiská v našich dejinách*. Bratislava: Perfekt, 2017. s. 301.

<sup>45</sup> Vojská na oboch stranách disponovali devätnástimi až dvadsiatimi tisíckami mužov.

<sup>46</sup> Rákoci si bol všetkých týchto faktov plne vedomý, no rozhodol sa neustúpiť, aby ešte viac neochromil už aj tak biednu morálku vo svojich radoch.



odzrkadlilo aj na výsledku bojov, ktoré dopadli pre kurucov katastrofálne.<sup>47</sup> Podobným fiaskom skončila aj bitka pri Budmericiach, ktorá sa odohrala 11. augusta 1705.<sup>48</sup>

Po neúspešných bojoch zvolal na 12. septembra 1705 František II. Rákoci snem do Sečian (Szécsény v Maďarsku),<sup>49</sup> na ktorom prítomní sformulovali svoje požiadavky<sup>50</sup> a Rákoci tu prisľúbil, že bude pokračovať v mierových rokovaníach s cisárom Jozefom I. Pred koncom decembra v roku 1705 začali prvé mierové rokovania v Trnave. Keďže boli na oboch stranách jasne sformulované požiadavky, došlo k uzavretiu dvojmesačného prímeria. V máji ďalšieho roka však povstalci predniesli ďalšie požiadavky,<sup>51</sup> na ktoré cisár Jozef I. nechcel pristúpiť. Niekoľko mesiacov trvajúce mierové rokovanie tak stroskotalo. Prímerie bolo definitívne zrušené a 21. júna 1706 sa začalo opäť bojovať. Najväčší tlak na pokračovanie bojov vyvíjal francúzsky kráľ Ľudovít XIV.,<sup>52</sup> aby oslabil svojho nepriateľa Jozefa I.<sup>53</sup>

Ďalší snem prebiehal v Onóde v máji roku 1707. Na sneme boli popravení dvaja predstavitelia Turčianskej stolice, pretože nabádali Rákociho, aby uzavrel mier s cisárom a dokonca podporili aj protesty severozápadných

---

<sup>47</sup> DANGL, *Bitky a bojiská v našich dejinách*, s. 301-311.

<sup>48</sup> V bitke pri Budmericiach stál na čele cisárskeho vojska podmaršal Ľudovít Herbeville. Toho vymenoval nový uhorský kráľ Jozef I., ktorý medzičasom nahradil na tróne svojho otca Leopolda I. Herbeville bol poverený ťažením do Sedmohradska, a preto sa ho Rákoci ako sedmohradské knieža rozhodol zastaviť ešte na území dnešného západného Slovenska. Opäť sa však ukázala slabá disciplína, výcvik a minimálne skúsenosti jeho vojska, ktoré napokon rozhodli o výsledku bitky pri Budmericiach. Rákociho kurucké vojsko bolo porazené aj vďaka Jánovi Pálfimu, ktorý prišiel cisárskemu vojsku na pomoc. Tamže, s. 301-311.

<sup>49</sup> Pôvodne sa mal konať v Budíne, ale ten bol stále obsadený cisárskym vojskom.

<sup>50</sup> Na sečianskom sneme sa zišli zástupcovia štyroch stavov a dvadsiatich piatich stolíc. Zúčastnení sa odhlasovaním pomenovali ako spojené stavy Uhorska. Vďaka tomu ich označenie znelo skôr ako konfederácia, než ako združenie povstalcov či rebelov. Rákociho tu zvolili za *caput et dux* konfederácie. Taktiež prijali zákon o uhorských šľachticoch, ktorí sa nepridávajú ku konfederovaným stavom. Tých vyhlásili za zradcov a chceli skonfiškovať ich majetky. Snem okrem toho prijal aj zákon o reštitúcii kostolov a prinavrátil ich evanjelikom podľa stavu z roku 1647. MRVA, *Povstanie Františka II. Rákociho*, s. 77-78

<sup>51</sup> Medzi týmito požiadavkami bolo uvedené napríklad obnovenie voľby panovníka, obnovenie 31. článku Zlatej buly Ondreja II. z roku 1222 o práve šľachty k ozbrojenému odporu alebo požiadavka ustanoviť Františka II. Rákociho dedičným kniežatom Sedmohradska. Tamže, s. 80

<sup>52</sup> Ak povstaleckí velitelia nechceli pokračovať v bojoch, Ľudovít XIV. im kupoval rôzne dary. Rákocimu napríklad kúpil panstvo v Poľsku. Tamže, s. 80

<sup>53</sup> Tamže, s. 78-80.

stolíc proti vysokým daniam pre Rákociho. Povstalci sa na sneme v Onóde ďalej rozhodli, že na podnet Francúzskeho kráľovstva zavia Habsburgovcov uhorského trónu.<sup>54</sup> Požiadavka týkajúca sa zdanenia šľachty, ktorá taktiež vzišla z Onódskeho snemu, vyvolala v šľachtických radoch vlnu odporu, s ktorou sa musel František II. Rákoci vysporiadať. Situáciu mu zároveň skomplikovali nepokoje medzi baníkmi, ktoré vypukli v rovnakom čase v stredoslovenskej banskej oblasti. Kurucký oddiel, ktorý sa rozhodol situáciu s baníkmi riešiť, rozháňal štrajkujúcich palbou.<sup>55</sup> Postupne dochádzalo aj k ďalším nepokojom nielen medzi baníkmi, ale aj medzi robotníkmi v hámroch, vinohradoch a ďalších odvetviach v Smolníku, na Gemeri a na iných miestach na území dnešného Slovenska. Kým Rákociho snem riešil problémy so zdaňovaním šľachty a štrajkujúcimi robotníkmi, generál Rabutin na jeseň v roku 1707 obsadil bez väčšej námahy veľkú časť Sedmohradska. Väčšina šľachticov žijúcich na tomto území zároveň zložila cisárovi prísahu vernosti. Tieto udalosti takmer bezprostredne predchádzali zlomu posledného protihabsburského stavovského povstania, ktorý nastal v nasledujúcom roku. Rákoci sa v priebehu roka 1708 pripravoval na dobytie Sliezska, čím chcel vytvoriť pruskému následníkovi trónu, Fridrichovi Viliamovi, cestu na uhorský trón. Týmto gestom by získal cenného spojencu v podobe Fridrichovho otca. Na porade v Nových Zámkoch predstrel svojim generálom plán na dobytie Sliezska, no tí mu povedali, aby najprv pomohol Ladislavovi Očkajovi v boji proti cisárskym vojskám na Považí. Takto by mohol podniknúť vojenskú výpravu do Sliezska bez toho, aby si nechal v tyle nebezpečnú cisársku armádu. Rákoci spočiatku postupoval podľa plánu z Nových Zámkov, ale neskôr zistil, že Očkaj je už porazený a generál Heister vyrazil zo Žitného ostrova smerom k Trenčínu. Rákoci sa preto rozhodol obsadiť Leopoldov. Jeho generáli ho však presvedčili, aby dobyl aj Trenčiansky hrad. Tak sa 3. augusta 1708 odohrala bitka pri Trenčíne, kde sa stretlo okolo 15 000 kurucov s vojskom Heistera a jazdou Jána Pálfiho. Napriek tomu, že Rákociho vojsko bolo v značnej presile, nemalo dostatočne skúsených veliteľov, a preto sa priebeh boja nevyvíjal podľa kuruckých predstáv. Rákoci sa rozhodol osobne zasiahnuť, no jeho kôň pri preskakovaní priekopy zakopol a spadol. Zranený Rákoci zostal

---

<sup>54</sup> Toto opatrenie vyplynulo zároveň zo snahy ponúknuť uhorský trón po jeho získaní niekomu protihabsbursky orientovanému, a tak získať ďalšieho spojencu v odboji.

<sup>55</sup> Po palbe zostalo 15 mŕtvych a viac ako 30 ranených baníkov.

ležať v bezvedomí. Medzi jeho oddielmi kurucov sa rozkríкло, že skonali, a tým vznikol na bojisku ešte väčší zmätok ako pred zásahom kuruckého veliteľa a povstalecké oddiely sa dali na útek. Odvtedy sa Rákocimu už nikdy nepodarilo zostaviť vojsko podobného rozmeru a niektorí z kuruckých vojakov sa dokonca pridali na stranu cisára. Postupne sa kurucké oddiely sťahovali z Tekova, Hontu, Zvolena a neskôr aj z Liptova. Naopak, cisárske vojsko, tentokrát vedené Jánom Pálfiom, zaberalo stále väčšie územia, ktoré predtým ovládali kuruci. Jediné dlho nedobyté zostávali Nové Zámky. Tie však zvieralo cisárske vojsko. Oslobodiť sa ich rozhodol sám Rákoci, no márne. Nakoniec, 24. decembra 1708 kapitulovali aj Nové Zámky a kurucom na území dnešného Slovenska zostali prakticky už iba Košice a hrad Muráň. Aby Rákoci odsunul mierové rokovania do obdobia, kedy by ich viedli svetové mocnosti, pokúsil sa viesť ešte vojnu v Potísi. Odišiel do Poľska, kde chcel požiadať o podporu cára Petra Veľkého. Veliteľ kuruckej armády Alexander Károly mal zatiaľ začať viesť mierové rokovania s Jánom Pálfiom. Alexander Károly chcel vyjednať mier, ktorý by bol prijateľnejší aj pre odbojnú uhorskú šľachtu. Po rokovaníach bol nakoniec 30. apríla 1711 uzavretý mier pri Satu Mare, a to aj proti vôli Františka II. Rákociho.<sup>56</sup> Rákoci mier teda neprijal a spolu s Berčénim a niekoľkými ďalšími šľachticmi odišiel najprv do Poľska a neskôr do Francúzska. Vo Francúzsku sa Rákoci zdržiaval až do smrti Ľudovíta XIV., ktorý zomrel v roku 1715. Nasledujúci rok František II. Rákoci odchádza do exilu v Osmanskej ríši, kde žil v meste Tekirdag na pobreží Marmarského mora. Tu v roku 1735 František II. Rákoci, veliteľ posledného protihabsburského povstania, napokon i zomiera.<sup>57</sup>

Medzi rokmi 1703 – 1711 vznikli viaceré zaujímavé a veľmi kvalitné portréty Františka II. Rákociho. Spomedzi všetkých diel sme sa rozhodli vybrať jedno, ktoré podľa nášho názoru najlepšie zachytáva ikonografiu portrétovaného v tomto období. Vybrané dielo (Obr. č. 4)<sup>58</sup> je datované do roku 1704 a je pripisované Davidovi Richterovi staršiemu. Ide o olejomalbu na plátne, ktorá zobrazuje Františka II. Rákociho len do pásu. Dielo je umiestnené v oválnom ráme a nenachádzajú sa na ňom žiadne inškrpcie.

---

<sup>56</sup> DANGL, Vojtech. Bitka pri Trenčianskej Turnej a otázky kuruckého vojenstva. In *Nedá-leko od Trenčína*. Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej. SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena. Trenčianska Turná - Bratislava: Eterna Press, 2008, s. 107-112.

<sup>57</sup> KÓNYA, *Dejiny Uhorska (1000 - 1918)*, s. 395-396.

<sup>58</sup> Dielo sa nachádza v zbierkach Maďarského národného múzea.

Na sivom pozadí svieta šľachticova tvár s modrými očami, úzkym nosom, plnými červenými perami, dierkou uprostred brady a výrazným čiernym obočím. Na portréte mu nechýbajú ani módne upravené fúzy. Rákoci je zobrazený bez pokrývky hlavy, vďaka čomu vyniknú i jeho dlhé čierne vlnité vlasy. Z plátovej zbroje Františka II. Rákociho môžeme na portréte vidieť kyrys a pláty, ktoré zakrývajú rameno a vrchnú časť pravej ruky. Pod krkom má uviazanú bielu šatku a cez pravé rameno má prehodený kniežací, hermelínom podšitý purpurový plášť. Tento plášť odkazuje na jeho politickú kariéru, teda na funkciu sedmohradského kniežaťa a brnenie zasa odkazuje na jeho vojenské úspechy. Daný obraz neskôr slúžil ako inšpiračný zdroj pre ďalšie zobrazenia Františka II. Rákociho ako sedmohradského kniežaťa a vodcu protihabsburského povstania. Za všetky spomeňme aspoň Portrét kniežaťa Františka II. Rákociho od Adama Mányokiho datovaný do roku 1707. (Obr. č. 5)

\*

Posledný vodca protihabsburského povstania v Uhorsku, František II. Rákoci, získal za svoje zásluhy jedno z najdôležitejších rytierskych vyznamenaní svojej doby, a to Rád Zlatého rúna. Vzhľadom na napäté vzťahy s vládnucim habsburským rodom je pochopiteľné, že vyznamenanie nemohol získať od rímsko-nemeckého cisára Leopolda I. Habsburského, ktorý ho v predmetnom období udeľoval domácej šľachte. Insignia mu teda bola udelená 5. októbra 1708 v Španielsku.<sup>59</sup> Veľmajstrom španielskej vetvy Rádu Zlatého rúna bol v tom čase španielsky kráľ Filip V., vnuk Ludovíta XIV., kráľa Francúzska. Filip V. sa stal veľmajstrom rádu na základe testamentu Karola II.,<sup>60</sup> ktorý ho menoval za svojho nástupcu na španielskom tróne. Ako sme uviedli, titul veľmajstra rádu bol zviazaný so španielskou korunou. V deň, kedy bol Filip V. korunovaný za španielskeho kráľa, mohol prevziať i najvyššiu funkciu v hierarchii rádu, a tak sa stať rádovým veľmajstrom.<sup>61</sup>

Filip V. prijal Františka II. Rákociho medzi rytierov Rádu Zlatého

---

<sup>59</sup> PINDEDO SALAZAR, Julián. *Historia de la Insigne Orden del Toisón de Oro*, Madrid, 2018, s. 557. [Cit. 12.11.2021] Dostupné na internete: <[https://www.boe.es/biblioteca\\_juridica/abrir\\_pdf.php?id=PUB-DH-2018-95\\_1](https://www.boe.es/biblioteca_juridica/abrir_pdf.php?id=PUB-DH-2018-95_1)>

<sup>60</sup> Oficiálne sa Filip V. stal veľmajstrom rádu až 5. mája 1701. Tamže, s. 25.

<sup>61</sup> ÓDOR, Imre. a kol. *Baranya Történelmi közlemények V. - VI. Évfolyam*, Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1992 – 1993, s. 37. [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete: <[https://library.hungaricana.hu/en/view/BARM\\_btk\\_1992-93/?pg=38&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/BARM_btk_1992-93/?pg=38&layout=s)>

rúna na nátlak svojho starého otca. Hlavným dôvodom bola iniciatíva Františka II. Rákociho, ktorý svojím povstaním spôsobil, že nepriatelia Ludovíta XIV., Habsburgovci, museli na začiatku 18. storočia bojovať na dvoch frontoch naraz, teda od roku 1701 vo vojne o španielske dedičstvo na západe a zároveň od roku 1703 proti povstalcov v Habsburskej monarchii. Nakoľko bolo povstanie finančne aj vojensky podporované francúzskym kráľom Ludovítom XIV., ktorý mal na jeho úspechu vlastný záujem, predpokladáme, že aj udelenie prestížneho rytierskeho rádu, Rádu Zlatého rúna, malo slúžiť ako motivácia v boji proti Habsburgovcom, čo napomáhalo pri ich oslabovaní. Toto tvrdenie možno podložiť aj dostupnou literatúrou. Napríklad v publikácii *Európa fejedelmi udvaraiban, Mányoki Ádám, Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei*, ktorú vydala Maďarská národná galéria v roku 2003, je uvedené, že František II. Rákoci získal Rád Zlatého rúna v roku 1708 od španielskeho kráľa Filipa V. na príhovor francúzskeho kráľa Ludovíta XIV. Osobne si ho však mohol prevziať až v roku 1712.<sup>62</sup> To znamená, že hoci bol od roku 1708 právoplatným rytierom Rádu Zlatého rúna, insígniu si prevzal až po tom, ako skončila posledná bitka jeho takmer osem rokov trvajúceho povstania. V roku 1712 odišiel František II. Rákoci do Paríža, kde sa osobne stretol s francúzskym kráľom Ludovítom XIV. a nejaký čas býval vo Versailles. Predpokladáme, že práve počas svojho krátkeho pobytu vo Francúzsku si Rákoci insígniu Rádu Zlatého rúna prevzal.

V roku 1712 vznikol aj jeden z najikonickejších portrétov Františka II. Rákociho. (Obr. č. 6) Jeho autorom bol Adam Mányoki, ktorý bol v Rákociho službách od roku 1707 do roku 1712.<sup>63</sup> Pre sedmohradské knieža namaľoval Mányoki množstvo rôznych portrétov a toto bol pravdepodobne posledný z nich. Adam Mányoki sa s Františkom II. Rákocim stretol ešte pred Rákociho cestou do Francúzska v Gdansku, kde sa knieža už nejaký čas zdržiaval.<sup>64</sup> Z ich stretnutia vzišiel portrét, ktorý by sme mohli

---

<sup>62</sup> BUZÁSI, Enikő. a kol. *Európa fejedelmi udvaraiban, Mányoki Ádám, Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei*. Budapešť: Magyar Nemzeti Galéria, 2003, s. 85. [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete: <[https://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ\\_NEMG\\_kv\\_08\\_Europa/?pg=86&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ_NEMG_kv_08_Europa/?pg=86&layout=s)>

<sup>63</sup> Adam Mányoki bol najbližším umelcom vodcu posledného stavovského povstania, ktorého zobrazoval tak, aby mohol konkurovať aj niektorým západným panovníkom. BUZÁSI, Enikő. *Ádám Mányoki (1673-1757)*. Budapest: Magyar nemzeti galéria, 2003, s. 55.

<sup>64</sup> Magyar Nemzeti Galéria: Francis Rákóczi II. [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete:

označiť za emblematické dielo maďarského, resp. uhorského portrétného maliarstva v období baroka. Mányoki zachytil Rákociho nie ako bojovníka a sedmohradské knieža s atribútmi sily a moci, ako tomu bolo doposiaľ, ale ako hrdého uhorského šľachtica žijúceho v exile, vyhosteného z krajiny, za ktorej slobodu neúnavne bojoval. Na tmavom pozadí plnom búrkových mrakov, ktoré sprevádzali uplynulú životnú etapu šľachtica, žiari svetlá tvár modrookého šľachtica s úzkym nosom, hustým obočím, plnými perami a fúzami upravenými presne podľa diktátu uhorskej barokovej módy. Dlhé čierne kučeravé vlasy čiastočne zakrýva, nám už z jeho detského portrétu známa, uhorská čiapka s kožušinou, zdobená agrafou s volavčím perom. Rákoci žijúci v Poľsku zostal teda aj naďalej verný uhorskému odevu a ani na tomto jeho portréte nechýba modrý, na zapínaní zlatou výšivkou zdobený dolomán, cez ktorý má šľachtic prehodenú mentieku. Červená, ornamentálnou zlatou výšivkou zdobená, hermelínom podšitá mentieka je v hornej časti zopnutá zlatou retiazkou, vykladanou drahými kameňmi, ktorá tvorí sadu s agrafou. Napokon sa na hrudi Františka II. Rákociho vyníma na červenej stuhe zavesená španielska insígnia Rádu Zlatého rúna, ktorá sa po formálnej stránke líši od insígnie udeľovanej Habsburgovcami v našej monarchii.<sup>65</sup> Môže sa zdať zvláštno, že na portréte, ktorý vznikol ešte pred cestou do Španielska, kde si mal podľa našich predpokladov František II. Rákoci insígniu prevziať, je s ňou už vyobrazený, no vzhľadom na to, že právoplatným členom Rádu Zlatého rúna sa stal už v roku 1708, mohol si dať na vlastné náklady vyrobiť insígniu na bežné nosenie, ktorá bývala spravidla zavesená na červenej náhrdelnej stuhe. Vyrábanie takejto insígnie na bežné nosenie bolo v tom čase bežnou praxou.

\*

V práci sme sa rozhodli zaoberať primárne tou časťou života Františka II. Rákociho, v ktorej sa mu podarilo získať španielsku insígniu Rádu Zlatého rúna. V priebehu písania práce sa nám však odkryli nové súvislosti a niektoré kontexty, ktoré vrhli na celú problematiku iné svetlo, čo sa v konečnom dôsledku odzrkadlilo aj pri členení práce a jej obsahu. Pri písaní príspevku nám pomohli aj niektoré zahraničné zdroje, v ktorých sme hľadali najmä argumenty pri potvrdzovaní či vyvracaní našich

---

<<https://en.mng.hu/francis-rakoczi-ii/>>

<sup>65</sup> S rakúskou (habsburskou) insígniou Rádu Zlatého rúna na červenej stuhe bol vyobrazený aj Ján Pálffy, ktorý získal insígniu v roku 1735 od Karola VI. (Obr. č. 7)

hypotéz. Nakoľko je ťažiskom príspevku prednesenie dôvodov, pre ktoré získal František II. Rákoci španielsku insígniu Rádu Zlatého rúna, v práci sme využili aj diela z pera faleristov. Považovali sme za dôležité aspoň v krátkosti priblížiť históriu Rádu Zlatého rúna, nakoľko sa nazdávame, že aj jeho rozdelenie na dve vetvy, španielsku a habsburskú, mohlo zohrať určitú rolu v jeho udelení Františkovi II. Rákocimu. Rovnako je dôležitá aj formálna stránka oboch insígnií (španielskej aj rakúskej, resp. habsburskej), na základe ktorej ich možno na portrétoch rozlíšiť. Po predstavení Rádu Zlatého rúna sme postupne rozoberali najmä dôvody, prečo sa stal Rákoci držiteľom španielskej insígnie rádu. Zistili sme, že veľkú zásluhu na získaní ocenení mal predovšetkým samotný Rákoci, ktorý, nakoľko bol ovplyvnený svojou výchovou v protihabsbursky orientovanej rodine, vytrvalo bojoval proti cisárovi na východ od Viedne, zatiaľ čo panovníka sužovala vojna o španielske dedičstvo na západe. Tak sa stalo, že Rákoci s podporou francúzskeho kráľa Ludovíta XIV. dokázal spolu so svojimi povstaleckými oddielmi oslabiť autoritu rímsko-nemeckého cisára, čo sa mimoriadne hodilo práve západným mocnostiam. Tie ho chceli motivovať v ďalšej odbojnej činnosti, a preto sa mu rozhodli udeliť najcennejší rytiersky rád kontinentálnej Európy.

Cieľom našej práce bolo teda predstaviť osobu Františka II. Rákociho v novom svetle a poukázať na niektoré fakty z jeho života, ktoré nie sú laickej i odbornej verejnosti notoricky známe. Napriek tomuto nášmu cieľu sme však pri písaní práce zistili, že bez niektorých všeobecne známych dobových kontextov, ako napríklad priebeh Rákociho povstania, či paralelný priebeh vojny o španielske dedičstvo, by sme nemohli určiť ani dôvody udelenia španielskej insígnie Rádu Zlatého rúna Františkovi II. Rákocimu. K objasneniu nami zvolenej problematiky prispeli aj niektoré fakty týkajúce sa výtvarného umenia, ako je datovanie diel, či poznatky týkajúce sa odievania, ktoré nám neraz otvorili nové roviny uvažovania. Veríme, že náš pohľad na život a pôsobenie Františka II. Rákociho spolu s faktom, že sa stal rytierom azda najznámejšieho rytierskeho rádu na svete, prispje k hlbšiemu poznaniu tejto inak pomerne známej historickej osobnosti.

## Zoznam použitej literatúry

### Monografia:

BUZÁSI, Enikő. Ádám Mátyóki (1673-1757). Budapest: Magyar nemzeti galéria. 2003. Preklad do nemčiny: Anikó Harmath, 2003, 473 s. ISBN 963-7432-86-8.

CAMBEL, Samuel. a kol. *Dejiny Slovenska II*. Bratislava: SAV, 1987, 856 s.

CURTIS, Benjamin. *The Habsburgs - The History of a Dynasty*. London: Bloomsbury, 2013, 300 s. ISBN 978-1-4411-5002-8.

DANGL, Vojtech. *Bitky a bojiská v našich dejinách*. Bratislava: Perfekt, 2017, 787 s. ISBN 978-80-8046-864-4.

DEMMERLE, Eva. *Habsburgovci*. Prel. S. Varsíková. Bratislava: Slovart, 2012, 260 s. Preklad z nem. orig. Das Haus Habsburg. 2011. ISBN 978-80-556-0702-3.

ĎURICA, Stanislav. Milan. 2003. *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Tretie vydanie. Bratislava: LÚČ, 1995, 838 s. ISBN 80-7114-386-3.

GRAUS, Igor. 1996. Rád zlatého rúna. Najcennejšie burgundské dedičstvo. In: *Historická revue*. ISSN 1335-6550, 1996, roč. 7, č. 2/1996, s. 8-10.

GRAUS, Igor. 2017. *Pro virtute et merito : Vznik a vývoj vyznamenání do roku 1815*. Prvé vydanie. Bratislava: VEDA, 2017, 568 s. ISBN 978-80-224-1479-1.

HALÁSZOVÁ, Ingrid. *Objekty pôvabu a úžitku*. [Vysokoškolské skriptá], Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2017, s. 153

LOBKOWICZ, František. *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha: Libri, 1995, 238 s. ISBN 80-901579-9-8.

KOLÁČNÝ, Ivan. *Řády a vyznamenání Habsburské monarchie*. Praha: Elka Press, 2006, 300 s. ISBN 80-902745-9-5.

KONYA, Peter. a kol. *Dejiny Uhorska (1000 – 1918)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2013, 790 s. ISBN 978-80-555-0921-1

MELICHOVÁ, Jana. *Detský portrét v Uhorsku*. [Diplomová práca] / Jana Melichová. – Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Filozofická fakulta; Katedra dejín a teórie umenia. – Školiteľ: Mgr. Ingrid Štibraná, PhD.



Stupeň odbornej kvalifikácie: Magister dejín a teórie umenia. – Trnava: FF TU, 2012, 72 s.

SEGEŠ, Vladimír - ŠEDOVIÁ, Božena. *Pramene k vojenským dejinám Slovenska*. Bratislava: VHÚ, 2019, 245 s. ISBN 978-80-89523-56-6.

### **Štúdiá v zborníku:**

DANGL, Vojtech. Bitka pri Trenčianskej Turnej a otázky kuruckého vojenstva. In *Nedaleko od Trenčína: Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. SEGEŠ, Vladimír – ŠEDOVIÁ, Božena. Trenčianska Turná - Bratislava: Eterna Press, 2008, Trenčianska Turná - Bratislava: Eterna Press, 2008, s. 103-118.

MRVA, Ivan. Povstanie Františka II. Rákociho. In *Nedaleko od Trenčína: Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. (ed.) Vladimír. Segeš, Božena. Šedová. Trenčianska Turná - Bratislava: Eterna Press, 2008, s. 63-85.

### **Článok v seriálovej publikácii:**

PRIZER, W. F. Brussels and the Ceremonies of the Order of the Golden Fleece. In *Revue Belge de Musicologie*. Brussel : Soc. Belge de Musicologie, 2001, Vol. 55, s. 69-90. ISSN 0771-6788

### **Internetové zdroje:**

AQUINO, Gabriel. *Habsburg Royal Orders*. 2019. [cit.1.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://royalwatcherblog.com/2019/01/11/habsburg-royal-orders/>>

*Odev na Slovensku pod vplyvom barokovej módy (20. roky 17. storočia až 20. roky 18. storočia)*. Profil slovenskej kultúry. [cit.3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://profil.kultury.sk/sk/odev-na-slovensku-pod-vplyvom-barokovej-mody-20-roky-17-storocia-az-20-roky-18-storocia/>>

*Renesančný odev na Slovensku (koniec 15. storočia až 20. roky 17. storočia)*. Profil slovenskej kultúry. [cit.3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://profil.kultury.sk/sk/renesancny-odev-na-slovensku-koniec-15-storocia-az-20-roky-17-storocia/>>

BUZÁSI, Enikő. a kol. *Európa fejedelmi udvaraiban, Mányoki Ádám, Egy arcképfestő-pálya szereplői és helyszínei* [online]. Budapešť: Magyar Nemzeti Galéria, 2003/1, 114 s. [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete:

<[https://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ\\_NEMG\\_kv\\_08\\_Europa/?pg=86&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/ORSZ_NEMG_kv_08_Europa/?pg=86&layout=s)>

*Charles II.* In *Encyclopaedia Britannica* [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Charles-II-king-of-Spain>>

*Imre Thököly.* In *Encyclopaedia Britannica* [cit.3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Imre-Thokoly>>

LIBES, Kenna. *CHAPERON*. Fashion History Timeline, 2020. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://fashionhistory.fitnyc.edu/chaperon/>>

MARKO, Vladimír. *František II. Rákoci: Vodca, ktorý obetoval v prospech slobody Maďarska svoj život*. týždeň, 2021. [cit.28.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.tyzden.sk/kultura/75508/frantisek-ii-rakoci-vodca-ktory-obetoval-v-prospech-slobody-madarska-svoj-zivot/>>

ÓDOR, Imre. a kol. *Baranya Történelmi közlemények V. - VI. Évfolyam*, Pécs: Baranya Megyei Levéltár, 1992-1993, 235 s. [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete: <[https://library.hungaricana.hu/en/view/BARM\\_btk\\_1992-93/?pg=38&layout=s](https://library.hungaricana.hu/en/view/BARM_btk_1992-93/?pg=38&layout=s)>

PETIŠKA, Eduard. *Iasón a Médea*. Staré grécke báje a povesti, 2021. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://grecke-baje.wordpress.com/2013/04/25/iason-a-medea/>>

PETIŠKA, Eduard. *O zlatom rúne*. 2013. Staré grécke báje a povesti. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://grecke-baje.wordpress.com/2013/04/04/o-zlatom-rune/>>

*Philip III.* In *Encyclopaedia Britannica* [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Philip-III-duke-of-Burgundy>>

PINDEDI SALAZAR, Julián. *Historia de la Insigne Orden del Troisón de Oro*, Madrid, 2018, 673 s. ISBN 978-8434024915 [Cit. 12.11.2021] Dostupné na internete: <[https://www.boe.es/biblioteca\\_juridica/abrir\\_pdf.php?id=PUB-DH-2018-95\\_1](https://www.boe.es/biblioteca_juridica/abrir_pdf.php?id=PUB-DH-2018-95_1)>

SEGEŠ, Vladimír. Už mladé roky Františka II. Rákociho boli dobrodružné. In *Historická revue*, 2018, roč. 29, č. 9/2018, ISSN 1335-6550 [cit. 2.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://historickarevue.sme.sk/c/22528751/uz-mlade-roky-frantiska-ii-rakociho-boli-dobrodruzne.html>>

Magyar Nemzeti Galéria: *Francis Rákóczi II.* [Cit. 4.12.2021] Dostupné na internete: <<https://en.mng.hu/francis-rakoczi-ii/>>

*St. Andrew.* In *Encyclopaedia Britannica* [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/biography/Saint-Andrew>>

Sväté písmo: *Sdc 6, 36-40.* Sväté písmo, 2021. [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://svatepismo.sk/kniha-sudcov-6>>

*The Order of the Golden Fleece.* In *Encyclopaedia Britannica* [cit.27.11.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/topic/The-Order-of-the-Golden-Fleece>>

*War of the Spanish Succession.* In *Encyclopaedia Britannica* [Cit. 3.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.britannica.com/event/War-of-the-Spanish-Succession>>

## Katalóg obrazovej prílohy

Obr. č. 1 Neznámy autor: Detský portrét Františka II. Rákociho, 1684, plátno, olej; 130.3x92 cm, Maďarské národné múzeum <[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Child\\_portrait\\_of\\_Francis\\_II\\_R%C3%A1k%C3%B3czy\\_1684.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Child_portrait_of_Francis_II_R%C3%A1k%C3%B3czy_1684.jpg)>

Obr. č. 2 Neznámy autor: Ján Kemény, princ Transylvánie, asi 1661, plátno, olej; rozmer neuvedený, zbierka neuvedená <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann\\_Kem%C3%A9ny\\_-\\_F%C3%BCrst\\_von\\_Siebenb%C3%BCrgen.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Kem%C3%A9ny_-_F%C3%BCrst_von_Siebenb%C3%BCrgen.jpg)>

Obr. č. 3 Neznámy autor: Portrét Františka I. Rákociho, originál cca. 1670; kópia 20. storočia, olej, plátno, rozmer neuvedený, hradné múzeum Sárospatak <<http://www.npg.hu/component/jcollection/item/2179-2021-10-25-15-53-10>>

Obr. č. 4 David Richter starší: Portrét Františka II. Rákociho, 1704, olej, plátno, 77 x 61.5 cm, Maďarské národné múzeum <<https://www.hung-art.hu/frames-e.html?/english/r/richter/muvek/rakoczi.html>>

Obr. č. 5 Adam Mányoki: Portrét princa Františka II. Rákociho, 1707, olej, plátno, rozmer neuvedený, Maďarské národné múzeum <[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%A1nyoki\\_II.\\_R%C3%A1k%C3%B3czy\\_Ferenc\\_1707.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%A1nyoki_II._R%C3%A1k%C3%B3czy_Ferenc_1707.jpg)>

Obr. č. 6 Adam Mányoki: Portrét princa Františka II. Rákociho, 1712, olej, plátno, 77,5 x 62,5, Maďarská národná galéria <[https://sk.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:II.\\_R%C3%A1k%C3%B3czy\\_Ferenc\\_M%C3%A1nyoki.jpg](https://sk.wikipedia.org/wiki/S%C3%BAbor:II._R%C3%A1k%C3%B3czy_Ferenc_M%C3%A1nyoki.jpg)>

Obr. č. 7 Neznámy autor: Ján V. Pálfi, 18. storočie, olej, plátno, rozmer neuvedený, hradné múzeum Sárospatak <<http://www.npg.hu/component/jcollection/item/2178>>

## Obrazová příloha



Obr. č. 1 Neznámý autor: Detský portrét Františka II. Rákociho, 1684, plátno, olej; 130.3x92 cm, Maďarské národné múzeum



Obr. č. 2 Neznámy autor: Ján Kemény, princ Transylvánie, asi 1661, plátno, olej; rozmer neuvedený, zbierka neuvedená



Obr. č. 3 Neznámy autor: Portrét Františka I. Rákociho, originál cca. 1670; kópia 20. storočie, olej, plátno, rozmer neuvedený, Hradné múzeum Sárospatak



Obr. č. 4 David Richter starší: Portrét Františka II. Rákociho, 1704, olej, plátno, 77 x 61.5 cm, Maďarské národní múzeum





Obr. č. 5 Adam Mányoki: Portrét princa Františka II. Rákociho, 1707, olej, plátno, rozmer nevedený, Maďarské národné múzeum



Obr. č. 6 Adam Mányoki: Portrét princa Františka II. Rákociho, 1712,  
olej, plátno, 77,5 x 62,5, Maďarská národná galéria



Obr. č. 7 Neznámy autor: Ján V. Pálfi 18. storočie, olej, plátno, rozmer neuvedený, Hradné múzeum Sárospatak

# ANTON VALC SULÍNY (\*1787 – † 1866) – TRNAVSKÝ VEĽKOOBCHODNÍK S VÍNOM

ALENA MACKOVÁ

## Anton Valc Sulíny (\*1787 – † 1866) - wine wholesaler from Trnava

**Abstract:** The aim of the study is to point out an important person in regional history - a wine wholesaler from Trnava, living at the turn of the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries. First of all, we mainly deal with the brief family background of Anton Valc, the beginnings of his career in the wine trade. Subsequently, we point out the exceptional construction activity and unique wine cellars, which are related to the activities of this important burgher and later the nobleman of Trnava. At the same time, we pay considerable attention to the huge barrel that was hidden in these cellars, as well as to other curiosities that were located in them. Especially thanks to the uniqueness of Sulíny's cellars and a barrel of unprecedented proportions, which was unparalleled in the Austro-Hungarian monarchy, the reports of several travellers or journalists have been preserved about this merchant. Thanks to these period reports, we can look into life in the city of Trnava at the turn of the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries, but we can also vividly visualize the spaces that are described in detail in them. Of course, Anton Valc Sulíny was not only an entrepreneur and wine merchant, but also an aging father and head of the family. Since he had sons, he had to hand over his business to whom. However, towards the end of his life, his business was no longer so successful and after his sons took over, it gradually declined. However, other business families were on the rise.

**Keywords:** Anton Valc Sulíny, wine trade, 18<sup>th</sup> – 19<sup>th</sup> century, Trnava, wine cellars, wine barrel

Trnava vždy patrila a stále patrí k najvýznamnejším mestám na Slovensku. Svedčí o tom jej dejinný vývoj, ako aj fakt, že sa vždy dokázala povzniesť nad nešťastia v podobe vojen a požiarov, ktoré ju postihli. Trnava je zároveň aj mestom, ktoré sa môže pochváliť množstvom významných osobností, ktoré sa tu narodili, alebo pôsobili. Takouto, hoci v súčasnosti nie až tak známou osobnosťou, nepochybne bol aj Anton Valc Sulíny, trnavský veľkoobchodník s vínom. Trnavu môžeme tiež označiť za vinohradnícke mesto, pretože zakladanie vinohradov a obchodovanie s vínom tu siaha už do 13. storočia. V priebehu novoveku sa však táto tradícia postupne

narúšala. Celkovo ale možno povedať, že v priebehu 19. storočia sa Trnava aj zásluhou Antona Valca Sulínyho opäť dostala do centra pozornosti obchodu s vínom.

Nanešťastie sa o Antonovi Valcovi a jeho rodine nezachovalo väčšie množstvo prameňov. Informácie o jeho rodinných zväzkoch možno vyčítať hlavne z matrik,<sup>1</sup> prípadne z testamentov. Väčšie množstvo dostupných a zachovaných prameňov sa týka obchodu s vínom, v ktorých figuruje aj meno Antona Valca Sulínyho. Napriek názvu fondu však nejde o prípady konkrétnych transakcií.<sup>2</sup> Paradoxne najširšie spektrum podrobností o činnosti Antona Valca môžeme nájsť v dobovej tlači, prevažne z rakúskej časti monarchie.

Trnavu osemnásteho storočia možno označiť za veľmi živé a činorodé mesto plné trhov a príležitostí. Je to tiež obdobie intenzívnej výstavby, čo je prirodzený dôsledok vytúženého obdobia mieru. Ján Henrich Zedler vo svojom lexikóne z roku 1746 uvádza, že v Trnave sa v tomto období ako v mieri, tak aj v čase vojny zdržiavalo a žilo veľa šľachty.<sup>3</sup> Tvárou a obrazom mesta bola meštianska vrstva, pričom mnohí, ktorí v tejto dobe nadobudli meštianske právo, nemali trnavský, ba ani uhorský pôvod. Obdobie prosperity 18. storočia ale začalo postupne stagnovať, a to najmä pod vplyvom preloženia Trnavskej univerzity do Budína v roku 1777 (hoci treba poznamenať, že isté prejavy upadania sa prejavili už začiatkom 60. rokov). Obchodná činnosť však na rozdiel od remesiel prejavovala známky úpadku aj v čase najväčšieho rozmachu iných odvetví. Paradoxne, najvýraznejší pokles rentability zaznamenal obchod s vínom. Dôvodom bolo dovážanie lacnejšieho dolnozemskeho vína, konkurencia v podobe kupcov z Balkánu, ale predovšetkým odstúpenie Sliezska Prusku, keďže veľká časť vína z trnavskej oblasti smerovala práve na sliezske trhy.

Koncom 18. a začiatkom 19. storočia už Trnava nebola natolko atraktívnym mestom na usadenie, o čom svedčia počty novoprijatých

---

<sup>1</sup>Všetky zachované matriky sú dostupné v elektronickej verzii na portáli Familysearch (<<https://www.familysearch.org/>> )

<sup>2</sup> Uložené v Štátnom archíve v Trnave, vo fonde Magistrátu Trnavy s názvom Vináriá. Existuje tu ucelená zložka 1822 – 1830 *Spisy o transakciách Antona Szulinyho s vínom*.

<sup>3</sup> Originál neskoršej tlače pochádzajúci z roku 1750 dostupný na internete: ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste (1732 – 1754)*. Leipzig, Halle, 1750, s. 2218 – 2223. [ cit. 2021-12-21 ] <<https://www.zedlerlexikon.de/index.html?c=blaettern&seitenzahl=1122&bandnummer=45&view=150&l=de>>

mešťanov. Väčšinu z nich tvorili osoby domáceho uhorského pôvodu, resp. priamych potomkov trnavských rodín. Úpadok si možno všimnúť aj v celokrajinskom súpise z roku 1828. Zrušené boli mnohé náboženské rády, Ostrihomská kapitula sa v roku 1820 presunula späť do Ostrihomu, a naďalej rezonovalo aj preloženie univerzity do Budína. Mesto opúšťali mnohé magnátske rodiny.<sup>4</sup> Napriek týmto navonok nie príliš nádejným vyhlídkam, predstavovala Trnava stále lepšiu voľbu na usadenie sa, ako mnohé iné uhorské mestá a mestečká v tom čase. Jednou z rodín, ktoré si túto skutočnosť uvedomovali, boli aj Valcovci. Situácia ohľadom trnavského obchodu sa postupne zlepšovala. Prejavilo sa to napr. stavbou cukrovaru či výstavbou železnice,<sup>5</sup> ale tiež v mimoriadne úspešnej obchodnej činnosti Antona Valca.

Rodina Valcovcov nepochádzala z Trnavy. Otec rodiny, Eberhard Valc, ktorý bol povolaním krčmár, sa spoločne s manželkou Katarínou, rodenou Posengammerovou<sup>6</sup> do Trnavy prisťahovali pravdepodobne pred rokom 1770 zo Šaštína. Patrili teda k strednej obchodníckej vrstve. Najprv vlastnili malý, pomerne odlahlý hostinec. Neskôr sa však Eberhard Valc stal majiteľom väčšieho hostinca „U zlatej hviezdy,“ ktorý mal výhodnejšiu polohu na Hlavnej ulici (dnešná Svätého pasáž), a s najväčšou pravdepodobnosťou aj vyberanejšiu klientelu. Už v decembri roku 1780 bol Eberhard Valc prijatý mestskou radou Trnavy za mešťana. Valcovci si tak mohli pomerne skoro dovoliť odkúpenie dvoch vedľa seba stojacich domov č. 93 a 94 priamo na námestí (bývalá Pracháreň a Mliečne lahôdky). Tu potom Eberhard pokračoval v činnosti hostinského, resp. už skôr hoteliéra. Podľa hodnotenia dvoch členov mestskej rady, ktorí na konci mája 1801 urobili obhliadku domu a hotela, vrátane všetkých skladov a hospodárskych priestorov, bol dom prepychovo zariadený a všetko bolo v bezchybnom stave. Služobníctvo malo vlastný obytný priestor.<sup>7</sup>

---

<sup>4</sup> ŠIMONČIČ, Jozef – WATZKA, Jozef. (Zost.) *Dejiny Trnavy*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 90 – 95.

<sup>5</sup> Úsek Bratislava – Trnava sa staval v rokoch 1838 – 1846. ŠIMONČIČ – WATZKA, *Dejiny Trnavy*, s. 98.

<sup>6</sup> Catharina Possenhamer. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Trnave, Magistrát mesta Trnavy : Testamenty. *Katarína Possenhamerová, manželka Eberharda Waltza*, inv. č. 32715. (Ďalej len MV SR, ŠA TT, MG TT)

<sup>7</sup> ŠIMONČIČ, Jozef. *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava: B-print. 1998, s. 222.

Anton Valc (neskôr Sulíny) sa narodil pravdepodobne v roku 1787 v Trnave, resp. v jej blízkom okolí. Pochádzal z piatich detí, mal dvoch bratov – Eberharda a Karola, a dve sestry – Katarínu a Kláru.<sup>8</sup> Nebol však najstarším synom.<sup>9</sup> O jeho detstve, či období štúdia nemáme informácie. Antonov otec Eberhard zomrel 4. apríla 1810 vo veku 60 rokov, t.j. v čase, keď už bol Anton plnoletý. Záznam v matrike zomrelých pritom znie: „*Eberhardus Valcz, speculans*“, teda hovorovo povedané špekulant či prospechár. V súlade s poslednou vôľou zosnulého však prešiel všetok majetok na jeho manželku Katarínu.<sup>10</sup> Anton Valc sa 24. augusta 1820 v Budmericiach zosobášil s Annou, rodenou Müllerovou.<sup>11</sup> Mali spolu jedenásť detí,<sup>12</sup> pričom neskôr obývali dom na predmestí, kde sa nachádzali aj povestné Valcove pivnice. V tomto období bol už Anton Valc uznávaným veľkoobchodníkom s vínom.

Na počiatku Antonovej kariéry veľkoobchodníka s vínom stála jeho matka Katarína, rodená Posengammerová. Len tri mesiace po smrti manžela, teda v novembri 1810, vydala pokyn na začatie stavebných prác. Mysliac na budúcnosť syna Antona, nechala na predmestí Trnavy, na mieste bývalej jezuitskej záhrady (tzv. *Stelly*),<sup>13</sup> budovať vínne pivnice. Tento plán však pravdepodobne zamýšľala uskutočniť už skôr, zrejme s pomocou manžela. Návrh rozpočtu Antona Grüna, ktorý bol stavbou pivníc poverený, bol totiž vyhotovený ešte 2. apríla 1810, teda dva dni pred smrťou Eberharda Valca. Grün celkovo počítal s predpokladanou spotrebou až 160 000 pálených tehál. Vínne pivnice boli dokončené o tri roky neskôr. V apríli 1813 si už pivničné priestory obhliadali dvaja senátori mesta. Anton tieto

---

<sup>8</sup> MV SR, ŠA TT, MG TT Testamenty. *Katarína Possenhamerová, manželka Eberharda Waltza*, inv. č. 32715.

<sup>9</sup> O rok skôr sa v Trnave narodil Antonov starší brat Eberhard Peter. V tomto čase ešte vlastnili Valcovci v Trnave dom č. 18 (t.j. dnešná Svätého pasáš na Hlavnej ulici). *Matrika Trnavy (Krsty) 1786 -1798*, inv. č. 2421, pag. 20.

<sup>10</sup> ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 222.

<sup>11</sup> *Matrika Trnavy (Manželstvá) 1781 – 1836*, inv. č. 2435, pag. 334.

<sup>12</sup> Jána Antona Eberharda (\*1813), Annu Katarínu Julianu (\*1814), Ernesta Ludovíta Jozefa (\*1816), Jána Rudolfa Vincenta (\*1818), Alexandra Gustáva Maximiliána (\*1819), Klementínu Máriu (\*1821), Máriu Paulínu (\*1822), Emanuela Angeliku Jozefu (\*1824), Wilhelminu Jozefu Máriu (\*1825), Paulínu Žofiu Máriu (\*1827), Fidelisa Jozefa Máriu (\*1828). *Matrika Trnavy (Krsty) 1810 – 1822*, inv. č. 2423 a 1823 – 1829, inv. č. 2424.

<sup>13</sup> Ide o priestor na rozhraní dnešných ulíc : Kolárova a Sladovnícka.

pivnice postupne rozširoval podľa potreby, a to najmä okolo roku 1824, keď potreboval vytvoriť priestor pre svoj povestný obrovský vínný sud, ktorému sa ešte budeme venovať.<sup>14</sup>

Opis vzhľadu Valcových (už rozšírených) pivníc sa nám zachoval z viacerých zdrojov. Prvý pochádza zo správy dvoch trnavských senátorov, Františka Farkaša a Jána Sundryho, ktorú predložili 1. mája 1824. Pivnice však hodnotili mimoriadne stručne, ako *prekrásne s gotickou klenbou*.<sup>15</sup> Podrobnejšia je správa doktora a profesora Rummyho z Bratislavy, pochádzajúca rovnako z roku 1824. Uverejnená bola v časopise *Archív pre históriu, štatistiku, literatúru a umenie*. Priestory mali pozostávať z hlavnej veľkej pivnice, ktorá bola zdobená stĺpmi. Nachádzal sa tu aj portrét arcivojvodu a palatína Uhorska Jozefa Habsburského v životnej veľkosti. Táto časť pivnice s obrovskou dvíhajúcou sa tehlovou klenbou v tvare pologule pripomínala autorovi skôr kaplnku ako priestor používaný na skladovanie vína. Táto centrálna časť pivnice slúžila výhradne na skladovanie suda impozantných rozmerov. Po bokoch boli malé polmesiacovité pivničné výklenky. Rovnako ako sud mali byť viditeľné zhora zo záhrady. Po oboch stranách centrálnej pivnice boli uložené malé sudy umeleckého spracovania z dielne majstra Mateja Trebiča (*Mathiasa Trebitscha*). Ďalšie dve novšie pivničné chodby kopírovali prednú stranu domu Valcovcov. Boli v nich umiestnené väčšie sudy s obsahom okolo 150 – 160 okovov, ako aj unikátne sudy rôznych tvarov (oválne, podlhovasté, alebo 6, 8 a 10 hranné, z ktorých niektoré boli zozadu guľaté). Tieto zaujímavé konštruované sudy boli rovnako dielom majstra Trebiča z Páfkostolia (Pécs v dnešom Maďarsku). Ďalším unikátom boli sudy s dvojitém dnom, ktoré obsahovali súčasne biele i červené víno. Doktor Rummy tiež poznamenal, že Anton Valc mal ďalej v pláne vysadiť povrch pivnice anglickými drevinami a umiestniť zhora otvor takým spôsobom, aby ním bolo možné naplňať obrovský sud v centrálnej pivnici.<sup>16</sup> Tento

---

<sup>14</sup> Anton Grün bol nielen staviteľ v Trnave, ale zároveň aj staviteľ Bratislavskej stolice. V roku 1824 realizoval napr. stavbu Župnej nemocnice na predmestí Trnavy (neďaleko Valcových pivníc) a v roku 1831 trnavského mestského divadla. ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 316 – 317.

<sup>15</sup> Tamže, s. 222.

<sup>16</sup> HRUBALA, Martin. Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?! In *Novinky z radnice XXII/4*, 2011. [cit. 2021-12-21] Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>; *Mittheilungen der k.k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der*



popis Valcových pivníc je pomerne podrobný. Čitateľ celej Rummyho správy si dokáže pomerne ľahko vytvoriť obraz o vzhľade týchto pivníc, ktoré ukrývali tolko pozoruhodností.

Ďalšie detaily o podobe Valcových pivníc poskytuje úryvok z cestopisu Adalberta Jozefa Krickhela z roku 1831, ktorý spísal na základe osobného putovania uskutočneného rok predtým. Cestovateľa na prvý pohľad zaujal tri siah vysoký kopec (okolo 5,7 metra), ktorý sa týčil v záhrade. Išlo o klenbu spomínanú v Rummyho úryvku, ukrývajúcu mohutný sud. Uvádza, že na tomto kopci bol umiestnený chrám so sochami Bakcha a Léthe. Do pivnice sa malo zostupovať po koľajách, pričom chodby lemované sudmi rôznych tvarov boli osvetlené viac ako štyridsiatimi lustrami. K povestnému sudu do centrálnej časti pivnice mali spoločne kráčať viac ako pol hodinu. Zaujímavý je aj opis priestoru nad pivnicami. Krickhel spomína veľkú ovocnú záhradu, menšiu kvetinovú záhradu, ružovú aleju vedúcu k budove kúpeľa a akémusi pavilónu, ktorý mal byť podľa cestovateľových slov *kráľovský zariadený*.<sup>17</sup>

Toto všetko bolo umiestnené na Valcovom pozemku s domom na predmestí. V blízkosti sa neskôr celkom určite nachádzali ďalšie objekty, ktoré patrili tejto zámožnej rodine. O to zarážajúcejší je fakt, že už v roku 1893 sa na tomto mieste rozprestieral rozsiahly komplex budov Treumannovej sladovne (v súčasnosti Trnavské sladovne Lycos).<sup>18</sup>

Nesporne najväčšou kuriozitou a lákadlom Valcových pivníc bol unikátny vínný sud značných rozmerov. Zmienky o obrovských vínných sudoch nachádzame už od stredoveku. Boli ukážkou bohatstva, prestíže a mimoriadneho vkusu nielen majiteľa, ale tiež debnárskeho majstra, ktorý takýto

---

*Natur und Landeskunde in Brünn*. Juli bis December 1824. (Archív pre históriu, štatistiku, literatúru a umenie z roku 1824), s. 397 – 400. Dostupné na internete : <<https://books.google.sk/books?id=q7ZeAAAAcAAJ>> (Ďalej len Archív pre históriu, štatistiku, literatúru a umenie).

<sup>17</sup> JUDINYOVÁ, Jana. Trnava a jej zaujímaví obyvatelia pred 175 rokmi. In *Novinky z radnice*; [cit. 2021-12-21] Dostupné na internete : <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/1912>>; KRICKHEL, Adalbert Joseph. *Wanderung von Wien über Preßburg und Tyrnau in die Bergstädte Schemnitz, Kremnitz und Neusohl, und von da in die Turotz und das Waagthal*. Wien 1831, s. 65 – 68. [cit.2021-12-22] Dostupné na internete : <<http://mandadb.hu/tart/mcitem/385132>>

<sup>18</sup> Časť pivníc z roku 1810 sa dodnes zachovala. Zoznam hmotných nehnuteľných pamätihodností obce Trnava (Treumannova sladovňa uvedená pod č. 98). [cit. 2021-12-22] Dostupné na internete : <[http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak\\_vzn\\_240\\_zoznam\\_pamatihodnosti.pdf](http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak_vzn_240_zoznam_pamatihodnosti.pdf)>

jedinečný sud vytvoril. K jedným z najstarších sudov netradičných rozmerov patrí sud z Bambergu, pochádzajúci z roku 1340. Jeho objem bol okolo 44 000 litrov. Približne z roku 1500 pochádza 100 000 litrový sud z Kestenburgu. Do dnešných čias sa zachoval posledný z troch heidelberských sudov, vyhotovený v roku 1750, ktorý poňal až 230 000 litrov vína. Z Königstenu, zo začiatku 18. storočia pochádza zrejme najväčší známy sud s objemom až 254 000 litrov. Z uvedeného vyplýva, že hoci boli takéto sudy raritné, zmienky o nich sa zachovali dodnes. Okrem nespornej umeleckej hodnoty a tradičnej hospodárskej funkcie sa takéto kolosálne debnárske diela využívali najmä na zábavu panstva. Na chrbtoch sudov si často vybudovali galérie so zábradlím, slúžiace na slávnostné hostiny. Dokonca sa stávalo, že hudobníkov umiestnili priamo do obrovského suda, aby dosiahli lepšiu akustiku.<sup>19</sup> Okrem panstva však impozantné sudy mohli vlastniť aj bohatí obchodníci s vínom. Pre nich sud predstavoval doslova reklamu, rovnako ako rozsiahle pivnice. To bol istotne dôvod, prečo sa aj Anton Valc stal majiteľom takéhoto obrovského suda.

Sud Antona Valca môžeme nepochybné zaradiť medzi ohromné a atypické. Jeho objem bol až 2 110 a štvrt okova (t.j. približne 114 000 litrov). V roku 1823 ho na objednávku v priebehu jedného roka vyrobil debnársky majster Martin Donner v Pešti. Na dĺžku meral približne 6,16 metra, na výšku asi 5,4 metra.<sup>20</sup> Drevo pochádzalo zo slovinských lesov. Sud spájalo 22 železných obručí, ktoré vážili okolo 4 760 kilogramov (85 centov).<sup>21</sup> Podrobnejšie informácie o vzhľade suda poskytuje najmä už spomínaný cestovateľ Adalbert Jozef Krickhel. Na vrchol suda mali podľa neho viesť dve schodiská po 32 schodov. Hore sa nachádzala galéria s pevnou podlahou, na ktorej vraj už neraz tancovalo šesť párov súčasne. Prednú stranu suda zdobil vyrezávaný portrét uhorského palatína, arcivojvodu Jozefa Habsburského. Z oboch strán sud obklopovali už spomínané menšie sudy s objemom asi 50 okovov (asi 2 715 litrov), ktoré obsahovali súčasne biele i červené víno. Vyrobené boli zo vzácneho a nevšedného dreva.<sup>22</sup> Zo správy doktora Rummyho zase vieme, že po tom, ako debnár

<sup>19</sup> ZAJAC, Igor. Obrovský sud a pivnice Antona Szulinyho v Trnave. In *Vlastivedný časopis*, 1982, roč. 31, č. 1, s. 41-42.

<sup>20</sup> Vyjadrené v dobových mierach – dĺžka suda bola 19 stóp a 6 palcov, výška 16 stóp a 11 palcov. ŠIMONČIČ, J. *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 222.

<sup>21</sup> Tamže, s. 222.

<sup>22</sup> JUDINOVÁ, *Trnava a je zaujímaví obyvatelia pred 175 rokmi.*, [cit. 2021-12-23]

Martin Donner dokončil svoje dielo, ho v lete roku 1823 v Pešti vystavoval verejnosti za vstupné. To pokrývalo časť nákladov na jeho transport a opätovné skonštruovanie v Trnave, ktoré trvalo 90 dní.<sup>23</sup> Výsledkom bolo slávnostné podujatie, ktoré sa v Trnave konalo 19. – 21. apríla 1824. Osobitne zložená komisia zastúpená aj samotným staviteľom Martinom Donnerom overovala konštrukciu ako aj bezpečnosť galérie. Zároveň sud naplnili povestným bielym vínom palatína Jozefa Habsburského, čím sa potvrdil jeho objem. Po naplnení malo 12 mažiarov vypáliť slávnostnú salvu.<sup>24</sup> Išlo teda o nevídanú udalosť, do ktorej bola zaangažovaná veľká časť obyvateľov Trnavy. Informácie o tomto sude zahrnul do svojho diela „*Obrázky zo Slovenska*“ aj súčasník Antona Valca, etnograf Ján Čaplovič. Poznamenal napríklad, že sud stál 30 500 zlatých.<sup>25</sup> V úvode článku uverejneného v časopise *Archív pre históriu, štatistiku, literatúru a umenie* z roku 1824 bol Valcov sud opísaný ako *najväčší a najpozoruhodnejší sud v Rakúskom cisárstve, ako aj v celej Európe*. Jeho unikátnosť však v tom čase nespočívala len na veľkosti. Ani jeden zo súvekých obrovských sudov totiž neplnil svoj účel, teda nebol naplnený vínom. Trnavský sud Antona Valca však áno.<sup>26</sup> To bol ďalší dôvod, prečo sa stal centrom pozornosti a záujmu širokého okruhu ľudí, nielen z Rakúsko-uhorskej monarchie. Do dnešných dní sa ale tento obdivovaný sud nezachoval.

Zámožnosť Antona Valca sa prejavovala nielen vlastníctvom obrovského suda, či obchodovaním s uhorským palatínom Jozefom Habsburským. Valcove povestné pivnice totiž ukrývali aj viaceré výtobytky techniky. Jedným z nich bol veľmi praktický a úsporný lis na víno, ktorý v Mikulove vynašiel istý doktor Jäcke. Získal zaň dokonca cisársko-kráľovské vyznamenanie. Výnimočnosť tohto lisu spočívala v šetrení ľudskej práce a času, vďaka v strede umiestnenému vretenu. Lis dokonca prešoval hrozno natoľko vyvážene, že zrníčka z hrozna sa do muštu nedostali. Podľa

---

Dostupné na internete : <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/1912>>

<sup>23</sup> HRUBALA, *Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?!*, [cit. 2021-12-23] Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>

<sup>24</sup> ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 222-223.

<sup>25</sup> ČAPLOVIČ, Ján. *Obrázky zo Slovenska*. Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 2021-12-27] Dostupné na internete: <[http://zlatyfond.sme.sk/dielo/862/Caplovic\\_Obrázky-zo-Slovenska](http://zlatyfond.sme.sk/dielo/862/Caplovic_Obrázky-zo-Slovenska)>

<sup>26</sup> HRUBALA, *Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?!*, [cit. 2021-12-27] Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>

informácií, ktoré sprostredkoval doktor Rummy z Bratislavy, bol Jäckerov lis umiestnený v samostatnej lisovni, zdobenej dreveným stĺporadím. Anton Valc bol prvým mužom v celom Uhorsku, ktorý si lis tohto typu objednal. Okrem toho bol prvým, koho doktor Jäcke požiadal, aby overil jeho možnosti využitia.<sup>27</sup> Táto skutočnosť sama osebe svedčí o neotrasiteľnom postavení Antona Valca vo svete obchodu s vínom v tomto období. Zároveň, tak ako mnoho ďalších zmienok dokazuje značné finančné prostriedky, ktorými Valc disponoval.

Okrem pokrokového lisu sa Valc mohol pochváliť aj mechanizmom na plnenie vínových fliaš. Prístroj fungoval na dvojfázovej báze. Kým sa jedna fľaša plnila vínom, do druhej, už naplnenej, stroj umiestňoval korkovú zátku. Anton Valc bol podľa všetkého človekom, ktorý dbal aj na evidenciu a správne označenie svojich vín. Pri každom sude sa totiž mala nachádzať srdcovitá bridlicová tabuľka, vsadená do dreva, ktorá obsahovala vínnu odrodu, ročník zberu, ako aj počet okovov.<sup>28</sup> Je pritom viac ako pravdepodobné, že Valc vlastnil podstatne viac podobných vymožeností techniky, či unikátnych predmetov. Príznačný bol pre neho tiež okázalý štýl v architektúre, zachovávajúci prírodné materiály a stredoveké (gotické) prvky.

Zaujímavosťou ale je, že Anton Valc, resp. v tejto dobe už Sulíny (ako nižšie uvidíme), od istého času prenechával časť obchodnej činnosti aj na svojho najstaršieho syna, Jána Antona Sulínyho. Jeho podpis nachádzame napr. v zápisoch tzv. „Kontrolnej knihy.“ Valcovci do nej zaznamenávali nákup vína od miestnych (trnavských) dodávateľov, v čase od novembra 1826 do toho istého mesiaca roku 1829. V priebehu týchto troch rokov od nich nakúpili celkovo 615 sudov vína, ako o tom svedčí uzávierka z 30. novembra 1829.<sup>29</sup>

Tak ako mnohí iní vážení mešťania, začal aj Anton Valc už v roku 1821 pomýšľať na získanie titulu a postavenia šľachtica. Svoju žiadosť cisárovi predložil prostredníctvom Bratislavskej stolice. K žiadosti priložil aj

---

<sup>27</sup> HRUBALA, *Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?!*, . [cit. 2021-12-27] Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>

<sup>28</sup> HRUBALA, *Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?!*, [cit. 2021-12-28] Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>

<sup>29</sup> MV SR, ŠA TT, MG TT : *Vináriá, 1822 – 1830 Spisy o transakciách Antona Szulinyiho s vínom*, kr. č. 3.

dokumenty dokazujúce jeho zásluhy a zásluhy jeho najbližších rodinných príslušníkov. V roku 1803, v čase najväčšieho nedostatku mäsa, mal napr. Antonov budúci svokor Ján Müller dodávať mäso invalidom v Trnave a Leopoldove. V rokoch 1805 – 1810 mal zase Anton, ešte so svojim otcom Eberhardom, dodávať červené víno zraneným a chorým vojakom, pre potreby ktorých uvoľnili aj tri vlastné miestnosti. Ďalší bod zásluh sa týkal výnosnej živnosti, teda predaja len tých najkvalitnejších vín. V roku 1819 požičal Anton bez úrokov 1500 zlatých na náhradu škôd spôsobených požiarom v neďalekej trnavskej obci Ružindol. Okrem toho požičal bez úrokov 1 000 zlatých na rok na správu domu vojenských invalidov v Trnave, pričom pôvodná suma pôžičky činila len 60 zlatých.<sup>30</sup>

Ťažko povedať, či na základe uvedených zásluh, ale faktom je, že cisár skutočne Antonovi Valcovi priznal šľachtický titul. Oficiálne sa tak stalo 28. marca 1827, pričom v prameni stojí: ... *sub nomine Szulényi elevatus esset* ...<sup>31</sup> Titul bol odvodený od majetkov na Spiši, v okolí obce Sulín. Záznam v matrike z roku 1831 však hovorí, že Anton Valc používal šľachtické priezvisko už od novembra 1826.<sup>32</sup> Rodné priezvisko *Valcz* bolo pri záznamoch krstu všetkých detí zmenené na *nobilis Szulényi*.<sup>33</sup> Toto povýšenie do šľachtického stavu sa okrem hlavy rodiny vzťahovalo na jeho manželku Annu (rod. Müllerovú) a ich deti. Antonova matka Katarína, rodená Posengammerová si však ponechala pôvodné manželovo priezvisko. Zároveň s titulom získal, v tom čase už Anton Sulíny, aj právo používať erb.<sup>34</sup> Pre veľaváženého meštana a veľkoobchodníka s vínom Antona Valca znamenalo nadobudnutie šľachtického titulu ďalšie zvýšenie prestíže celej rodiny. Ako sa neskôr ukázalo, majetky rodu a sféra podnikania sa neskôr neorientovala už len na obchod s vínom, ale aj na ďalšie odvetvia hospodárstva

Anton Valc Sulíny nadobudol v priebehu rokov svojej aktívnej

---

<sup>30</sup> ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 223.

<sup>31</sup> MV SR, ŠA TT, MG TT : Vináriá, 1822 – 1830 *Spisy o transakciách Antona Szulinyiho s vínom*, kr. č. 3.

<sup>32</sup> *Matrika Trnavy (Krsty) 1829– 1836*, inv. č. 2424 pokračovanie., pag. 279.

<sup>33</sup> napr. pri narodení dcéry Anny Kataríny Juliany v novembri 1814. *Matrika Trnavy (Krsty) 1810– 1822*, inv. č. 2423, pag. 107.

<sup>34</sup> Išlo o štvormo delený štít. V prvom a štvrtom poli sa nachádzala trúba a nad ňou tri hviezdy. V druhom a treťom poli boli umiestnené dve ruky a dve hviezdy. ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 223.

obchodníckej činnosti značný majetok. Ovládal veľkoobchod s vínom, expandoval aj do zahraničia. Okrem Rakúsko-uhorskej monarchie vyvážal svoje vína aj do Čiech, na Moravu, do Poľska, Pruska, Sliezska či Anglicka. Zároveň obchodoval s najvýznamnejšími postavami v krajine, vrátane palatína Jozefa Habsburského. Získaním šľachtického titulu sa len potvrdilo postavenie rodiny. V roku 1840 už Anton Valc vlastnil okrem prekvitajúcich vínnych pivníc aj pálenicu a výčap piva.<sup>35</sup> Súdržnosť podnikateľskej rodiny sa však pomaly vytrácala. Dňa 22. mája 1843 zomrela Antonova matka Katarína vo veku 86 rokov.<sup>36</sup> Testament záväzne spísala 8. mája 1839. Zverejnený bol po jej smrti 19. júna 1843 a bol zapísaný v nemčine. Sumu 10 zlatých odkázala rádu františkánov, rovnakú čiastku venovala uršulínkam a lazaretu.<sup>37</sup> Synovi Antonovi ako aj dcére Kataríne odkázala len 1 600 zlatých, keďže jej mali dlhovať sumu 800 zlatých. Ďalšej dcére Kláre odkázala plnú sumu, teda 2 000 zlatých. Zaujímavé však je, že najvyššiu sumu, 6 993 zlatých, ako aj oba domy na námestí (č. 93 a 94, dnešná Pracháreň), vrátane šatstva a mobiliáru odkázala svojej neveste Terézii, manželke najmladšieho syna Eberharda. Dôvodov na takéto konanie mohlo byť viacero. Každopádne je pravdou, že Anton rozhodne netrpel núdzou a matkine peniaze nepotreboval. Mesto Trnava totiž v rokoch 1843 – 1844 odhadovalo majetok bratov Valcovcov celkovo na 47 654 zlatých, z toho 14 800 zlatých bolo v aktívach.<sup>38</sup>

Aj Antonov druhý najstarší syn, Ernest Ľudovít, sa angažoval v otcovom podnikaní. Svedčí o tom kúpnopredajná zmluva medzi Ernestom a jeho rodičmi, Antonom a Annou z 30. januára 1847. Na jej základe predali synovi všetok majetok, ktorý sa nachádzal na predmestí (na mieste bývalej jezuitskej záhrady, tzv. *Stelly*). Išlo o sladovňu, pálenicu, ale aj octáreň, mlyny, pily a všetko príslušenstvo, či hospodárske budovy. Zarážajúce však je, že majetok musel byť ocenený prostredníctvom súdneho odhadu.<sup>39</sup>

Anton Valc Sulíny zomrel 8. apríla 1866 vo veku 79 rokov na zápal pľúc. Pochovaný mal byť 10. apríla 1866 na Novom cintoríne v Trnave, avšak jeho hrob sa pravdepodobne nezachoval. Ako bydlisko je v matrike úmrtí

<sup>35</sup> ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 223.

<sup>36</sup> *Matrika Trnavy (Úmrtia) 1837– 1849*, inv. č. 2441, pag. 274.

<sup>37</sup> MV SR, ŠA TT, MG TT Testamenty. *Katarína Possenhamerová, manželka Eberharda Waltza*, inv. č. 32715.

<sup>38</sup> ŠIMONČIČ, *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*, s. 223.

<sup>39</sup> Tamže, s. 223.

uvedený dom č. 19 v Trnave.<sup>40</sup> Po uzavretí zmluvy so synom Ernestom sa tak najpravdepodobnejšie presťahoval aj s manželkou do centra Trnavy (na dnešnú Hlavnú ulicu). Paradoxne ide o nehnuteľnosť susediacu s domom č. 18, teda priestorom, v ktorom bol situovaný hostinec „U zlatej hviezdy“ Antonovho otca Eberharda.<sup>41</sup>

V podnikateľskej činnosti týkajúcej sa veľkoobchodu s vínom pokračoval Antonov syn Ernest. Ďalších približne dvadsaťpäť rokov sa mu darilo udržiavať túto živnosť. Avšak už v roku 1893 sa na mieste známych pivníc a Valcovho domu na predmestí rozkladal komplex budov Treumannovej sladovne.<sup>42</sup>

Rodina Valcovcov-Sulínyovcov však aj naďalej žila v Trnave. Napríklad dcéra Ernesta Sulínyho, Rozália Anna, si vzala za manžela Adolfa Gustáva Riednera. Ten prevádzkoval v meste tehelňu do konca 70. rokov 19. storočia. Začiatkom 90. rokov bol jej názov *Mike Róza és tsa*.<sup>43</sup>

Výnosnosť veľkoobchodu s vínom pravdepodobne klesala a to sa odrazilo aj na tejto obchodníckej rodine. Slávne Valcove pivnice, záhrady a dom na predmestí Trnavy zanikli a boli nahradené modernejšími budovami. Veľkoobchod s vínom bol vytlačený pivom a výrobou sladu.

\*

Rodina Valcovcov bola súčasťou života a diania v Trnave v pozoruhodnom období prelomu 18. a 19. storočia. Napriek tomu, že nepochádzala z Trnavy, zanechala tu po sebe výraznú stopu. Usadenie sa a život v Trnave neboli pre Eberharda Valca a jeho manželku jednoduché. Z malého hostinca sa ale dokázali prepracovať na vedenie „hotela“ na hlavnej ulici v centre mesta. Mysliac na budúcnosť rodiny a syna Antona po smrti manžela, dala

---

<sup>40</sup> *Matrika Trnavy (Úmrtia) 1864– 1873*, inv. č. 2444, pag. 53.

<sup>41</sup> *Nemeckajov plán Trnavy z roku 1865*. MACURA, Roman. Trnavské kaviarne a kaviarnice v rokoch 1718 – 1850. In ŽUFFOVÁ, Jaroslava (zost.). *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15*. Trnava : Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2012, s. 44. [cit. 2021-12-29] Dostupné na internete : <[http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/zborn%C3%ADk\\_2012.pdf](http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/zborn%C3%ADk_2012.pdf)>

<sup>42</sup> Zoznam hmotných nehnuteľných pamätihodností obce Trnava (Treumannova sladovňa uvedená pod č. 98), [cit. 2021-12-29] Dostupné na internete : <[http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak\\_vzn\\_240\\_zoznam\\_pamatihodnosti.pdf](http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak_vzn_240_zoznam_pamatihodnosti.pdf)>

<sup>43</sup> JURČOVÁ, Simona. Tri generácie Szukopovcov v Trnave - Bartolomej Szukop, Peter Szukop, Jozef Szukop a Adolf Szukop. In *Novinky z radnice. Život a kultúra Trnavy XXVIII/4*, 2017, s. 25. [cit. 2021-12-29] Dostupné na internete : <<http://www.trnava.sk/userfiles/file/Nzr%20m%C3%A1j%202017%20web.pdf>>

Katarína Posengammerová vybudovať rozsiahle pivnice na predmestí. Tým ovplyvnila budúcnosť Antona Valca, neskôr Sulínyho, ktorý sa stal váženým veľkoobchodníkom s vínom.

Po súkromnej stránke bol život Antona Valca ovplyvnený sobášom s Annou Müllerovou. Mali spolu deväť detí. S najväčšou pravdepodobnosťou žili manželia v harmonickom manželstve až do Antonovej smrti v roku 1866. Spoločne teda prežili 54 rokov.

Význam a váha veľkoobchodnej činnosti Antona Valca je podčiarknutá mnohými skutočnosťami. Svoje vína exportoval do mnohých zahraničných krajín, vrátane Pruska či Anglicka. K jeho dodávateľom, v tomto prípade bieleho vína, patrili aj uhorský palatín Jozef Habsburský. O Valcovom podnikaní sa písalo aj v rakúskej tlači a cestopise, vďaka čomu sa nám zachovali cenné údaje o vzhľade slávnych pivníc a unikátneho obrovského suda. Údaje o ich podobe sa nezávisle od seba vzácné zhodujú, takže si o nich dokážeme utvoriť obraz aj v súčasnosti. Okrem toho bol Anton Valc prívržencom modernej techniky a inovácií, keďže vo svojich pivniciach ukrýval viaceré technické vymoženosti svojej doby. Zadosť bolo učinené aj Valcovej žiadosti ohľadne nadobudnutia šľachtického titulu. Priezvisko Valc zmenil na Sulíny, čím vzrástlo aj postavenie a status rodiny. Možno aj v dôsledku rýchleho vzostupu rodiny ale táto prestíž postupne klesala. Koncom 19. storočia sa už na mieste rozsiahlych pivníc rozkladali budovy sladovne a etapa rodu Valc-Sulíny ako veľkoobchodníckej vinárskej rodiny sa skončila.

Hoci Anton Valc Sulíny nemá v meste žiadnu pamätnú tabuľu, nie je po ňom pomenovaná žiadna ulica a jeho hrob sa nezachoval, hmotné pamiatky, ktoré možno spojiť s jeho menom stále existujú. Je to len jedna z mnohých rodín a jeden z nekonečného zástupu jednotlivcov, ktorí tvorili dejiny Trnavy.

## **Zoznam použitej literatúry**

### **ARCHÍVNE PRAMENE**

Štátny archív Trnava – Magistrát mesta Trnava

MV SR, ŠA TT, MG TT : Testamenty. *Katarína Possenhamerová, manželka Eberharda Waltza*, inv. č. 32715.



MV SR, ŠA TT, MG TT : Vináriá, 1822 – 1830 *Spisy o transakciách Antona Szulinyiho s vínom*, kr. č. 3.

## MATRIKY

### Krsty :

*Matrika Trnavy (Krsty) 1786 -1798*, inv. č. 2421, pag. 20.

*Matrika Trnavy (Krsty) 1810 – 1822*, inv. č. 2423 a *1823 – 1829*, inv. č. 2424.

*Matrika Trnavy (Krsty) 1829– 1836*, inv. č. 2424 pokračovanie., pag. 279.

*Matrika Trnavy (Krsty) 1810– 1822*, inv. č. 2423, pag. 107.

### Sobáše :

*Matrika Trnavy (Manželstvá) 1781 – 1836*, inv. č. 2435, pag. 334.

### Úmrtia :

*Matrika Trnavy (Úmrtia) 1837– 1849*, inv. č. 2441, pag. 274.

*Matrika Trnavy (Úmrtia) 1864– 1873*, inv. č. 2444, pag. 53.

Matriky dostupné v elektronickej verzii. Dostupné na internete : < <https://www.familysearch.org/> >

## DOBOVÁ TLAČ

KRICKHEL, Adalbert Joseph. *Wanderung von Wien über Preßburg und Tyrnau in die Bergstädte Schemnitz, Kremnitz und Neusohl, und von da in die Turotz und das Waagthal*. Wien 1831, s. 65 – 68. Dostupné na internete : <<http://mandadb.hu/tart/mcitem/385132>>

*Mittheilungen der k.k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung der Ackerbaues, der Natur und Landeskunde in Brünn*. Juli bis December 1824. (Archív pre históriu, štatistiku, literatúru a umenie z roku 1824), s. 397 – 400. Dostupné na internete : < <https://books.google.sk/books?id=q7ZeAAAaAAJ>>

ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste (1732 – 1754)*. Leipzig, Halle, 1750, s. 2218 – 2223. <<https://www.zedlerlexikon.de/index.tml?c=blaettern&seitenzahl=1122&bandnummer=45&view=150&l=de>>

## MONOGRAFIE A ŠTÚDIE :

ČAPLOVIČ, Ján. *Obrázky zo Slovenska*. Zlatý fond denníka SME 2009. Dostupné na internete: <[http://zlatyfond.sme.sk/dielo/862/Caplovic\\_Obrázky-zo-Slovenska](http://zlatyfond.sme.sk/dielo/862/Caplovic_Obrázky-zo-Slovenska)>

HRUBALA, Martin. Trnava – malý Rím či malé Bordeaux?! In *Novinky z radnice* XXII/4, 2011. Dostupné na internete: <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/490>>

JUDINYOVÁ, Jana. Trnava a je zaujímaví obyvatelia pred 175 rokmi. In *Novinky z radnice*. Dostupné na internete : <<http://nzs.trnava.sk/?q=node/1912>>

JURČOVÁ, Simona. Tri generácie Szukopovcov v Trnave - Bartolomej Szukop, Peter Szukop, Jozef Szukop a Adolf Szukop. In *Novinky z radnice. Život a kultúra Trnavy* XXVIII/4, 2017, s. 25. Dostupné na internete : <<http://www.trnava.sk/userfiles/file/Nzs%20m%C3%A1j%202017%20web.pdf> >

*Nemecskayov plán Trnavy z roku 1865*. MACURA, Roman. Trnavské kaviarne a kaviarnici v rokoch 1718 – 1850. In ŽUFFOVÁ, Jaroslava (zost.). *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 15*. Trnava : Krajský pamiatkový úrad Trnava, 2012, s. 44.

ŠIMONČIČ, Jozef – WATZKA, Jozef. (Zost.) *Dejiny Trnavy*. Bratislava : Obzor, 1988, 498 s.

ŠIMONČIČ, Jozef. *Mojej Trnave. K dejinám Trnavy a okolia*. Trnava: B-print. 1998, 419 s.

ZAJAC, Igor. Obrovský sud a pivnice Antona Szulinyho v Trnave. In *Vlastivedný časopis*, 1982, roč. 31, č. 1, s. 41-42.

Zoznam hmotných nehnuteľných pamätihodností obce Trnava (Treumannova sladovňa uvedená pod č. 98), Dostupné na internete : <[http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak\\_vzn\\_240\\_zoznam\\_pamatihodnosti.pdf](http://www.trnava.sk/userfiles/download/attachment/ourak_vzn_240_zoznam_pamatihodnosti.pdf)>

# VPLYV PÔSOBENIA NEMECKEJ ARMÁDY NA ŽIVOT CIVILNÉHO OBYVATELSTVA PO VYPUKNUTÍ A POTLAČENÍ SNP

ADAM BIELESZ

## **Influence of German army's activities on civilians life after outbreak and suppression of Slovak National Uprising**

**Abstract:** Main goal of author's research is to evaluate life of Slovak civilians and function of state authorities during German occupation of Slovakia with help of archive materials and published literature. As present research shows arrival of German occupational troops in Slovakia in many ways influenced life and not only in aspect of German efforts to crush insurgents defending in central Slovakia.

**Keywords:** state authorities, German army, evacuation, work duty, requisition

Rozvoj partizánskeho hnutia na Slovensku naberajúci na sile najmä v letných mesiacoch roku 1944 bol pre nacistické Nemecko signálom, že štátna moc na Slovensku nie je schopná či dokonca ochotná potláčať odbojové skupiny na území vtedajšej Slovenskej republiky. Za daných okolností slovenskí politici na čele s prezidentom Tisom súhlasili so vstupom nemeckých vojsk na územie Slovenska za účelom potlačiť bujnejúce odbojové hnutie. Zásahom nemeckej armády sa tak predstaviteľom protifašistického odboja otvoril druhý a zároveň neprijemnejší variant zahájenia pripravovaného vojenského vystúpenia a síce v momente nemeckého pokusu o okupáciu slovenského územia. Vo večerných hodinách 29. augusta vydal podplukovník Ján Golian cez vysielacku rozkaz *Začnite s vystáňovaním* ako kódové označenie pre začiatok ozbrojeného odporu voči nemeckej armáde. Slovenské národné povstanie (ďalej len SNP) sa začalo. So zmenenou situáciou sa museli vyrovnáť široké zložky obyvateľstva. Pokiaľ aj ľudia unikli rôznym perzekúciám zo strany nemeckých vojenských ale i policajno-bezpečnostných jednotiek, ešte vždy tu boli situácie vychádzajúce z nutnosti koexistovať s predstaviteľmi cudzej štátnej moci či už po vypuknutí SNP ako i jeho potlačení koncom októbra 1944.

## Činnosť štátnej správy

Dňa 28. augusta sa uskutočnila porada medzi nemeckým vyslancom Hansom Elardom Ludinom, nemeckým generálom pri slovenskom MNO Alfredom von Hubickim, prezidentom Tisom, ministrom vnútra Machom a veliteľom slovenskej armády generálom Jozef Turancom. Na porade boli dohodnuté prvé opatrenia súvisiace s okupáciou Slovenska, vzťahom nemeckých okupačných síl k slovenskej armáde, bezpečnostným a administratívno-správnym orgánom. O deň neskôr nariadilo 15. oddelenie prezídia Ministerstva vnútra všetkým podriadeným zložkám spolupracovať s nemeckými jednotkami počas ich vstupu na Slovensko.<sup>1</sup> Hoci jasným pánom v okupovanom priestore bola nemecká armáda, naďalej fungovali jednotlivé štátne orgány. Tieto dostali 1. septembra 1944 oficiálne pokyny pokračovať v činnosti aj v prípade, že v blízkosti sa nachádzala nemecká armáda.<sup>2</sup> Vláda sa zároveň uzniesla požiadať nemeckých vojenských predstaviteľov, aby svojimi skutkami nevyvolávali dojem, že kontrola slovenského nepovstaleckého územia je vykonávaná nemeckou armádou.<sup>3</sup> Medzi nemeckými vojskami a štátnymi orgánmi v regiónoch však ostávali neujasnené vzájomne vzťahy, čo umožňovalo nemeckej brannej moci relatívne svojvoľné správanie voči civilnému obyvateľstvu či v komunikácii s úradmi.<sup>4</sup>

Nariadená spolupráca fakticky znamenala podriadenie a prispôsobovanie sa požiadavkám nemeckých vojsk. Badať to i vo formuláciách úradných nariadení. V Trenčianskej župe sa začínali formuláciou *Župný úrad vydáva nariadenia nemeckého vojenského veliteľstva*, v Dolnom Kubíne bola zase prednesená *Výzva nemeckého vojenského veliteľstva v Dolnom*

---

<sup>1</sup> Z *vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948*. Trenčín : Redakcia účelovej tlače Správy sociálneho riadenia a vzdelávania, Hlavnej správy vzdelávania, sociálnych a personálnych vecí Veliteľstva Armády SR v Trenčíne, 1994, s. 145.

<sup>2</sup> BAKA, Igor. K nasadeniu civilného obyvateľstva na opevňovacie práce počas nemeckej okupácie Slovenska v rokoch 1944 – 1945. In ARPÁŠ, Róbert – PEKNÍK, Miroslav (eds.). *Slovenské národné povstanie 1944: súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Veda, 2009, s. 164-165.

<sup>3</sup> PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie : dokumenty*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 396, č. 218.

<sup>4</sup> PODOLEC, Ondrej. Slovenská spoločnosť a pohyb frontu v rokoch 1944 – 1945. In ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária (eds.). *Karpatsko-duklianska operácia - plány, realita, výsledky (1944-2004): zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie vo Svidníku 30. septembra - 1. októbra 2004*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2005, s. 66.

*Kubíne obyvateľstvu obce.*<sup>5</sup> V snahe vylepšiť komunikáciu s nemeckými vojskami vytvorila vláda 13. septembra funkciu prostredníka medzi nemeckým veliteľom na Slovensku<sup>6</sup> a slovenskými úradmi. Do funkcie tajomníka prezidenta Tisa bol dosadený Karol Murín. Ten však funkciu už po šiestich týždňoch opustil, podľa vlastných spomienok z dôvodu ignorancie slovenských pripomienok nemeckou stranou.<sup>7</sup> Ďalším orgánom zodpovedajúcim za styk s nemeckými veliteľstvami boli vládni poverenci menovaní vždy pre konkrétnu župu. Od 4. októbra 1944 sa vládnym poverencom v Tatranskej župe stal Ladislav Kniha a vládnym poverencom pre župu Šariško-zemplínsku sa stal Anton Sabol Palko.<sup>8</sup>

Dohody uzatvárané medzi nemeckou a slovenskou stranou umožňovali nemeckým útvaram preberať okrem vojenských i verejné budovy nevojenského charakteru. Vzhľadom na množstvo nemeckých vojakov netrvalo dlho a prvé jednotky sa nasťahovali do priestorov okresných, obecných či notárskych úradov.<sup>9</sup> Sídlami nemeckých veliteľstiev sa stávali tiež školy a školské budovy čím sa narušovalo vyučovanie.<sup>10</sup>

V poslednej fáze vojny a existencie Slovenskej republiky štátne orgány nejavili aktivitu v spolupráci s nemeckými ozbrojenými zložkami, ale skôr lavírovali či zaujímal vyčkávacie postoje.<sup>11</sup> Navyše nemecké orgány

---

<sup>5</sup> JANAS, Karol. Rozklad župného zriadenia v rokoch 1944 – 1945 na príklade Trenčianskej župy. In MIČKO, Peter – ŠMIGEL, Michal (eds.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Banská Bystrica 14.-15. apríla 2005*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2005, s. 355.

<sup>6</sup> Vtedy ním bol SS-Obergruppenführer Herman Höffle.

<sup>7</sup> Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Ministerstvo vnútra (ďalej MV) 1938-1945, kartón (ďalej k.) 2390, č.j. 1694/I.res.1944. MURÍN, Karol. *Spomienky a svedectvo*. Partizánske : Garmod, 1992, s. 71.

<sup>8</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 2390, č.j. 120-11/10-5/1944.

<sup>9</sup> SNA, f. MV 1938-1945, šk. 564, č.j. 221-30/10-3/1944.

<sup>10</sup> PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie : Nemci a Slovensko*. Bratislava : Epoque, 1970, s. 327, č. 167. SOZANSKÁ, Nina. Sonda do života mesta Nitra v roku 1944. In SYRNÝ, Marek (ed.). *Slovenské národné povstanie : Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014, s. 545. JANAS, *Rozklad župného zriadenia*, s. 355. MIČIANIK, Pavol. *Oslobodenie juhu stredného Slovenska*. In KOVÁČOVÁ, Viera (ed.). *Slovensko v roku 1945: oslobodenie Slovenska 1944-1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 137.

<sup>11</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 490-493, č. 241. SUŠKO, Ladislav. *Von München bis Salzburg 1938-1940: Dokumente und Essay – Slovensko v jeseni 1944*. Bratislava : Lúč, 2008, s. 181, č. 124.

často obchádzali či aspoň obmedzovali právomoci slovenských orgánov.<sup>12</sup> Koniec vojny sa blížil a len málokto sa chcel otvorene angažovať na strane sily, ktorej prehra vo vojne bola takmer nevyhnutná. Výnimkou z pravidla ostávali azda len režimu oddané zložky ako Hlinkova garda či Hlinkova mládež.<sup>13</sup>

### *Zásobovanie nemeckej armády*

Vyživovanie nemeckých útvarov sa stalo dôležitou otázkou hneď po príchode nemeckých vojsk na Slovensko. Počas septembra a októbra prebiehali v danej otázke rokovania v snahe definovať aspoň základný právny rámec pre zásobovanie nemeckej armády. Výsledkom rokovaní bol podpis tzv. *Dohody o zásobovaní nemeckej brannej moci* podpísanej 9. októbra 1944 so spätnou platnosťou až od 1. septembra 1944. Zmluva stanovovala pravidlá pre financovanie nemeckých vojsk, ich zásobovanie a pobyt na Slovensku. Zároveň sa vymedzovali i povinnosti civilného obyvateľstva, štátnych orgánov v otázkach poskytnutia ubytovania, pracovnej sily či financií.<sup>14</sup> Otázky zásobovania nemeckej armády od 18. októbra formálne prevzala *Slovensko-nemecká komisia pre otázky zásobovania nemeckej armády*. Nemeckú časť komisie viedol obchodný atašé Hans Schulmann, slovenskú sekčný šéf Najvyššieho úradu pre zásobovanie František Galan. Slovensko sa rozdelilo na západnú, strednú a východnú časť vždy s vlastným zásobovacím režimom vypracovaným na základe vojenských, hospodárskych a dopravných predpokladov.<sup>15</sup>

Reálny stav sa vzdaloval od uzatvorených dohôd. Na jednej strane sa hromadili požiadavky nemeckého vojska, na strane druhej tu bolo

---

<sup>12</sup> SUŠKO, Ladislav. Obsadenie Slovenska – Posledná fáza nacistického ovládania Slovenska. In HEČKOVÁ, Jana (ed.). *Archeológia – história - geografia*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1991, s. 68-69.

<sup>13</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 254, č. 130. KORČEK, Ján. *Slovenská republika 1943 – 1945: k pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava : Tlač. a inform. stred. MO SR, 1999, s. 143-145.

<sup>14</sup> MIČKO, Peter. Vplyv nacistického Nemecka na slovenské hospodárstvo v rokoch 1939 – 1945. In MIČKO, Peter – ŠMIGEL, Michal (eds.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov - zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2005, s. 63; MIČEV, Stanislav et al. *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2009, s. 50. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 337-339, č. 171.

<sup>15</sup> BAKA, *K nasadeniu civilného obyvateľstva*, s. 165.

stále civilné obyvateľstvo. Zvýšené zásobovacie nároky sa premietali na nedostatok rôzneho druhu tovaru v regiónoch. Doklady o zásobovacích problémoch máme napríklad zo Sv. Jura (február 1945),<sup>16</sup> Nitry (september 1944, február 1945).<sup>17</sup> Na ťažkosti s užívaním všetkého života poukazovali i slovenské politické špičky vrátane prezidenta Tisa. Za nemeckú stranu sa k sťažnostiam vyjadril začiatkom januára 1945 minister zahraničných vecí von Ribbentrop. V nóte určenej rezortnému kolegovi Štefanovi Tisovi uviedol, že príslušné nemecké miesta boli poučené o znížení nárokov na vyťažovanie slovenského územia. Realita však ukazuje, že nemecké vojenské miesta si v prípade nutnosti nerobili ťažkú hlavu z akýchkoľvek pravidiel odsúvajúc obyvateľstvo a štátne orgány do role štatistu.<sup>18</sup>

Nemecké ozbrojené sily volili na Slovensku rôzne metódy zásobovania vlastných jednotiek. Častokrát bol tovar jednoducho zhabaný. Armáda si ukoristila nielen potraviny, ale aj poľnohospodárske zvieratá či dokonca aj nábytok.<sup>19</sup> Situácia dospela tak ďaleko, že obyvateľstvo v obavách z krádeže potravín vykonávalo hromadné zabíjačky. Získané mäso bolo konzervované a uložené na neskoršie časy. Okrem toho sa zakopávalo maslo, masť či zemiaky.<sup>20</sup> Voči niektorým excesom prejavili nemecké orgány ochotu zasahovať. Velitelia mali kontrolovať vlastné jednotky a snažiť sa nahrádzať ukoristený majetok. Treba dodať, že počas potláčania povstania nemecké jednotky brali z niekdajšieho povstaleckého územia akýkoľvek majetok (motorové vozidlá, obilie, dobytok) tvrdiac, že ide o vojnovú korisť. Okradnutí majitelia sa však sťažovali, že s povstaním nemajú nič spoločné a ich majetok nemôže byť vojnovou korisťou. Na situáciu upozorňovalo slovenské ministerstvo zahraničných vecí, ktoré sa sťažovalo nemeckému vyslancovi. Ten komunikoval s nemeckým ministerstvom zahraničia. Nemecký rezort diplomacie však odpoveď preťahoval v snahe umožniť čo najväčší vývoz materiálu zo Slovenska. Jediným ústupkom sa napokon

---

<sup>16</sup> MARKEOVÁ, Mária – ŠUŠOL, Ludovít – WITTGRÜBER, Peter. *Nezabudnúť : zborník spomienok na druhú svetovú vojnu, SNP a protifašistický odboj*. Pezinok : ZO SZPB, 2008, s. 47.

<sup>17</sup> SOZANSKÁ, Sonda do života mesta Nitra, s. 548.

<sup>18</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 450-451, 489, č. 223, 240.

<sup>19</sup> SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej len MZV), k. 81, č.j. 367/44. MIČIANIK, *Oslobodenie juhu stredného Slovenska*, s. 139-169. TURÓCI, Martin. *Záverečné boje druhej svetovej vojny na Kysuciach*. In *Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945*, Žilina : Igor Hruška – PEAR, 2014, s. 138-142.

<sup>20</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 632, č. 1572.

stal pokyn na uvoľnenie už ukoristených liekov, koní či potravín vydaných nemeckým veliteľom na Slovensku Hermannom Höfflem.<sup>21</sup>

Inou cestou ako získať tovar bol obchod medzi civilným obyvateľstvom a nemeckou armádou. Ten mohol prebiehať či vo forme výmenného obchodu, nákupu alebo dokonca výkupu vybranej produkcie. Najhoršou alternatívou bolo donútenie obyvateľstva k odpredaju časti svojho majetku.<sup>22</sup> Aj na tieto fenomény slovenská verejnosť nazerala kritickým okom. V Bratislave či Prešove rástla obava, že nákupy zo strany nemeckých vojakov prinesú zdražovanie či výkup zásob. Autor jedného z nemeckých dokumentov vyrukoval s tvrdením, že ceny v obchodoch sú obchodníkmi zvyšované zámerne nakoľko bohatší nemecký vojak zaplatí za tovar viac ako bežný civilista.<sup>23</sup> I tu aspoň podľa zdrojov z nemeckého prostredia prichádzalo k pokusom o nápravu stavu. V Prešove vojaci dostali zákaz nákupov v hodnote vyššej ako 500 Ks.<sup>24</sup> Po vojne tiež Höffle pred Národným súdom uvádzal pokusy o kontrolu vojakov na hraničných prechodoch medzi Slovenskou republikou a jej susedmi.<sup>25</sup>

### *Pracovná povinnosť*

Príchod nemeckých útvarov dal novú dynamiku dovedy existujúcej povinnej pracovnej činnosti vykonávanej do SNP pod taktovkou slovenských orgánov. Pracovné nasadenie obyvateľstva sa vykonávalo rozličnými spôsobmi.

Najrozšírenejšími boli opevňovacie práce. Hoci organizáciu opevňovacích prác v menej ohrozených regiónoch zabezpečovali slovenské civilné orgány, v konečnom dôsledku mali rozhodujúce slovo nemecké jednotky. Boli to oni, kto určovali, kde budú opevňovacie práce prebiehať a koľko ľudí

---

<sup>21</sup> SNA, f. MZV, k. 81, č.j. 367/44. SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 2390, č.j. 120-15/11-1/1944. SNA, f. MZV, k. 81, č. j. 77/T//44. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : dokumenty*, s. 831-836, č. 542, 545. SUŠKO, *Obsadenie Slovenska*, s. 74-75.

<sup>22</sup> GÚTH, Toni – GÚTHOVÁ, Helena. *Levářky*, Bratislava : Liečreh, 1997. s. 105-113. Štátny archív Bratislava – pracovisko Modra (ďalej ŠA BA – p. Modra), Pamätná kniha obce Plavecké Podhradie, s. 182. SNA, f. MV 1938 – 1945; k. 699, č.j. 3 prez./1945.

<sup>23</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 266, č. 136. SUŠKO, *Von München bis Salzburg*, s. 81-84, č. 54, 56.

<sup>24</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 250, č. 126.

<sup>25</sup> SUŠKO, *Von München bis Salzburg*, s. 566 - 567, č. 280. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : dokumenty*, s. 1093, č. 587. Höffleho slová však treba brať s rezervou vzhľadom na faktor povojnovej výpovede.



bude potrebných. Už v septembri muselo do opevňovacích prác nastúpiť obyvateľstvo čadčianskeho okresu, východných okresov Tatranskej župy. Na pokyn Hermanna Höffleho sa stavali opevnenia na čiare Bratislava – Žilina a Vrútky – Prievidza – Topoľčany – Nitra.<sup>26</sup> Po nemeckom nátlaku slovenská vláda dňa 26. októbra 1944 oficiálne schválila nasadenie civilného obyvateľstva na opevňovacie práce.<sup>27</sup> Pracovná povinnosť sa vykonávala na podklade ešte československého Zákona o obrane štátu z roku 1936. Definovaná bola za prácu prináležiaca odmena.<sup>28</sup> Postupne na slovenskej strane vznikali nariadenia, ktoré určovali okruh osôb povinných nastúpiť na opevňovacie práce a zároveň spôsoby, ktorými sa jednotlivец mohol účasti na prácach vyhnúť. Aj tu sa však nemecká strana snažila o čo najväčšie rozšírenie pracovnej povinnosti. Koncom novembra tak podľa nemeckých ale aj slovenských odhadov na opevňovacích prácach pôsobilo viac ako 40 tisíc osôb. Vybudovali 54 kilometrov protitankových prekážok, 222 kilometrov zákopov či 1474 guľometných hniezd.<sup>29</sup> I v ďalšom období kopanie zákopov na príkaz nemeckej armády pokračovalo. Koncom roku 1944 kopali zákopy všetci muži a bezdetné ženy do 35 rokov z východoslovenských Prakoviec.<sup>30</sup> V snahe pribrzdiť postup Červenej armády začali civilisti stavať opevnenie i v Malých Karpatoch.<sup>31</sup>

Nasadiť populáciu na prácu však bolo možné aj iným spôsobom. Na Záhori po vypuknutí SNP nemecká armáda prevzala výstavbu železničnej trate Plavecký Mikuláš – Jablonica. Na stavebnej činnosti sa museli od 20. novembra 1944 podieľať obyvatelia Senice. Okolo Vianoc sa vykonal súpis mužov malackého okresu vo veku 17 až 60 rokov, na základe ktorého sa povinne každý deň nastupovalo do práce na železnici. Vysoké snehové záveje v januári 1945 zastavili stavebné práce prvýkrát. Druhýkrát sa stavebný ruch prerušil v marci a už natrvalo, keďže front bol blízko.<sup>32</sup>

---

<sup>26</sup> SUŠKO, *Von München bis Salzburg*, s. 78, č. 50. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 326, č. 167.

<sup>27</sup> PODOLEC, *Slovenská spoločnosť*, s. 67.

<sup>28</sup> Mala ju platiť nemecká armáda, nie vždy však dohodu dodržiavala.

<sup>29</sup> BAKA, *K nasadeniu civilného obyvateľstva*, s. 165-172. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 636, č. 1572.

<sup>30</sup> *Pamätná kniha obce Prakovce*, s. 180.

<sup>31</sup> Pamätné záznamy zo života obce Láb. In *Lábske Noviny*, roč. 11, č. 4, s. 1-2.

<sup>32</sup> Pamätná kniha obce Senica. [online]. [cit. 5.12.2022]. Dostupné na internete: <<http://kronika.senica.sk/1936-1954/files/assets/basic-html/page-220.html#>>. ILENČÍKOVÁ, Antónia. Osud železnice pod Malými Karpatami [online]. [cit. 5.12.2022]. Dostupné na

Sneh na prelome rokov 1944 a 1945 dočasne vyradil z prevádzky i letisko Malacky – Nový Dvor. K odpratávaniu snehu boli povolaní obyvatelia neďalekej Kuchyne.<sup>33</sup>

Ludia však z rozličných dôvodov hľadali cestu ako sa pracovnému nasadeniu vyhnúť. Mohlo ísť o otázku politického odporu voči nacizmu ako takému, nechote sa koncom vojny angažovať v prospech snáh nacistického Nemecka či obyčajnej nevôli venovať sa manuálnej činnosti. Na nechotu obyvateľstva poukazovali nemecké ale i slovenské orgány zároveň so snahou zvrátiť neželaný trend.<sup>34</sup> V koncentračnom tábore v Seredi po nemeckom zákroku skončil miestny notár a lekári vybavujúci potvrdenia o práceneschopnosti. V Trnave sa kvôli nečinnosti civilného obyvateľstva do konfliktu s nemeckými vojenskými orgánmi dostal mešťanosta.<sup>35</sup>

### *Evakuácia obyvateľstva*

S približujúcou sa frontovou líniou sa aktuálnou stávala i otázka evakuácie obyvateľstva či už v dobrovoľnej alebo nanútej podobe. I tu do záležitostí vstupovali nemecké vojenské orgány, konajúc často úplne svojvoľne.<sup>36</sup> Ako prví si strasťami evakuácie prešli obyvatelia Šarišsko-zemplínskej župy.<sup>37</sup> V septembri a októbri začala nemecká armáda evakuovať slovenských Nemcov zo Spiša. V dnešnom Poľsku a Maďarsku takto skončilo 7000 prevažne žien a detí.<sup>38</sup> V rýchlom slede nasledovala nemecká evakuácia stredného Slovenska a už v novembri začali vyprázdňovať Nemci aj Žitný ostrov a Bratislavu. Na jar pred koncom vojny sa na Slovensku

---

internete: <<http://www.zahorskemuzeum.sk/osud-zeleznice-pod-malymi-karpatmi/>>  
ŠKOLEK, Jozef. *Plavecké Podhradie – Obec v minulosti a súčasnosti a jej okolie*. Plavecké Podhradie : Obec Plavecké Podhradie, 2016, s. 35. ŠA BA – p. Modra, Pamätná kniha obce Plavecké Podhradie, s. 180-183. Československé ministerstvo národnej obrany po vojne usúdilo, že v projekte pokračovať nebude.

<sup>33</sup> HALLON, Pavol – CHAMRAZ, Alojz. *Z dejín obce Kuchyňa*. Kuchyňa : Obec Kuchyňa, 1994, s. 103.

<sup>34</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 326, 637, č. 167, 1572.

<sup>35</sup> BAKA, *K nasadeniu civilného obyvateľstva*, s. 172-177. PODOLEC, *Slovenská spoločnosť*, s. 66.

<sup>36</sup> Ignorovali sa napríklad i dohody týkajúce sa zamedzenia odsunu žien, detí a starcov. BAKA, *K nasadeniu civilného obyvateľstva*, s. 176.

<sup>37</sup> PODOLEC, *Slovenská spoločnosť*, s. 67.

<sup>38</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 326, č. 167.

nachádzala už len nepatrná čiastka nemeckého obyvateľstva.<sup>39</sup> Okrem už prebiehajúceho povinného odsunu obyvateľov nemeckej národnosti, nemecká armáda vyvíjala nátlak i na odchod ďalších skupín obyvateľstva, žiadajúc kompletne vyprázdnenie územia na dotyku frontovej línie.

Ako evakuácia prebiehala? Začiatkom októbra nemecká armáda v okolí Medzilaboriec požiadala o evakuáciu všetkého obyvateľstva v priestore desať kilometrov od bojového priestoru. Obyvateľstvo sa malo presunúť do blízkych Michaloviec. Vojsko bolo ochotné dodať železničné vagóny, zástupca okresného úradu požadoval aj dozor vzhľadom na absenciu vlastných policajných síl.<sup>40</sup> Tu sa však dlho neohrialo. Už 29. októbra prišiel rozkaz o evakuácii obcí v okolí Michaloviec, dotýkajúci sa každého muža vo veku 16 až 60 rokov, s výnimkou mužov na lôžku. Evakuanti si so sebou mali vziať dobytok a opustiť domovy mohli tiež ich rodinní príslušníci. Spôsob prepravy bol individuálny. Cieľovými boli okresy Vranov nad Topľou, Trebišov a Prešov.<sup>41</sup>

Evakuačné procesy sa nezaobišli bez problémov. V Bardejove na tržnici nemecký ozbrojený oddiel chcel ukradnúť dobytok evakuantom z Vyšného Orlika. Hroziaci konflikt zažehnala až dohoda s nemeckým vojenským veliteľom v Bardejove. Majitelia dobytky mohli (či skôr museli) dobytok ponúknuť vojakom na predaj a na výmenu dostali nemecké poukážky kryté slovenskými i nemeckými orgánmi.<sup>42</sup> V januári 1945 malo tesne pred príchodom Červenej armády prísť k evakuácii mužov vo veku 16 až 60 rokov z Prakoviec. Muži sa však o prípravách evakuácie dozvedeli a utiekli do okolitých lesov.<sup>43</sup>

Voči nemeckému tlaku na evakuáciu protestovali vládne orgány, ministerstvo zahraničných vecí, na lokálnej úrovni i zástupcovia administratívy. Slovenská strana sa odvolávala na nedostatok vlastných prepravných kapacít, nemožnosť presunu majetku evakuantov a pod.<sup>44</sup>

---

<sup>39</sup> KOVÁČ, Dušan. Politická aktivita nemeckej menšiny na Slovensku v poslednom období druhej svetovej vojny. In BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.). *Slovensko na konci druhej svetovej vojny: (Stav, východiská a perspektívy.) Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23.11. – 25.11.1993.* Bratislava : Historický ústav SAV, 1994, s. 224.

<sup>40</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 564, č.j. D1-60/1944.

<sup>41</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 698, č.j. D1-2045/1944.

<sup>42</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 698, č.j. D1-2045/1944.

<sup>43</sup> *Pamätná kniha obce Prakovce*, s. 184-185.

<sup>44</sup> SNA, f. MZV, k. 81, č.j. 1342/I. res. 1945. ; SNA, f. MZV, k. 81, č.j. 60 256/I/1945.

V marci 1945 sa snahy okresného náčelníka v Zlatých Moravciach skombinované s opakovanými sťažnosťami civilistov natahovali tolko, až kvôli blízkosti frontovej línie nebolo možné evakuáciu vykonať. Do záležitosti vstupovali i zástupcovia centrálnych orgánov žiadajúci upustiť od zámeru evakuácie aspoň v prípade detí, žien, starcov a invalidov.<sup>45</sup> Aj na úplnom konci vojny však nemecké veliteľstvá vždy žiadali evakuáciu ako napríklad v marci 1945 v prípade mužov zo Žarnovice či Liptovského Mikuláša.<sup>46</sup>

Len z formálneho hľadiska potvrdením už existujúceho stavu bola dohoda medzi slovenskou vládou a nemeckým vyslanectvom/armádou z 15. marca 1945. Na jej základe mohli byť evakuovaní muži až z pásma 25 kilometrov od frontovej línie. Ako vidno vyššie, daná prax sa už dávno realizovala a ľudia boli evakuovaní až do Nemecka.<sup>47</sup>

### *Fungovanie každodenného života*

Príchod nemeckých vojsk prinášal niekoľko zmien v dovtedajšom každodennom, vojnou len mierne ovplyvnenom živote. Jedno z prvých nariadení stanovovalo zákaz vychádzania. Ten sa líšil v závislosti na rozkaze príslušného nemeckého veliteľa. Začínal medzi 19. a 22. hodinou a končil sa ráno medzi 5. a 7. hodinou.<sup>48</sup> Odzbrojené boli osoby vlastniace zbrane,<sup>49</sup> obmedzovali sa otváracie doby hostincov.<sup>50</sup>

<sup>45</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 699, č.j. 40 dôv./1945. SNA, f. MV 1938-1945, k. 698, č.j. 102/1945. SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 699, č.j. D1-313/1945. SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 699, č.j. 402 529/Dôv/GSOŠ/1945.

<sup>46</sup> SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 699, č.j. 167-1/1945. SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 699, č.j. 155-1/1945.

<sup>47</sup> SUŠKO, *Obsadenie Slovenska*, s. 73-74. BAKA, *K nasadeniu civilného obyvateľstva*, s. 174-175.

<sup>48</sup> MIČEV, *Slovenské národné povstanie*, s. 299-300. LACKO, Martin. *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*. Trnava : Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2005, s. 268. *Pamätná kniha obce Prakovce*, s. 182. KOREŇ, František. *Slovenské národné povstanie na Orave – Orava v roku 1944*. In SYRNÝ, Marek (ed.). *Slovenské národné povstanie : Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014, s. 335- 337. CSÉFALVAY, František. *Vojenské dejiny Slovenska V. zväzok*, Bratislava : Magnet Press, 2008, s. 41.

<sup>49</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 204, č. 102. ROGOVYY, Yevgen. Vplyv politiky nemeckého okupačného režimu na slovenskú spoločnosť. In KOVÁČOVÁ, Viera (ed.). *Slovensko v roku 1945: oslobodenie Slovenska 1944 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, s. 40. LACKO, *Situačné hlásenia*, s. 262, 268. MIČEV, *Slovenské národné povstanie*, s. 299-300. KOREŇ, *Slovenské národné povstanie na Orave*, s. 335.

<sup>50</sup> KOREŇ, *Slovenské národné povstanie na Orave*, s. 336. LACKO, *Situačné hlásenia*, s. 268.

Okrem prebývania v kasárňach či rôznych budovách patriacich štátu, našťahovali sa vojaci nemeckej armády i do súkromných majetkov. V Piešťanoch sa v novembri 1944 hotely a vily uvoľnili pre potreby vojenského lazaretu. V Modre sa vojaci našťahovali do domovov civilného obyvateľstva. Pobúrenie vyvolávalo správanie nemeckých vojakov v bratislavských hoteloch.<sup>51</sup>

Koexistencia slovenského civilného a nemeckého vojenského života sa nezaobišla bez konfliktov násilného charakteru. Na pravidelnej báze to možno badať v Bratislave. Už 1. septembra policajné riaditeľstvo informovalo o niekoľkých prípadoch strelby v Židovskej ulici. Ako už názov napovedá, išlo o skutok motivovaný snahou vypátrať v Bratislave sa skrývajúcih Židov.<sup>52</sup> Problémy však pokračovali i v ďalších mesiacoch. Z prameňov sa tak môžeme dozvedieť o niekoľkých zraneniach spôsobených bitkami, postrelením, bodnutím či udretím pažbou nemeckej pušky. Slovenské orgány hlásili niektoré z udalostí zodpovedným nemeckým orgánom. Nateraz sme však v archívoch nenarazili na prípady potrestania niektorého z vojakov.<sup>53</sup>

#### *Pohľad nemecko-jazyčných dokumentov na slovenskú realitu*

Správy o situácii na Slovensku spisovali i predstavitelia mocenských zložiek Nemecka prichádzajúcich po vypuknutí povstania na územie Slovenska. Ukazujú tak nemeckú reflexiu slovenskej reality.

Najmä snaha o deportáciu na Slovensku zostávajúcih Židov bola úlohou Operačnej skupiny H bezpečnostnej polície a SD (Einsatzgruppe H der Sicherheitspolizei des SD – ďalej len OS-H).<sup>54</sup> Príslušníci OS-H zároveň posielali do Berlína i správy o situácii na Slovensku. V správach z polovice septembra veliteľ OS-H konštatuje, že obyvateľstvo volí voči vojskám čím

<sup>51</sup> SNA, f. MV 1938-1945, k. 698, č.j. D3699/44, šk. 698. MARKEOVÁ – ŠUŠOL -- WITTGRÜBER, *Nezabudnúť* s. 25-35. PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 266, č. 136.

<sup>52</sup> SNA, f. Policajné riaditeľstvo v Bratislave (ďalej PR v BA), k. 572, č.j. 3434/44.

<sup>53</sup> SNA, f. PR v BA, k. 572, č.j. 7841/44 prez. SNA, f. PR v BA, k. 572, č.j. 7999/44 prez. SNA, f. PR v BA, k. 572, č.j. 8000/44 prez. SNA, f. PR v BA, k. 572, č.j. 1371/1945.

<sup>54</sup> Od 15. novembra pretransformovaná na Veliteľstvo bezpečnostnej polície a SD na Slovensku (*Befehlshaber der Sicherheitspolizei und SD in der Slowakei*) pri zachovaní pôvodnej štruktúry. ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka. Einsatzgruppe H na povstaleckém Slovensku (1944 – 1945) a poválečné trestní stíhání. In *Soudobé dějiny*, 2013, roč. 20, č. 4, s. 582-603.

ďalej zdržanlivejší prístup napriek zachovávaníu pokoja.<sup>55</sup> Podľa iného hlásenia postoje obyvateľstva zodpovedajú správaniu nemeckých vojakov. Korektnosť vojska sa prejavovala na ochote civilného obyvateľstva, naopak incidenty pomáhali odporu civilistov.<sup>56</sup> Hlásenia z novembra zase informujú o rôznych chýroch či klebetách šírených nemeckými vojakmi. Padali tvrdenia o raketách V-1 a V-2, o pláne využiť evakuované východné Slovensko na inštaláciu raketových systémov.<sup>57</sup> Pozornosť bola venovaná i neochote úradných miest spolupracovať s nemeckými vojenskými zložkami.<sup>58</sup> Hlásenia vypracúvali i pod OS-H spadajúce operačné oddiely 13 a 14 (Einsatzkommando 13/14 – ďalej len EK 13/14). Septembrové hlásenia EK13 a EK 14 obsahujú zmienky o prijatí nemeckej armády zo strany obyvateľstva na strane jednej, na strane druhej sa konštatuje vyčkávací postoj, ktorý sa netýkal len príslušníkov nemeckej menšiny. Tá očakávala prísnejšie opatrenia.<sup>59</sup>

Incidenty sa objavujú i v hláseniach vojenských oddielov. Z prostredia XXIV. tankového zboru (XXIV. Panzer-Korps – veliteľ generálplukovník Maximilian Reichsfreiherr von Edelsheim) vyšli v reakcii na zaznamenané prešlapy rozkazy snažiace sa zabrániť opakovaniu ďalších podobných incidentov. Tiež sa mala zlepšiť komunikácia s obyvateľstvom. Na vojakov sa apelovalo, aby si uvedomili, že sú stále v spojeneckej krajine. V krajine, kde ľuďom majú vysvetliť, že ich prišli ochrániť pred boľševizmom.<sup>60</sup>

\*

Príchod nemeckých vojsk a vypuknutie SNP znamenal zmenu nielen v politickom kontexte, ale i zásah do života ľudí. Skončila sa ilúzia, že vojna sa Slovensku vyhne. Otrásená a na mnohých miestach paralyzovaná štátna moc reprezentovaná štátnymi orgánmi sa musela vyrovnávať s novou pozíciou podmienenou prítomnosťou nemeckých vojsk v okruhu jej pôsobnosti. Príchod nemeckých vojsk vytvoril nový tlak na už existujúce ťažkosti spojené so zásobovaním. Nemecký vojak potreboval nakrmiť, ubytovať a nie vždy javil ochotu žiadaný tovar získať mierumilovným

---

<sup>55</sup> SUŠKO, *Von München bis Salzburg*, s. 62, č. 39. SUŠKO, *Von München bis Salzburg*, s. 103, č. 70, s. 108, č. 73.

<sup>56</sup> PREČAN, *Slovenské národné povstanie : Nemci*, s. 266, č. 344.

<sup>57</sup> Tamže, s. 628, č. 1380, s. 654-655, č. 2577.

<sup>58</sup> Tamže, s. 854, č. 556.

<sup>59</sup> Tamže, s. 264-279, č. 136-146.

<sup>60</sup> Tamže, s. 524-525.

spôsobom. Do vojnového ťaženia sa muselo zapojiť väčšie množstvo obyvateľstva. Keď nie so zbraňou v ruke, tak prácou, najčastejšie na budovaní rôznych druhov opevnení. Už pred vypuknutím SNP sa frontová línia nachádzala blízko východných hraníc Slovenskej republiky. V súvislosti s jej posunom muselo obyvateľstvo opúšťať svoje domovy bez ohľadu na to, či evakuácia prebiehala dobrovoľne, alebo nedobrovoľne. Koexistencia s nemeckými vojakmi ovplyvňovala bežný život populácie aj inak. Prichádzalo k násilným konfliktom s vojakmi, ľudia museli vojakov nechávať prespať vo svojich domovoch. Mnohé z uvedených fenoménov sa objavili i v hláseniach rôznych nemeckých orgánov operujúcich na Slovensku po vypuknutí SNP. Situácia sa postupne upokojovala až po prechode frontovej línie. To je však už iný príbeh.

## **Zoznam archívnych prameňov a použitej literatúry**

### Archívne pramene

Slovenský národný archív – fond Ministerstvo zahraničných vecí

– fond Ministerstvo vnútra 1938-1945

– fond Policajné riaditeľstvo v Bratislave

Štátny archív Bratislava – pracovisko Modra

– Okresný úrad 1923 – 1945

### Použitá literatúra

ARPÁŠ, Róbert – PEKNÍK, Miroslav (eds.). *Slovenské národné povstanie 1944: súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Veda, 2009, 454 s.

BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.). *Slovensko na konci druhej svetovej vojny: (Stav, východiská a perspektívy.) Zborník materiálov zo sympózia v Častej-Papierničke 23.11. – 25.11.1993*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1994, 272 s.

CSÉFALVAY, František. *Vojenské dejiny Slovenska V. zväzok*, Bratislava : Magnet Press, 2008, 287 s.

ČAPLOVIČ, Miloslav – STANOVÁ, Mária (eds.). *Karpatsko-duklianska operácia - plány, realita, výsledky (1944-2004): zborník príspevkov z*

*medzinárodnej vedeckej konferencie vo Svidníku 30. septembra – 1. októbra 2004*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2005, 284 s.

GÚTH, Toni – GÚTHOVÁ, Helena. *Levárky*, Bratislava : Liečreh, 1997. 367 s.

HALLON, Pavol – CHAMRAZ, Alojz. *Z dejín obce Kuchyňa*. Kuchyňa : Obec Kuchyňa, 1994, 136 s.

HEČKOVÁ, Jana (ed.). *Archeológia – história – geografia*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1991, 95 s.

ILENČÍKOVÁ, Antónia. *Osud železnice pod Malými Karpatami* [online]. [cit. 5.12.2022]. Dostupné na internete: <<http://www.zahorskemuzeum.sk/osud-zeleznice-pod-malymi-karpatmi/>>.

KORČEK, Ján. *Slovenská republika 1943-1945: k pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu*. Bratislava : Tlač. a inform. stred. MO SR, 1999, 222 s.

KOVÁČOVÁ, Viera (ed.). *Slovensko v roku 1945: oslobodenie Slovenska 1944-1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2020, 638 s.

*Lábske Noviny*, roč. 11, č. 4, s. 8.

LACKO, Martin. *Situačné hlásenia okresných náčelníkov (január – august 1944)*. Trnava : Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2005, 270 s.

MARKEOVÁ, Mária – ŠUŠOL, Eudovít – WITTGRÜBER, Peter. *Nezabudnúť : zborník spomienok na druhú svetovú vojnu, SNP a protifašistický odboj*. Pezinok : ZO SZPB, 2008, 138 s.

MIČEV, Stanislav et al. *Slovenské národné povstanie 1944*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2009, 207 s.

MIČKO, Peter – ŠMIGEL, Michal (eds.). *Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Banská Bystrica 14. – 15. apríla 2005*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2005, 479 s.

MURÍN, Karol. *Spomienky a svedectvo*. Partizánske : Garmod, 1992, 510 s.

Pamätná kniha obce Senica. [online]. [cit. 5.12.2022]. Dostupné na internete: <<http://kronika.senica.sk/1936-1954/files/assets/basic-html/page-220.html#>>.



PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie : dokumenty*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 1220 s.

PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstanie : Nemci a Slovensko*. Bratislava : Epoque, 1970, 701 s.

SUŠKO, Ladislav. *Von München bis Salzburg 1938-1940: Dokumente und Essay – Slovensko v jeseni 1944*. Bratislava : Lúč, 2008, 979 s.

SYRNÝ, Marek (ed.). *Slovenské národné povstanie : Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2014, 751 s.

*Slovenské národné povstanie a záver vojny na území Žilinského kraja 1944-1945*, Žilina : Igor Hruška – PEAR, 2014, s. 138-142.

*Soudobé dějiny*, 2013, roč. 20, č. 4, s. 700.

ŠKOLEK, Jozef. *Plavecké Podhradie – Obec v minulosti a súčasnosti a jej okolie*. Plavecké Podhradie : Obec Plavecké Podhradie, 2016, 160 s.

*Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948*. Trenčín : Redakcia účelovej tlače Správy sociálneho riadenia a vzdelávania, Hlavnej správy vzdelávania, sociálnych a personálnych vecí Veliteľstva Armády SR v Trenčíne, 1994, 207 s.

Monika Tihányiová (zost.)  
Studia Historica Tyrnaviensia Iuvenilia I  
Vydanie prvé

Recenzenti:

prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.  
prof. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univer. prof.  
Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., univer. prof.  
Mgr. Radoslava Ristovská, PhD.

Vydavateľ:

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022  
© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

ISBN 978-80-568-0519-0

